

Sanal Türkoloji Araştırmaları Dergisi
Electronic Journal of Turcology Researches

Cilt 7, Sayı 2 (2022)
Volume 7, Issue 2 (2022)

Değerli okurlarımız,

Dergimizin yedinci cildinin ikinci sayısında dört araştırma makalesi ve bir yayın değerlendirme yazısıyla karşınızdayız.

Bu sayımızın ilk yazısında Hilal Kasar *yaka* sözünün kökeni üzerinde duruyor.

Türkçenin söz varlığındaki *köstebek* sözünün köken değerlendirmesini ise Semase Benay Kaya yazısında ele alıyor.

Deniz Şahin *kütük* sözünün etimolojik serüvenini irdeliyor.

Edanur Şahin, Mine Söğüt'ün *Beş Sevim Apartmanı* kitabında şizofreni temasını ele alıyor.

Prof. Dr. S. Dilek Yalçın Çelik, bu sayıda Nagehan Uçan Eke'nin *Suyun Hafızası / Postmodern Anlatı ve Gelenek (Murathan Mungan'ın Hamamname'sinde Gelenegin Yansımaları)* adlı kitabını değerlendiriyor.

Daha önce de belirttiğimiz gibi dergimiz bu yayın yılından itibaren yılda iki sayı yayımlanacak. Türkiye Cumhuriyeti'nin yüzüncü yılı dolayısıyla 2023 yılının ikinci sayısında Millî Mücadele konulu yazılara yer verilecektir. Bu özel sayımıza bütün akademisyenlerin makalelerini bekliyoruz.

Saygıdeğer okurlarımız,

Şimdi burada, bir yazı hakkında zaruri bir açıklamayı dikkatlerinize sunuyorum:

Azerbaycan Folklor Enstitüsünde görevli Asistan Aynur Gazanferkızı'ndan 04 Şubat 2022'de gelen bir yazıda Azerbaycan Folklor Enstitüsü Müdürü Ali Şamil Hüseyinoğlu için bir hatıra kitabı hazırlanacağı duyurulmuş ve bu kitaba yazı gönderilmesi istenmişti.

Konusu, İstanbul Üniversitesinde 1963-1967 öğrencilik yıllarındaki hocalarımızdan Azerbaycanlı Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu ile ilgili bazı hatıralardan oluşan bir yazı hazırlayıp Azerbaycan Folklor Enstitüsüne gönderdim.

Yazıda adı geçen, vefat etmiş hocalarımızın, toplamı 17 adet olan resimlerini de yazının sonuna ekledim.

Yazının başlığı "İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesindeki Hocalarımız ve Azerbaycanlı Ahmet Caferoğlu ile ilgili Hatıralar" idi. (Resimlerle birlikte 20 sayfaydı)

Ali Şamil Bey yazıyı okumuş. 12 Nisan 2022'de bana yazdığı e-maile, "Asistanlarının kendisi için hazırlamak istedikleri kitabın yayımlanmasının belki gerçekleşmeyeceğini dikkate alarak yazıyı *Türkolojiya* dergisi editörü Nadir Bey'e gönderdiğini" bildirdi.

Söz konusu yazı *Türkolojiya* dergisinin 2022-No 1 sayısında (s.166-174) yayımlanmış. Fakat, yazının ortalarından rastgele iki sayfa, sona yakın yerlerinden ise üç sayfa kadar çıkarılmış; on yedi resimden de on dört resim çıkarılıp sadece üç resim basılmış.

Kim tarafından yapıldığını bilmediğimiz ve neden yapıldığı anlaşılmayan bu tahrifat, yazının bütünlüğünü ve insicamını bozmuştur. Bundan dolayı yazının tamamını, ilgilenen okuyucuların görebilmeleri için dergimiz STAD'da yayımlıyoruz.

Selam ve saygılarımızla

Prof. Dr. Nuri YÜCE
Editör

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesindeki Hocalarımız ve Azerbaycanlı Ahmet Caferoğlu ile ilgili Hatıralar

Prof. Dr. Nuri YÜCE*

1963 yılı güz döneminde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne öğrenci olarak kaydolup dersleri dinlemeye başladığımda, hocalarımız o yıldaki unvanlarına göre şunlardı:

Umûmî Türk Dili Kürsüsünde¹ ders veren hocalar Ord. Prof. Dr. Reşid Rahmeti Arat (1900-1964), Doç. Dr. Muharrem Ergin (1923-1995) ve Dr. Ali Fehmi Karamanlıoğlu (1932-1973) idiler. Reşid Rahmeti Arat hem Umûmî Türk Dili Kürsüsünün hem Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünün başkanıydı. Ali F. Karamanlıoğlu o yıllarda önce yurt dışında daha sonra askerlik görevinde bulunduğu için bize ders vermedi. Biz öğrenciler Ali Beyi, Mayıs 1967'de askerden gelince, doçentlik tezini hazırlarken tanıdık.

Reşid Rahmeti Arat'ın 29.11.1964'te vefatından sonra Umûmî Türk Dili Kürsüsünde ders veren öğretim üyesi olarak sadece Muharrem Ergin kaldı. 1965 yılında Kemal Eraslan asistan olarak alındı; doktora tezini hazırlamakla meşgul olduğu için bize derse gelmedi.

Türkiye Türkçesi Kürsüsünde başkan Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu (1899-1975) idi. Bu kürsüdeki öteki hocalarımız Prof. Dr. Saadettin Buluç (1913-1984), Doç. Dr. Faruk Kadri Timurtaş (1925-1982) ve Dr. Necmettin Hacıeminoğlu (1932-1996) idi. Mertol Tulum yeni asistandı, özellikle Faruk Kadri Timurtaş'ın Osmanlıca derslerini takip ederdi.

Eski Türk Edebiyatı Kürsüsünde başkan Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan (1898-1978) idi. Bu Kürsüdeki diğer hocalarımız Prof. Fahir İz (1911-2004), Doç. Dr. Abdulkadir Karahan (1913-2000) ve Dr. Ali Alparslan (1923-2006)² idiler. O yıllarda Ali Alparslan Londra Üniversitesinde görevli imiş. Biz öğrenci iken Ali Beyi hiç görmedik. Eski Türk Edebiyatı asistanları Mehmed Çavuşoğlu (1935-1987) ve Günay Alpay doktora tezlerini hazırlamaktaydılar.

Yeni Türk Edebiyatı Kürsüsündeki hocalar Prof. Dr. Mehmet Kaplan (başkan 1915-

* Prof. Dr. Nuri YÜCE (Emekli türkolog), nuriyuce@yahoo.com

¹ 1980'li yılların başında YÖK (Yüksek Öğretim Kurulu) oluşturulup Üniversitelerde bazı yeni uygulamalar devreye girmeden önce bölümlerdeki bilim dallarının adlandırılması bugünkünden farklıydı. YÖK dönemi başlayınca *Kürsü* yerine yeni ad olarak "Anabilim Dalı", *Umumi Türk Dili* için "Eski Türk Dili", *Türkiye Türkçesi* için "Yeni Türk Dili" kullanıldı.

² Ali Alparslan, Prof. Fahir İz'in asistanı. Fahir Bey onu İngiltere'ye göndermiş, Londra Üniversitesinde ders veriyormuş diye duymuştuk. Muharrem Ergin'in *Osmanlıca* ders kitabındaki hat örnekleri arasında Ali Alparslan'ın da yazısı vardı. Eski Edebiyat hocalığının yanı sıra aynı zamanda çok iyi bir hattat olduğu anlatılırdı. 1976 yılı güzünde İÜ Edebiyat Fakültesinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Dr. Asistan olarak göreve başladığımda Ali Bey ile tanıştım. Ali Alparslan gerçek bir beyefendi, samimi ve mükemmel bir insandı. Onunla dostluğumuz ağabey-kardeş gibi devam etti. Ruhu şad olsun.

1986), Doç Dr. Ömer Faruk Akün (1926-2016), Asistan Birol Emil ve İnci Enginün idiler.

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü oluşturan dört Kürsünün (yeni adıyla Anabilim Dalının) asistanları Kemal Eraslan, Mehmed Çavuşoğlu, Günay Alpay, Mertol Tulum, Birol Emil ve İnci Enginün öğretim kadrosuna yeni alınmışlardı. Bunlar mensup oldukları Kürsü hocalarının derslerine gelip talebe gibi ders dinlerler ve gerektiği zaman hocanın yardımcılığını yaparlardı.

Reşid Rahmeti Arat Kazan Türklerindendi. Eski Ücüm’de doğmuş, Lise son sınıftayken Rus ihtilali olunca askere alınmış, 1919’da yaralanmış, Mançurya’nın Harbin şehrine nakledilmiş, orada 1921’de liseyi bitirmiş, maceralı bir yolculuktan sonra 1922’de Berlin’e ulaşmış, Felsefe Fakültesinde W. Bang’ın yanında doktorasını yapmış (1927), doçent olmuş (1931), 1933’te Türkiye’ye davet edilmiş ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde profesör olmuş. Türkçe’nin tarihî ve çağdaş lehçelerini, çok iyi bilen Reşid Rahmeti Arat Türkiye’de mukayeseli Türkoloji araştırmalarının kuruluşunda öncülük etmiştir³.

R. R. Arat’ın verdiği dersler, liseden gelmiş olan bizler için ilk kez karşılaşılan türdendi. Bunlar, Türk dilinin tarihî yazı dilleri veya başka coğrafyalarda konuşulan, yeni duyduğumuz Türk lehçe ve diyalektleriydi. R. R. Arat yazılarında ve konuşmalarında Türkçe’nin mükemmel derecede düzgün ifade edilmesine özen gösterirdi. “Öztürkçecilik” gayretiyle kuraldışı uydurma sözcükler kullanılmasına şiddetle karşı çıkardı.

Rahmeti Arat hocamızın teleffuzunda, herhalde gençliğinde konuştuğu bazı Türk şivelerinin etkisiyle, dikkati çeken bir fark vardı. Bazı kelimelerdeki ç harfini ş gibi söylerdi. Mesela *Kazakça* kelimesi onun söyleyişinde kulağa *Kazakşa* gibi bir sesle gelirdi. Acaba benim duyduğum bu ç > ş değişikliğini başkaları da benim gibi mi duyuyorlardı? Bunu sorduğum sınıf arkadaşlarım da aynı sesi benim gibi duyduklarını söylemişlerdi.

Hocanın kişiliğinden mi yoksa verdiği derslerin bizler için ilginç oluşundan mı, her nedense, onun bölümde farklı ve saygın bir ağırlığı vardı.

R. R. Arat, dilbilgisi terimi olan Arapça *müfred* kelimesi yerine “teklik”; *cemi* kelimesi yerine “çokluk” sözcüklerini kullanırdı. Türkiye’de orta öğretimde öğrenciler bu terimleri “tekil” ve “çoğul” diye öğrendiklerinden, üniversitede bizim bölüme kaydolan bazı öğrencilerin eski alışkanlıklarını kolayca değiştiremedikleri de olmaktaydı. Öyle öğrencilerden biri Rahmeti Arat hocanın imtihanında “tekil” deyince, hoca, “*tekil*” değil “*teklik*” diyeceksin! demiş. Öğrenci cebinden 1 liralık metal parayı çıkarıp masaya koymuş ve

³ R. R. Arat’ın hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz.: TDVİA 2 (1991), s. 336-337 ve oradaki bibliyografya.

“Hocam, biz teklik diye buna deriz” demiş.

Birinci sınıfta Reşid Rahmeti Arat’ın dersine devam ettik, ikinci sınıfta güzün dersler başladıktan kısa süre sonra 29 Kasım 1964’te hocamız kalp krizinden vefat etti. Rahmeti Beyin vefatı Fakülte’de duyduğumuz ilk ölüm haberi idi. Hepimiz yetim kalmış gibi çok üzüldük. Rahmeti Bey’in ölümünden sonra onun derslerinin bir kısmını Muharrem Ergin, bir kısmını da Ahmet Caferoğlu üstlendiler.

Muharrem Ergin, Gürcistan’daki Terekeme diye de bilinen Karapapak Türklerindedir. Ahıska vilayetinin Ahılkelek kazasına bağlı Gögye köyünde doğmuş, henüz bebek iken ailesi 1925’te Türkiye’ye göç etmiş, Muş’un Bulanık ilçesine yerleşmişler. İlkokulu Bulanık’ta, ortaokulu Muş’ta, liseyi Balıkesir’de parasız yatılı okumuş. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirince (1942-1947) bu bölüme asistan alınmış (1950). 1954’te doktor, 1962’de doçent, 1971’de profesör olmuş.

Muharrem Ergin 1986-1990 yılları arasında Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanlığı yaptı. 1979 sonlarında başlayan parkinson hastalığı zamanla arttı. 1990 yılında emekliye ayrıldı. Zatürreye yakalandıktan bir hafta sonra 6 Ocak 1995’te vefat etti⁴.

Muharrem Ergin, Bölümümüzde ilk yıl Türk Dil Bilgisi ve bunun yanı sıra Osmanlıca dersi, sonraki yıllarda Dede Korkut, Azerbaycan Türkçesi, Uygurca ve Çağatayca okuturdu. Hitabet ve liderlik yeteneği olan, dersleri daima özlenen bir hocaydı. Sağlam ve yakışıklı bir vücut yapısıyla tam bir Türk idi.

Üniversite’deki talebelik yıllarında çalışarak okuduğum için boş zamanlarımda Fakültede olamıyordum. Hocaların odalarına çağırılmadıkça gitmezdim. Hocalarımın beni tanımaları, bazı tesadüflerle ve daha çok sözlü ve yazılı imtihanlardan sonra başladı. Ali Fehmi Karamanlıoğlu 1967 baharında askerden gelip doçentlik tezi olan Seyf-i Sarayı’nın Kıpçak Türkçesi *Gülistan Tercümesi*’nin son hazırlıklarını yaparken eserde geçen bazı Arapça ve Farsça metinlerin mumlu kağıda demir uçlu kalemle yazılması gerekiyormuş. Ali Bey, benim Hattat Mustafa Halim Özyazıcı’dan hat dersi aldığımı duymuş, tezindeki Arapça ve Farsça metinleri benim yazmamı istedi. Ali Beyin odasında yazı işiyle meşgul olduğum saatlerde hem Ali Bey hem Muharrem Bey beni daha yakından tanımış oldular. Kadro bulunca beni asistan olarak bölüme almaya karar vermişler, fakat bu niyetlerini bana söylemedikleri için bilmiyordum.

Ali Nihad Tarlan, Eski Türk Edebiyatı Kürsüsünün başkanıydı. Osmanlı Türkçesi,

⁴ Muharrem Ergin’in hayatı ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: TDVİA (Gözden geçirilmiş 2. Basım Ek-1 (2020), s. 414-415 ve oradaki bibliyografya.

Arapça, Farsça ve Fransızca'yı çok iyi bilirdi. Eski Türk Edebiyatı için gerekli olan İslamî bilgilerle içiçe olan Şark kültürünün bütün ayrıntılarına vâkıftı; ders anlatım tarzıyla, tatlı, yumuşak ve çekici üslubuyla dinleyenleri büyüleyen, dersi sevdiren bu âlim hocamız, örnek bir insan ve tam bir Osmanlı beyefendisiydi.

Fahir İz, Bölümümüzde en çok yabancı dil bilen, fakat bildiğini hiç belli etmeyen, alçak gönüllü, nezaket ve zarafet örneği bir hocaydı. Kuvvetli bir hafızaya sahip olan bu hocamız Arapça, Farsça, İngilizce, Fransızca, Almanca ve İtalyanca bilirdi. Türk Dışişlerinde pek çok dostu olan Fahir İz, yurt dışındaki üniversitelerde de ders vermek üzere sık sık davet edildiğinden biz öğrenciler onu bazı sömesterler İstanbul'da göremezdik.

Abdulkadir Karahan Urfa'nın Siverek ilçesindendi. Davranışlarında paldır-küldür ve konuşmalarında memleketinin alışkanlıklarını, şive özelliklerini her zaman sergileyen, övünmeyi ve de övülmeyi pek seven bu hocamız Bölümün renkli simalarındandı. Derslerinde titizlikle yoklama yapar, derse devamda eksiği olan talebelere azap çektirmekten zevk alan bir huyu vardı. Bazan hırçın ve kavgacı, bazan da müşfik olmaya özenen davranışları fıkra konusu olacak kadar tuhaftı.

Türkiye Türkçesi Kürsüsünde Ahmet Caferoğlu başkandı; aynı zamanda Türkiyat Enstitüsü Müdürülüğünü de yapmaktaydı. Reşid Rahmeti Arat ölünce Bölüm Başkanlığı görevi de Ahmet Caferoğlu'na verildi. Bu hatıra yazısının özellikle Ahmet Caferoğlu ile ilgili olduğunu dikkate alarak onun hakkındaki ayrıntılı söze sonraki sayfalarda yer vereceğim.

Türkiye Türkçesi Kürsüsünde Saadettin Buluç Eski Anadolu Türkçesi metinleri okuturdu. Bizim öğrenciliğimizin ilk yıllarında Kadıköy'de Bahariye semtinde, sonraki yıllarda İstanbul'un Avrupa yakasında, daha uzak bir semt olan Etiler'de ikamet etmesine rağmen şehir içi Belediye otobüslerinin yetersiz olduğu o yıllarda derslerini ihmal etmez, mutlaka zamanında gelirdi. Şeyyad Hamza'nın *Yusuf u Züleyha* adlı mesnevisi ile Hoca Mesud'un *Süheyl ü Nevbahar* adlı mesnevisi ve daha başka eserler onun sevdiği ders malzemeleriydi. Okuttuğu eser Saadettin hocanın ailesiyle de özdeşleşmiş gibiydi. Oğlunun birinin adı Yusuf, kızının adı Züleyha idi. Aslen Van'lı olan Saadettin Buluç sağlığına dikkat eden, üniversitelerin tıp fakültelerinde ve diğer resmî kurumlarda, politika çevrelerinde ahababı olan, siyasetin inceliklerini bilen bir kişiydi.

Faruk Kadri Timurtaş Kilisliydi. Fatih'te ikamet ederdi. Osmanlıca'yı hakkıyla bilen, okutan ve öğreten bir hocaydı. Kilis ve yöresinin zengin kültür bilgisinin depose gibiydi. Fıkra, yemek türleri, hatıra alanındaki bilgi birikimi çok zengindi. Hafızasındaki ender

bilgileri emekli olunca yazacağını söylerdi. Rahat ve sakin bir hayat tarzı olan Faruk hocamız ne yazık ki sahip olduğu bilgileri yazıya aktaramadan felç olup vefat etti.

Yeni Türk Edebiyatı Kürsüsü başkanı Mehmet Kaplan Eskişehirliydi. Manzum ve mensur eserlerin tahlilini sistematik biçimde işlemekte ve açıklamakta mahirdi. Başkanı olduğu Yeni Türk Edebiyatı Kürsüsü öğretim üyeleriyle her gün öğleyin yemeğe gider, onları kendi aile efradı gibi kollar ve gözetirdi.

Yeni Türk Edebiyatı Kürsüsünde sessiz ve derinden kendi işine odaklanan Ömer Faruk Akün kapalı kutu gibiydi. Dersleri monotondur. Ele aldığı bir konuyu kılı kırk yararcasına işler, hiçbir ayrıntıyı gözardı etmezdi. Hayatı okumak ve özenle araştırmak istikametine yönlendirilmiş tam bir kitap kurdu gibiydi.

Azerbaycanlı Ahmet Caferoğlu

Bu yazının ana konusu olan Ahmet Caferoğlu 17.04.1899'da Gence'de doğdu. İlk ve orta okulu Semerkand'da, liseyi 1916'da Gence'de bitirdi. Kiev Yüksek Ticaret Enstitüsünde başladığı eğitimini Ekim Devrimi yüzünden bırakıp Gence'ye döndü. Yüksek tahsilini 1919'da Bakü Üniversitesinin Türkoloji bölümünde sürdürürken Azerbaycan'da Sovyet yönetimi kurulunca 1920'de Türkiye'ye iltica etti. Azerbaycan'da yarım kalan üniversite tahsilini Fuat Köprülü'nün himayesinde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde tamamladı (1924). Daha gençliğinin baharındayken ana yurdu Azerbaycanı terketmek zorunda kalmış olan Ahmet Caferoğlu akademik hayatını İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde sürdürdü. Azerbaycanlı meslektaşları ve dostları Caferoğlu'nu Azerbaycan'a davet etmişlerse de, Sovyet dönemindeki doğu-batı siyasetinin soğuk ve karanlık tuzaklarından çekindiği için davetlere olumlu yanıt veremedi; öz yurdu Gence'ye ebediyen hasret kaldı, doğup büyüdüğü yurdunu göremeden 06.01.1975'te İstanbul'da vefat etti.

1963 yılı güzün, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde ders yapılacak sınıfa geldiğimden dinlediğim ilk ders Ahmet Caferoğlu'nun *Türk Kavimleri* dersiydi. Hocanın hem kendisi hem anlattığı ders konusu bana gayet tanıdık gelmişti. Çünkü Adana'da orta öğretimdeyken, Almanya'nın Münih şehrinde *Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü* tarafından çıkarılan *Dergi* adlı bir yayından haberdar olmuş ve isteyenlere ücretsiz gönderildiğini öğrendiğim zaman Münih'teki adrese bir mektup yazarak *Dergi*'den, benim adresime de gönderilmesini sağlamıştım. *Dergi*'de Türkiye dışındaki pek çok Türk kavimleri hakkında makaleler yayımlanmaktaydı. Ahmet Caferoğlu hocanın bize anlattığı Türk Kavimleri dersini dinleyince sanki yaşlı bir akrabamı bulmuş gibi oldum. Hem seviniyor hem heyecanlanıyordum. Fakat, yaratılışım itibarıyla çekingen ve sessiz olmamdan

dolayı yüreğimde hocaya olan samimî yakınlığı kendisine belli edemedim. Hoca ile kurduğum samimi bağı sadece gönlümde yaşatabiliyordum.

Türk Kavimleri dersinde Caferoğlu hoca, kocaman bir Asya haritası getirir sınıftaki yazı tahtasının üzerine asar, derste anlattığı Türk kavminin o haritanın neresinde yaşamakta olduğunu gösterirdi. Sonraki haftalarda biz talabeler dersi dört gözle bekledik ve o haritayı daha ders başlamadan önce, hocanın odasından sınıfa getirirdik. Sömesterin sonuna doğru Hoca, başka bir harita getirdi. Bu haritanın üzerinde hiç yazı yoktu. Belli ki matbaada özel olarak ders malzemesi için bastırılmıştı. Haritada sadece deniz, ırmak, dağ gibi belli bazı önemli coğrafi yerler belirtilmiş, fakat adları yazılmamıştı. Hoca, bu yazısız haritayı sınıftaki kocaman masanın üzerine çarşaf gibi yaydı. Okuduğumuz Türk kavimlerinin haritadaki yerinin nerede bulunduğunu, onların belli başlı şehir vs gibi meskun yerlerinin nerede olması gerektiğini kurşun kalemle yazmamızı istedi. Bizler haritanın çevresine üşüşüp okuduğumuz ve belleğimizde kalan bilgileri yoklayarak ve zorlayarak özene bezene istenen bilgileri ekip çalışması olarak yerli yerince yazmaya çalıştık. Bu şekilde yazısız haritayı yazılı hale getirmemiz bir kaç ders devam edince bilgilerimiz sağlamlaşıp kalıcı hale geldi.

Caferoğlu hocanın sonraki yıllarda bize okuttuğu derslerden biri de *Türk Dili Tarihi* idi. Hoca bu derste önce Türk dilinin Ural-Altay dilleri ile olan münasebetlerini, bu konuda ileri sürülen görüşleri, yapılan yayınları anlatır, görüşlerde ya da yayınlardaki doğru veya yanlış hususların değerlendirmesini yapar, sonra Türkçe'nin bilinen en eski yazılı kaynaklarını anlatır, Eski Türk yazıtlarının bulunuşuyla ilgili bilgileri, Moğolistan'a ve Türkistan'a yapılan ilmî araştırma gezilerini, bu gezilerde kimlerin görev aldığını, gezilerde derlenen eski yazmaların neler olduğunu, bunların hangi müzelerde bulunduğunu, yapılan neşriyatı ayrıntılarıyla anlatırdı.

Ahmet Caferoğlu'nun verdiği derslerden biri de *Anadolu ve Rumeli Ağızları* dersiydi. Bu dersin konusu sadece Türkiye'de değil, bütün Türkoloji dünyasında Ahmet Caferoğlu adı ile özdeşleşmişti⁵. Hoca, yaz aylarında ya ağız derlemeleri için Anadolu'ya, ya da Türkiye'de bulunamayan ilmî neşriyatı görmek için Almanya'ya gider, oradaki kütüphanelerde çalışırdı.

⁵ Almanya'nın Mainz Üniversitesinde doktora tezimi hazırlarken, 1971 Ağustos ayında Macaristan'ın Szeged şehrinde 22-28 Ağustos 1971'de düzenlenen 14. PIAC toplantısına katılmıştım. Orada dünyanın pek çok ülkesinden gelen tanınmış altayist ve türkologlarla tanıştım. Fakat Macarların efsanevi türkoloğu Gyula Németh yaşlı ve hasta olduğu için Szeged'e gelememişti. Bir Macar meslektaşım benim tebliğimin bir kopyasını hocası Németh'e vermiş. Bir ay kadar sonra Németh'ten bir mektup geldi. Németh, tebliğimi okuduğunu, çok beğendiğini, övgü içeren, teşvik edici cümleler yazıyordu. Yazdığım cevapta Budapeşte'ye gelip kendisiyle görüşmek istediğimi bildirdim. Aynı yılın Aralık ayında Budapeşte'ye gidip orada bir hafta kaldım ve bazı Macar meslektaşlarla ve bu arada Németh ile de görüşme ve onu saatlerce dinleme fırsatım oldu. Németh Türkoljinin pek çok konularından, dostu bilim adamlarından, hatıralarından anlatırken Caferoğlu'nu da yakından tanıdığımı ve onun yaptığı ağız derlemelerinin kendi zamanına göre mühim bir hizmet, türkoloji bilim alanı için zengin ve değerli malzeme içerdiğini söylemişti.

Rusça ve Almanca bildiği için yurt dışındaki Türkoloji yayınlarını takip etmesi ve onlardan faydalanması kolay oluyordu. Caferoğlu'nun dünya Türkolojisi alanında Arapça, Farsça ve Osmanlıca dışındaki bibliyografya bilgisi, bölümümüzün öteki hocalarinkinden kat kat fazlaydı.

Ahmet Caferoğlu, hem meslektaşları, hem öğrenciler arasında sayılıp sevilen, babacan, yardımsever ve müşfik bir insandı. İhtiyacı olanlara, hoca olsun, talebe olsun, borç para verirdi. Öğrencilerin dilindeki lakabı “Baba Cafer” idi. Talebelerine, ailelerinden aldıkları harçlığı çar-çur etmeden tahsilleri için kullanmalarını, sigara içmemelerini, haylazlık etmemelerini tavsiye ederdi. Sadece tavsiye ile yetinmez, onların hal ve hareketlerini, derse olan ilgilerini de yakından takip ederdi. İstanbul'un Çapa semtindeki Yüksek Öğretmen Okulunda yatılı okuyan ve Fakülte'de bizim bölümün derslerine devam eden öğrencilerin ders durumuyla özellikle ilgilenir, onlar devlet parasıyla okudukları için omuzlarına daha ağır bir sorumluluk yüklediğini her fırsatta söyler, o konuda çok titiz davranırdı.

Erkek öğrencilerin diploma almadan, askerlik yapmadan, geçinecek bir iş sahibi olmadan evlenmelerini istemezdi. Hele öğrenciyken nişanlanıp da parmağındaki yüzüğü gösterenleri hiç sevmezdi.

Bizden önceki zamanlarda olduğu gibi bizim öğrenci olduğumuz 1960'lı yıllarda da, her ders yılı sonunda (Haziran ayında) yazılı imtihanlar olurdu. İmtihandaki notlar 1'den 10'a kadardı. 5-10 arası geçer not sayılırdı. Yazılı imtihandan geçer not alanlar sözlü imtihana girme hakkını kazanırdı. Sözlü sınavlar sınıflarda, herkesin gözü önünde 3-4 gün devam ederdi. En haylaz ve tembel öğrenci bile sözlüde sorulan soruları, verilen cevapları bir kaç gün boyunca dinleye dinleye, artık bilmediği konuları dahi öğrenmiş olur, son gün onlar da imtihana girer ve başarılı bir not alırlardı.

Böyle sözlü imtihanlar yapılırken, Ahmet Caferoğlu, sınıflarda imtihan yapan öteki hocaların masalarını dolaşır, ayakta durarak sorulan soruya öğrencinin verdiği cevabı dinler, eğer o öğrenci fakir, hem de çekingen biriye, onun iyi özelliklerini saymaya başlar, mesela imtihanı yapan Muharrem Ergin ise, Caferoğlu kendine özgü şivesiyle “*Meherrem bu oğlan yahşı oğlandır, fikaradır, çalışkandır*”; eğer öğrenci kız ise, “*bu kız gözeldir, yahşıdır, çalışkandır, amma mahcub bir kızdır*” diye söze başlar, bu arada sorunun cevabı için işe yarayacak bilgilerden de bahsederek, öğrenciye, tereyağından kıl çeker gibi kopya verip yardımcı olurdu. Artık Muharrem Bey, Caferoğlu hocanın niyetini anladığından, o talebeye kerhen de olsa, geçer not verirdi.

1967 yılı bitirme imtihanlarında Ahmet Caferoğlu hocanın Türk Dili Tarihi dersinden

sözlü imtihan oluyordum. 326 ve 328 numaralı sınıflar öteki hocaların imtihan gruplarıyla dolu olduğu için, Caferoğlu imtihanı kendi çalışma odasında yapıyordu. Hocanın odası öteki bazı hocaların odalarından daha geniş idi. Sınıf arkadaşlarım imtihanı dinlemek için odanın içine ve kapı önüne sığabildikleri kadar yığılmışlardı. İmtihan heyetinde Hoca'dan başka Necmettin Hacıeminoğlu da vardı. Hoca soruyu sordu; ben anlatmaya başladım, fakat ben sorunun cevabını anlatırken Caferoğlu Hoca, Necmettin Bey ile sohbeta daldı, beni dinlemek yerine başka konularla sohbeti uzattıkça uzattı. Ben de anlatmayı bıraktım ve susup onları dinlemeye başladım. Arkadaşlar gülümsüyorlardı. Neden sonra Hoca, benim sustuğumu farketti ve “*devam et!*” dedi. “*Hocam, siz beni dinlemiyorsunuz, neden devam edeyim, duvara mı anlatayım?*” dedim. Hoca gülererek, sanki kendisi dinliyormuş gibi “*Necmi! Nuri'yi neden dinlemiyorsun, bak ne güzel anlatıyor, böyle bilgiyi kolay bulamazsın*” diye şaka yaptı.

Haziran 1967'de mezun oldum. Bölümün koridorunda öğleyin arkadaşlarla konuşuyorduk. Ahmet Caferoğlu hoca yanımdan geçerken bana “*Nuri odama gel*” dedi. Gittim, içeri girip kapıyı kapattım. Odasındaki kitap dolaplarının en alttaki sürgülü bölmeyi açmamı söyledi, Açtım. Orada tomar tomar iple bağlanmış *Azerbaycan Yurt Bilgisi* ve *Türk Amacı* dergileri vardı. Onlardan birer takım almamı söyledi. Alıp teşekkür ettim. Sonra “*Kızlara söyleme, gelip isterler, vermemek olmaz, versem okumazlar, dergilere yazık olur*” dedi.

Gerçek arkadaş yoldaşlıkta ve alış-verişte belli olur.

1963 yılının güz yarı yılında kaydolduğum İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü ve bunun yanı sıra fazladan devam ettiğim Arap-Fars Dili ve Edebiyatı Bölümünü 1967 Haziranında 6 sertifika ile tamamlayıp pekiyi derece ile mezun oldum. Mezuniyetten sonra arkadaşlardan ayrılmak ve sonraki yıllarda nasıl bir görev yaparak hayatımı sürdüreceğimin belirsizliği, mezun olmanın sevincini gölgelemiş gibiydi.

Mezuniyet tezimi Ahmet Caferoğlu hocadan yapmıştım. Tez hazırlarken kendisiyle çalışma sırasında beni Bölüme asistan almak istediğini, fakat kadro olmadığını bir kaç kez söylemişti. Bundan dolayı başka bir yerde görev almam gerekiyordu. 1967 yılı Haziran ayının sonunda mezun olan benden başka sınıfdasım Ahmet Bican Ercilasun da vardı, ikimizden başka mezun olan bir-iki kişi daha varmıştı, yok muydu şimdi hatırlamıyorum. Pek çok arkadaşımız, sanki dört yıllık arkadaş topluluğundan ayrılmak istemiyormuş gibi, mezuniyet tezini hazırlamayıp bir süre daha talebe kalmayı tercih etmiş gibiydiler. İmtihanlar bittiği için sudan çıkmış balık gibiydim. Yine de hemen her gün Fakülteye gidiyor, Bölüm koridorunda rastladığım arkadaşlarla havadan sudan sohbet ediyorduk. Onları kimbilir bir daha ne zaman

görmek kısmet olacak diye içimde garip bir ayrılık duygusu vardı.

1967 Temmuzunun ilk günleriydi; hocalarımızdan Necmettin Hacıeminoğlu Erzurum'dan gelen bir haberi, bazı arkadaşlara duyurmuş. “Erzurum Atatürk Üniversitesinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne asistan alınmak için imtihan açılacaktı, İstanbul’da yeni mezun olanlara duyurulması isteniyormuş”.

Arkadaşlardan bunu duyunca Ahmet Caferoğlu’na danışmak için odasına gittim. Haberin esas kaynağı Caferoğlu hoca imiş. Erzurum’dan kendisine böyle bir haber geldiğini, benim Erzurum’a gidip imtihana girmemi, İstanbul’da kadro olunca beni İstanbul’a alacağını söyledi. Sınıf arkadaşım Ahmet Bican haberi Necmettin Beyden zaten benden önce duymuş. İkimiz Erzurum’a trenle gitmeye karar verdik. Mezuniyet belgemizin hazırlanması için Salı günü Fakülte Sekreterliğine birer dilekçeyle başvurduk. Sekreter Vedat Bey belgenin Cuma günü öğleden sonra hazır olacağını söyledi. Ben o gün Sirkeci’ye gidip Erzurum’a giden trenlerin gün ve saatlerini öğrendim. Ertesi gün Ahmet ile birlikte bilet alacağımız trenin gün ve saatini kararlaştırdık, Perşembe gününde de Fakültede buluşup Sirkeciye gidip bilet almak için sözleştik. Bu kararımızı Ahmet Caferoğlu’na da söyledim.

Ahmet Bican, öğrenciyken akşamları sınıfdaşımız Hilmi Satıcı ile birlikte, İktisat Fakültesi hocalarından Prof Dr. Ömer Lutfi Barkan’ın müdür olduğu İktisat Tarihi Enstitüsünde çalışırdı. Ahmet, o hocadan, Erzurum’daki asistanlık imtihanını yapacak olanlardan Niyazi Akı’ya verilmek üzere bir tavsiye mektubu almış, fakat bununla yetinmeyip Nihal Atsız ve Necdet Sançar’dan da birer mektup almış.

Perşembe günü öğleden sonra Fakülteye geldim. Ben merdivende yukarıya çıkarken, Ahmet Bican elindeki bir kağıdı okuyarak merdivenden aşağıya iniyordu. Ben onu görüyordum, fakat o inerken elindeki kağıda baktığı için beni görmüyordu. Tam karşısında durup “Önüme bak! Trafik kazası yapacaksın. Nedir o elindeki, senin önüne bile bakmanı engelleyen şey?” diye sorunca, “Mezuniyet belgesi” dedi, “Oh ne güzel, bir gün önceden hazırlanmış, ben de gidip alayım” dedim. Ahmet “Seninki hazırlanmadı. Ben bu akşam otobüsle gideceğim, Ankara’ya uğrayıp Türkeş Beyden de mektup alacağım, onun için Sekreterliğe benim mezuniyet belgem Perşembe’ye kadar hazırlanmasını Barkan hoca telefon edip söyledi” dedi. Ben, “Be birader kaç tane mektup almışsın, bunlar yetmez mi, ne gerek var bir mektup daha almak için Ankara’ya uğramaya?” deyince, “Kazanmayı garanti etmem lazım” dedi ve otobüse yetişmek için acele Fakülteden çıkıp gitti.

Erzurum’a kadar gece-gündüz uzun bir yolu birlikte gideceğim yoldaşın, beni daha yolun başında yalnız bırakması doğrusu neşemi kaçırdı.

O gün Ahmet ile Sirkeci'ye tren bileti almaya gidecektik, o olmayınca Sirkeci'ye gitme hevesim kalmadı. Fakültenin yanındaki Türkiyat Enstitüsüne uğradım. Ahmet Caferoğlu, Türkiyat Enstitüsü müdürüydü⁶. Hoca, Enstitüsü sekreteri Sevim İlgürel⁷ ile sohbet ediyordu. İçeri girdim, selam verdim, Hoca beni görünce “*Tren biletinizi aldınız mı?*” diye sordu. “*Hayır, daha almadım; Ahmet bu akşam otobüsle gidecekti*” dedim. Hoca, “*Neden beraber gitmiyorsunuz? Siz arkadaş değil miydiniz? Yoksa aranızda bir soğukluk mu var?*” diye sordu. Ahmet'in mektup meselesinden bahsetmek istemedim, fakat söylemesem Hoca, benimle Ahmet arasında bir kırgınlık vs olduğunu sanacak ve üzülecekti. Ahmet'in tavsiye mektubu almak için Ankara'da Türkes Beye uğrayacağını söyledim. Sonra Hoca ile aramızda sorulu cevaplı şu konuşmalar geçti.

Caferoğlu - *İstanbul'da mektup alacağı hiç bir adam yok muymuş?*

Cevap – *Varmış, İstanbul'dakilerden de almış.*

Caferoğlu - *Kimden almış?*

Cevap - *Ömer Lütfi Barkan'dan, Nihal Atsız'dan, Necdet Sançar'dan.*

Caferoğlu – *Senin için de mektup yazan oldu mu?*

Cevap - *Hayır, ben kimseden mektup istemedim⁸.*

Hoca, belli ki, tavsiye mektubunun kendisinden değil de başkalarından alınmasına üzülmüş gibiydi. Yorgun ve suskun halde biraz durdu, sonra Sevim Hanım'a dönüp bir kağıt ve kalem istedi. Kağıda eski harflerle şunları yazdı:

Gardaşım Gaya⁹,

Sana, Nuri'yi emanet veriyorum. Burada kadro olunca geri alırım.

Selam eder gözlerinden öperim.

İmza (A.Caferoğlu).

Ben, “*Hocam Ahmet'in adını da yazsaydınız*” deyince, “*Ahmet'in o büyük adamlardan aldığı mektuplarda senin adın var mı?*” diye sordu. Ben “*Sanmıyorum, hem neden olsunki, Ahmet için mektup yazanlar beni tanımıyorlar*” dedim. Hoca, yazdığı mektubu iptal etti. Sevim Hanımdan bir kağıt daha istedi. Yeni kağıda şunları yazdı:

Gardaşım Gaya,

⁶ Ahmet Caferoğlu'nun Türkiyat Enstitüsündeki müdürlük görevi 1966-1973 yılları arasındaydı.

⁷ Sevim Hanım, Tarih Bölümü hocalarından Mücteba Beyin eşi.

⁸ 1967 yılında Sahaflarda Elif Kitabevinde Salı ve Perşembe günleri öğleden sonra iki saat çalışıyordum. Yurt içinden ve yabancı ülkelerden pek çok üniversite hocası, Elif Kitabevine uğrayıp bu kitabevinin sahibi Arslan Kaynaradağ (1923-2008) ile görüşürlerdi. Erzurum Atatürk Üniversitesi hocalarından Doç. Dr. Niyazi Akı da Arslan Bey ile görüşenlerdendi. Eğer ben tavsiye mektubu istesem Arslan Kaynaradağ, mutlaka Niyazi Akı'ya, benim için yazardı.

⁹ Kaya Bilgegil (1921-1987) Erzurum Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde 1967 yılında Doçent idi. Bölüm Başkanı Prof. Dr. Selahattin Olcay o yaz yurt dışındaydı; Kaya Bilgegil Bölüm Başkanı vekili olarak görev yapıyordu.

*Nuri'yi ve Ahmed'i sana gönderiyorum. Burada kadro olunca Nuri'yi senden alırım.
Selam eder gözlerinden öperim,
İmza (A.Caferoğlu).*

Sonra kağıdı zarfa koydu, bana verdi, “*Bunu Gaya'ya verirsin*” dedi, gözümün içine bakarak “*Gerçek arkadaş yoldaşlıkta ve alış-verişte belli olur, bunu unutma!*” diye tavsiyede bulundu.

Ahmet İstanbul'dan Perşembe akşamı otobüsle gitti, Cuma günü Ankara'da olmayı, Türkeş Bey'den mektubu alınca oradan yine otobüsle Erzurum'a gitmeyi planlamıştı. Ben İstanbul'dan trenle Cumartesi hareket ettim. Pazartesi sabahı Erzurum'a vardım. İstasyondan kalkan bir dolmuşla Üniversiteye gittim. Dolmuştan inince çevreye bakındım. Yeni gelen başka bir dolmuştan inenler arasında Ahmet'i gördüm. Ankara'dan otobüsle Erzurum'a o da o sabah gelmiş. Birlikte Fen-Edebiyat Fakültesi binasına gittik. Ahmet, tavsiye mektuplarını ilgili hocalara vermek için her birinin odalarını araştırırken, ben de Kaya Beyin odasına gittim, fakat kapı açılmadı. Biraz bekledim, gelmedi. Fakülte görevlilerinden biri, Kaya Beyin geç yatıp geç kalktığını, bundan dolayı ancak imtihan başlayacağı saate yakın gelebileceğini söyledi. Kaya Beyi göremeyince Caferoğlu'nun mektubunu veremedim.

Yazılı imtihan olduk. Öğleden sonra imtihan listesi asıldı. Listede imtihana giren 24 kişinin adları vardı. Kazananların adları şöyle sıralanmıştı: 1. Nuri Yüce, 2. Ahmet Bican Ercilasun¹⁰, 3. Turgut Günay, 4. Saim Sakaoğlu.

Caferoğlu'nun mektubunu Kaya Beye ancak imtihandan sonra, liste asılıp kazananlar belli olunca, odasına gidip verebildim.

Sonradan duyduğumuza göre Kaya Bilgegil kadroların işletilmesi için Rektörlüğe gitmiş. Rektör ve üniversite sekreteri, Kaya Beye “*Hoca sen bizim hemşehrimizi kazananlar arasına almamışsın, bu kadroları açmayız*” demişler. Meğer imtihana girenler arasında, Erzurum mezunlarından Turgut Karacan, Rektör ve Sekreter'in hemşehrismiymiş, önceden tanışıyorlarmış, üçü de Kilisli imiş. Kaya Bey, Rektör ve Sekreter'in sitemi karşısında, zekasını çalıştırıp şu cevabı vermiş: “*Kazananlar ilan edildi, bu listeyi değiştirmek olmaz, bir kadro daha verirseniz, beş kadro olur, o kadroya da sizin hemşehriniz ve benim talebem olan Turgut evladımızı alırız*” demiş. Böylece bölüme bir kadro daha kazandırmış.

Bizler güzün göreve başladığımızda asistanlar arasında adı Turgut olan üç kişi vardı. Onları birbiriyle karıştırmamak için soyadlarıyla söylemek yerine biraz da işi gırgıra alarak

¹⁰ İmtihana giren bizler sonuç listesine bakarken Ahmet Bican hayretle “*Vay be! Şu işe bak! Dört mektup getirdik, adam kedi gibi dört ayağının üstüne düşüp birinci oldu*” diyerek kendi adının ikinci sırada olmasını kabullenemiyordu; Turgut Günay da Ahmet'e bakıp gülüyordu.

her biri için ayrı bir lakap kullanıyorduk. Üç Turguttan biri Turgut Acar idi. Erzurum mezunu olan bu arkadaşımız önceki yıldan beri bölümde zaten asistan olarak görev yapmaktaymış; bunu dikkate alarak ona “Eski Turgut” diyorduk. Turgut Günay¹¹, Türkeş Beyin kızı Umay ile evli olduğundan dolayı ona “Damat Turgut” diyorduk. Turgut Karacan ise, Rektör ve Üniversite sekreterinin hemşehrisi olmasından dolayı torpille alınmıştı. Ona da “Torpil Turgut” diyorduk.

Millî Eğitim Bakanlığı bursu ile yurt dışında doktora yapmağa gönderilişim

Asistanlık imtihanını kazanan arkadaşlarla 1967 yılı Ağustos sonunda Erzurum Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde göreve atandık.

Üniversite lojmanlarında hiç boş yer yoktu. Aldığımız maaş ancak kıt-kanaat geçinecek kadardı. Kiralık bir daire bulmak kolay değildi; bulunsa bile içine gerekli eşyayı alacak maddî imkanımız zaten yoktu. Ahmet Bican ile, Erzurum’un merkezinde, halk pazarı kurulan yerde, eski ve üçüncü sınıf olan Cumhuriyet Otelinde bir odaya yerleştik. Ahmet ile ikimiz bir odada bir ay kadar kaldık. Bu otelde sıcak su ile banyo yapma imkanı yoktu. Havalar soğuyunca, başka bir otele taşındık. Ahmet, babası ve kardeşini Erzurum’a getirmek için bir daire kiralayıp otelden ayrılınca, ben otelde yalnız kaldım. Bir süre sonra Fen-Edebiyat Fakültesi binasının alt katındaki bazı odalarda yeni asistanların ikişer kişi ikamet etmelerine imkan sağlandı. Odalardan birine de Tarih Bölümü Asistanı Tuncer Baykara ile ikimiz yerleştik.

Güz yarısı başında ders programı için toplantı yapıldı. Bölümün ders programında Osmanlı Türkçesi derslerini benim vermem uygun görüldü. Bölüm Başkanı Prof. Dr. Selahattin Olcay dil derslerini, Doç. Dr. Kaya Bilgegil ile Doç. Dr. Niyazi Akı edebiyat derslerini veriyordu. Selahattin Olcay’ın ailesi Ankara’da olduğu için her ay bir hafta izin alıp Ankara’ya gidiyor, giderken derslerini benim vermemi söylüyordu. Kaya Bilgegil’in ailesi İstanbul’da idi. Selahattin Bey gelince, Kaya Bey bir hafta izin alıp İstanbul’a giderken o da derslerinin verilmesini bana bırakıyordu. Böylece ben kendi derslerimden başka fazladan bir hafta dil, sonraki hafta edebiyat dersleri veriyordum.

Ne yazık ki üniversite talabeleri arasındaki sağ-sol tartışmaları yüzünden ara-sıra kavgalar oluyor, dersler sağlıklı yapılamıyordu. Tam o günlerde Millî Eğitim Bakanlığının yurt dışına çeşitli bilim alanlarında doktora yapmak üzere burslu öğrenci göndereceği ve bunun için imtihan yapılacağı ilanını arkadaşlar gazetede görmüşler, bana haber verdiler.

¹¹ Turgut Günay AÜ Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi mezunu idi. Onunla çalışma odamız aynıydı. Bu beyefendi ve vefakar arkadaşımız ne yazık ki çok genç yaşta vefat etti.

İlanda Türkoloji alanında da öğrenci gönderileceği bildiriliyordu. Adayların, başvuruyu kendi mezun olduğu Fakültenin Dekanlığına yapması gerekiyormuş.

Bir günlük izin alarak Erzurum'dan İstanbul'a gidip Ahmet Caferoğlu'na ve öteki hocalarıma danıştım, hepsi imtihana girme düşüncemi onayladı, başvurumu yaptım. Bir ay sonra, Aralıkta yapılan imtihanı kazandım. Ankara'da Millî Eğitim Bakanlığı ve Askere Alma Başkanlığı nezdindeki işlemleri iki ay içinde tamamladım.

Ahmet Caferoğlu ve Fahir İz, Mainz Üniversitesinde görev yapan çok iyi tanıdıkları Johannes Benzing'e benim için birer tavsiye (referans) mektubu yazdılar. Böylece 1968 yılı Mart ayının son günlerinde Almanya'ya gittim, ilk iş olarak dil kursu için Münih yakınındaki Prien kasabasında bulunan Goethe Enstitüsüne kaydoldum.

Dil kursunda ve daha sonra üniversitedeki doktora çalışmalarım boyunca Ahmet Caferoğlu ve diğer hocalarımla devamlı mektuplaştım. 1968 Temmuzunda Ahmet Caferoğlu Münih Üniversitesinde okuyan kızı Nazan Hanım'ın yanına geldiğinde ben de Prien'den trenle Münih'e gidip kendisiyle görüştim.

1968 yılı yazında Ali Fehmi Karamanlıoğlu da üç aylık DAAD bursuyla Almanya'ya gelmişti. Ali Bey ile de Tübingen'de buluşup görüştük. Daha sonraki yıllarda hem Ahmet Caferoğlu hem Ali Bey ve öteki hocalarımla devamlı mektuplaştım.

Ali F. Karamanlıoğlu'nun zihni berrak, dili sade, üslubu akıcıydı. Bizim öğrenci olduğumuz yıllarda, o önce yurt dışında, daha sonra askerlik görevinde olduğu için, kendisiyle hoca-talebe münasebetimiz olamadı. Ancak aramızdaki gönül bağı bizi tam bir ağabey-kardeş yaptı. Ali Bey, ölümünden 16 gün önce gönderdiği (1 Ocak 1973 tarihli) mektubunda, "*nefrit hastalığının böbrek yetmezliğine dönüştüğünü, çok sıkıntı çektiğini*" yazıyordu. Ne yazık ki bu hastalık onu 17 Ocak 1973'te ölüme götürdü.

* * *

Ahmet Caferoğlu hocanın adının geçtiği bazı olaylar onu sayan ve sevenler arasında Nasrettin Hoca fıkraları gibi anlatılır ve dinleyenleri güldürür. Bunlardan yeri gelmişken bir kaçını anlatayım.

Kafiroğlu Ahmet

Ahmet Caferoğlu hocanın kendisi derslerinin birinde gülerek şu hatırasını anlatmıştı: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinden Zeki Velidi Togan, Ahmet Caferoğlu ve daha başka bazı hocalar yurt dışındaki uluslararası bir kongreye gitmişler. Bildiriler sunulurken programa göre, konuşma sırası Ahmet Caferoğlu'na gelince, Türkçe bilmeyen oturum başkanı

olan kişi, *Caferoğlu* isminin ilk harfini İngilizcedeki gibi K- sesiyle söyleniyor zannetmiş ve “*Kaferoğlu Ahmet!*” diye seslenmiş. Herkes, kim bu “Kâfiroğlu” diye bakınmış. Salonun arka tarafından Ahmet Caferoğlu tebliğini sunmak için kürsüye doğru giderken, Zeki Velidi Togan, “*Vay kafir vay! Bunca yıldır, biz seni müslüman sanırdık, demek kafir miydin?*” demiş.

Affet Karahan! Sen onların böyüğüsün, affet!

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nün bulunduğu üçüncü kattaki koridorda, ders arası teneffüse çıkmıştık. Ortalığı velveleye veren bir bağırma sesiyle irkildik. Ses, Eski Türk Edebiyatı hocalarından Abdulkadir Karahan’ın odasından geliyordu. Karahan’ın odası o yıllarda koridorun batı sırasında ve ortalandaki odalardan biriydi. Biz yönümüzü o tarafa dönerken odanın kapısı hızla açıldı, Karahan dışarı fırladı ve memleketi Siverek/Urfa şivesiyle h sesini hırıltılı biçimde telaffuz ederek “*Bunlar heyvan!, bunlar eşsek!*” diye avazı çıktığı kadar, isim söylemeden birileri hakkında öfkeyle söyleniyordu. Bu arada, Ahmet Caferoğlu da bu sesi duymuş olmalı ki odasından koridora çıktı. Bağıranın Karahan olduğunu gördü ve ona doğru ilerledi. Karahan yine yüksek sesle “*Bunlar heyvan!, bunlar eşsek!*” diye söylenmeye devam ediyordu. Ahmet Caferoğlu Karahan’ın omuzuna elini dokundurarak, “*Sakin ol Karahan, sakin ol! Biliyoruz onlar eşsek, sen onların böyüğüsün, onları affet, onlar eşseklik etmişler, amma sen onların böyüğüsün, büyüklere affetmek yakışır*”; diyor ve Karahan’a belli etmeden koridordaki talebelere bakarak gülümsüyordu.

Yaz köpeğin gızı! “Omumiyetle” kırk oldu!

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde 1963-1967 yıllarında ben öğrenciyken, Günay Alpay (Kut), Fahir İz’in asistanı idi. Caferoğlu hoca ile ilgili şu olayı anlatmıştı:

Hocamız Ahmet Caferoğlu konuşmalarında bazı kelimeleri Azerbaycan şivesiyle telaffuz ederdi. O tür kelimelerden biri de “umumiyetle” kelimesiydi. Hoca bu kelimeyi çok kullanır ve ilk harfini o ile “omumiyetle” şeklinde söylerdi. Günay Alpay öğrenciyken sınıftaki kız arkadaşlarıyla, Caferoğlu’nun ders anlatırken “omumiyetle” kelimesini kaç kez söyleyeceğini, hoca’ya belli etmeden, saymayı kararlaştırmışlar. Hoca, “omumiyetle” deyince, kız öğrencinin biri, önündeki ders notu tutarmış gibi duran defterine bir çizgi çekiyormuş. Dört çizgi ile bir kare oluşuyor ve o karenin çapraz köşelerinden de bir çizgi daha çekince 5 kez “omumiyetle” kaydedilmiş oluyor. Hoca’nın ders anlatışı boyunca “omumiyetle” kelimesi için deftere çekilen çizgiler beşer beşer çoğaldıkça kızların dikkati

ders dinlemek yerine “omumiyetle” çetelesine kaymaya başlamış ve “*yiğirmi beş oldu, otuz oldu, otuz beş oldu*” diye fısıldaşıyorlarmış. Hoca her zamanki gibi ders anlatmaya devam ederken birden “*Yaz köpeğin gızı! Omumiyetle kırk oldu!*” demiş. Meğer Hoca dersin başından beri kızların ne yaptıklarının farkındaymış.

Sağken yatmadıktan sonra, ölünce yatmak neye yarar?

Şeyma Güngör anlatmıştı:

Ahmet Caferoğlu, 1973 Temmuzunda emekli olunca¹² bir mezar yeri almış. Yarım yüzyıllık uzun bir zamanı Fakültede geçiren hocanın emekli olunca günlerini evde geçirmesi kolay alışacağı bir durum değildi. Bundan dolayı sık sık Fakülte’ye gelip Bölüm hocalarıyla sohbet ediyormuş. Sohbet esnasında arada bir “*arsa aldım, arsa aldım*” diye anlatıyormuş. Dinleyenler alınan arsanın konut yapmak için olduğunu zannederek, “*Hocanın müstakil evi var, bu yaştan sonra arsayı ne yapacak acaba?*” diye bir anlam veremiyorlarmış. Fakat Caferoğlu arsanın Zincirlikuyu’da olduğunu söyleyince, aldığı arsanın mezar yeri olduğu anlaşılımış. O yıllarda Bölümde Eski Türk Edebiyatı asistanı olarak görev yapan Şeyma Güngör, Ahmet Caferoğlu’nun Zincirlikuyu’dan mezar yeri aldığını duyunca, kendi ailesine ait mezar yerinin de Zincirlikuyu’da olduğundan dolayı hocanın aldığı yerin ada ve parsel numarasını sormuş. Hoca ada ve parsel numarasını söylemiş. Hocanın mezar yeri ile Şeyma’nın ailesininki tesadüfen birbirine çok yakın, yanyana imiş. Şeyma sevinerek “*Hocam ne güzel bir tesadüf, artık öldükten sonra hep yanyana yatarız*” demiş. Hoca’nın cevabı “*Get gız, sağken yatmadıktan sonra ölünce yatmak neye yarar?*” olmuş.

Menim yanlışlarım bile bir kitap olur!

Ahmet Caferoğlu, Ebû Hayyân’ın, *Kitâbü ’l-İdrâk li-Lisâni ’l-Etrâk*, (İstanbul 1931), adlı eserini yayımlamıştı. Hocanın yanlışlarını teşhir etmeye meraklı bir işgüzar, üşenmeyip, kitaptaki bilgi, dizgi, baskı vs türden yanlışları uzun bir liste halinde tespit edip bir kitapçık (broşür) halinde, Çağaloğlu’ndaki bir matbaada bastırmış. Gençlerden birinin cebine biraz harçlık koymuş ve ona kitapçıklardan epeyce vermiş, sabahleyin Edebiyat Fakültesinin giriş kapısında durmasını, Fakülteye gelenlere birer nüsha ücretsiz vermesini tenbih etmiş. O genç Fakülteye her gelene bir tane veriyor ve verirken de “*Bu nedir?*” diye soranlara “*Ahmet Caferoğlunun yanlışları*” diyormuş. O genç, Fakülteye gelenlere kitapçıklardan vermeye devam ederken Ahmet Caferoğlu da Fakülte kapısına gelmiş. Tabi dağıtıcı genç, Caferoğlu’nu tanımıyor. Bir nüsha da Caferoğlu’na vermiş. Hoca da alıp çalışma odasına çıkmış.

¹² Ahmet Caferoğlu emekli olduğunda, ben Mainz (Almanya)’da doktoramı tamamlayıp yurda dönmeye hazırlanıyordum.

kitapçıktaki listeye bir göz atmış. Sonra ders notlarını alıp dersini vermek için sınıfa girmiş. Fakülte kapısında dağıtılan broşürden alan öğrenciler meseleden haberdar oldukları için Caferoğlu'nun sınıfta öfkeyle nasıl tepki göstereceğini merakla bekliyorlarmış.

Ahmet Caferoğlu, ders notlarını masaya koymuş, yanında getirdiği kitapçığı sağ eline alıp yukarı kaldırmış, yüzünde hiç öfke belirtisi olmaksızın sınıfa göstermiş, sevinerek ve gülerek *“Menim yanlışlarım bile bir kitap olur”* diye onu bir övünç vesilesi gibi tanıtmış.

Menim reyim hara getdi?

Hangi yıl olduğunu bilmiyorum, fakat bizim sınıftakiler daha Fakültede öğrenci olmadan önceki yıllarda İÜ Edebiyat Fakültesinde dekan seçimi yapılacaktı. Bazıları Ahmet Caferoğlu'nu *“Hoca biz seni dekan seçmek istiyoruz”* diye ikna etmişler. Hoca da onlara inanmış ve güvenmiş, aday olmuş. Seçim yapılmış, başka bir aday kazanmış, fakat işin hazin olan yanı Ahmet Caferoğlu için sadece bir oy çıkmış (tabi o da kendi oyu).

Hocayı evvelce dekan adayı olması için gaza getirenlerden biri Hocanın odasına gelip *“Hocam, sizin için çıkan o bir oy ben verdim”* demiş. Hoca *“Sağol”* deyip teşekkür etmiş. Başka biri Hoca ile kordorda karşılaşınca *“Hocam, o sizin için çıkan bir oy var ya, işte onu ben verdim”* demiş. Böyle hocayı her gören *“O size çıkan bir oy benim verdiğim oy”* diyenlerden Hoca bıkmış ve *“Ulan kopekoğulları o bir rey sizin ise benim reyim hara getdi!”* diye bağırılmış.

Köpoğlu bu koridorun horozu yok mu sandın?

Fakültedeki öğrencilik yıllarımızda (1963-1967), jean denen kot pantolon pek bilinmezdi. Kot pantolonu kovboy filimlerinde ve bir de Sultanahmet civarında dolaşan hipi (< hippy) denen üstü başı bakımsız ve kirli, uzun saçlı, bazıları uyuşturucu kullanan, memlekete döviz bırakmayan yabancı genç turistlerde görürdük. Kot pantolon Türkiye'de pek giyilmediği gibi, giyenler de umumun gözünde hipileri çağrıştırdığından dolayı hoş karşılanmaz, hattâ bazılarınca züppelik olarak nitelendirilirdi. Zaten kadın ve kızların kot giymek şöyle dursun, o yıllarda kumaş pantolon bile giydikleri görülmezdi.

Bizim sınıfın üçüncü yılı (1966) Mayıs ayının başlarıydı. Havalar ısındığı için Fakülte'ye kısa kollu gömlekle ve ince yazlık pantolonla geliyorduk. Öğle yemektan dönmüş dersten önceki boş zamanda arkadaşlarla koridorda konuşuyorduk. Bizim Bölüm koridorunun güney kapısından kot giymiş, talebe olup olmadığını bilmediğimiz yabancı bir delikanlı, koridora girdi, etrafına hafifmeşrep tavırlı bakışlar yönelttik koridordaki kızlardan birine laf atıp ilerledi. Tam o sırada Ahmet Caferoğlu odasından çıkıyormuş, o yabancı

delikanlının laf atışını gördü. Hoca adımlarını birden hızlandırıp koridorun orta yerinde delikanlının arkasından yetişti ve sol elini onun omuzuna bir-iki kez hafifçe dokundurdu. Yabancı delikanlı kim o diye arkaya bakmak için döner dönmez Hoca ona var gücüyle “trak!” diye ses çıkaran güçlü bir tokat attı ve kükredi “*Köpöğlü! Bu koridorun horozu yok mu sandın! Defol!*” dedi. O züppe şaşkın halde, neye uğradığını anlayamadan, hızla kaçıp gitti.

Sonra Hoca bize döndü “*Siz ne biçim erkeksiniz? Yabancı biri gelmiş kızlara laf atıyor, siz oradan bakıyorsunuz. Kızlarınıza mukayyet olun! Onları her zaman ben mi koruyacağım?*” dedi.

Hırsız vaaar !

Öğleyin yemek tatilinde dersten önceki boş zaman biraz uzunca olur. Öğrencilerin vakit geçirecekleri yer ya ders olmayan bir sınıf ya da koridordur. Arkadaşlar anlattılar: Kışın, öğleyin öğrenciler koridorda oyalanırken yabancı bir erkek talebe bizim bölümün koridorundan geçiyormuş. Bölümün kızlarına alımlı gözle bakmış ve laf atmış. O sırada yemekten dönen Caferoğlu onun ne yaptığını görmüş. Hemen sırtındaki paltoyu çıkarmış ve hızla o yabancı talebenin arkasından yetişip paltoyu onun omuzuna atıp “*Hırsız vaaar! Paltomu çaldı, yakalayın!*” diye bağırmış. O talebe neye uğradığını anlayamadan var gücüyle kaçmış.

* * *

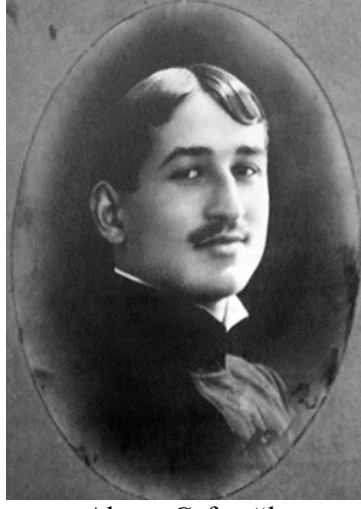
Haziran 1973’te Mainz’da doktoramı bitirdim, 1973-1975 yıllarında askerlik görevimi yaptım. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde açık kadro yoktu. Frankfurt’ta J. W. Goethe Üniversitesinin Türkoloji Bölümünden bana yapılan teklifi hocalarımın muvafakatı ve Millî Eğitim Bakanlığının izniyle kabul ederek 01.04.1975’ten 31.07.1976’ya kadar Frankfurt Üniversitesinde çalıştım. Hocam Muharrem Ergin’den Haziran 1976’da gelen mektupta “Kemal Eraslan’ın doçent olmasıyla Umumi Türk Dili Kürsüsünde bir asistanlık kadrosu açıldığı, benim İstanbul’a dönüp o kadroya müracaat etmem gerektiği” bildiriliyordu. Ağustos 1976’da yurda dönüp gerekli formalitelerden sonra 1976 yılı Eylül ayı sonlarında kadroya atandım ve Muharrem Ergin hoca ile aynı kürsüde görev yapmaya başladım.

Ne yazık ki hocalarımız R. Rahmeti Arat, Ahmet Caferoğlu, Ali Fehmi Karamanlıoğlu, Arap ve Fars Bölümünden Helmut Ritter ve Ahmet Ateş artık hayatta değildiler. Ali Nihad Tarlan ise emekli olmuş, eşini kaybetmiş, Fakülteye gelmiyordu. Hafta içi çalışma günleri Fakültede bulunduğumda, hayatta olmayan ya da emekli olup Fakülteye gelmeyen hocaların hatırası ve hayali gözümün önünde canlanır, çalışma odamda yalnız kaldığımda kendimi sanki onlarla birlikteymişim gibi hissederdim. Hepsinin ruhu şad, mekânı cennet olsun.

HOCALARIMIZIN RESİMLERİ

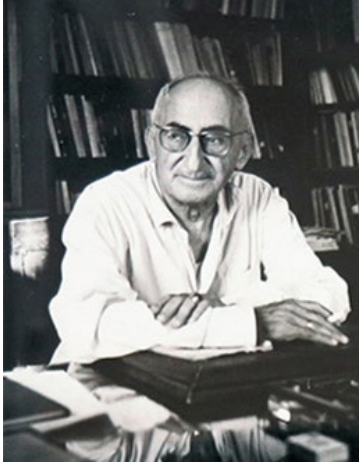
Reşid Rahmeti Arat
(1900-1964)

Ahmet Caferoğlu
(1899-1975)

Ali Fehmi Karamanlıoğlu
(1932-1973)

Ali Nihad Tarlan (1898-1978), İçerenköy, 27.07.1967
(N. Yüce Resim Arşivi)

سۆڭلېڭى وده گرى ادلام
نورى يوجا
سع. نضالدين

Fahir İz (1913-2004),
(N. Yüce Resim Arşivi 25.07.1967)

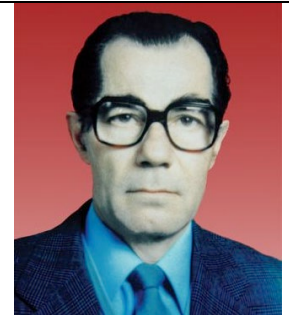
Mehmet Kaplan
(1915-1986)

Saadettin Buluç
(1913-1984)

Ömer Faruk Akün
(1926-2016)

Necmettin Hacıeminoğlu
(1932-1996)

Muharrem Ergin (1923-1995)

Ali Alparslan (1923-2006),
(N. Yüce Resim Arşivi 12.11.2004)

Sevim İlgürel, Ahmet Caferoğlu, Nuri Yüce, 25.07.1967
(N. Yüce Resim Arşivi)

Faruk Kadri Timurtaş (1925-1982)
(N. Yüce Resim Arşivi)

*Arzık kardeşim
Nuri'ye,
19.2.1968
F. Timurtaş*

Muharrem Ergin ve Faruk Kadri Timurtaş

Abdulkadir Karahan (1913-2000)

Mehmed Çavuşoğlu (1935-1987)

Nuri Yüce, Ali Alparslan, Muharrem Ergin, Kemal Eraslan, Mertol Tulum, Sultanahmet 1977.
(N. Yüce Resim Arşivi)

“YAKA” SÖZCÜĞÜNÜN KÖKEN BİLİMİ YÖNÜNDE İNCELENMESİ

*Hilal KASAR¹

Özet

Dilde bulunan sözcüklerin kökenini, bu sözcüklerin ses ve anlam değişmelerini araştırmak, köken biliminin ana konusudur. Sözcükler ilk anlamının dışında, zamanla kullanıma bağlı olarak farklı anlamlar kazanabilmektedir. Bu şekliyle köken bilimi, sözcüğün var olduğu toplumun kültürüne, yaşayışına ve diline dair bilgilere ışık tutarak çok geniş bir bilimi içermektedir. Sözcüğün kökenini araştırırken ses değişikliği, anlam değişikliği, konuşulduğu toplumda kullanıma şekli ve biçim bilgisine dikkat etmek gerekmektedir. İlk yazılı metinlerimizden, çağdaş Türk lehçeleri ve Türkiye Türkçesine kadar uzun bir dönem arasında çeşitli ses denklıkları ve ses farklılıkları yoluyla varlığını gösteren *yaka* sözcüğünün, dilimizde değerli bir kavram alanına da sahip olduğu görülmektedir. Bu çalışmada *yaka* sözcüğünün kökeni için ilk yazılı metinlerimizden başlayarak tarihi Türk yazı dillerinde öne çıkan eserler taranmış, çeşitli ses denklıklarıyla çağdaş Türk lehçelerinde kullanım biçimleri tespit edilmiş ve Türkiye Türkçesine kadar çeşitli anlam değişiklikleri ve söz varlığı detaylı bir şekilde verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: *yaka*, köken bilimi, anlam bilimi, sözcük bilimi, yapı bilgisi

ETYMOLOGICAL EXAMINATION OF THE WORD “YAKA”

Abstract

The main subject of etymology is to investigate the origin of words in a language and the sound and meaning changes of words. Words can gain different meanings over time, depending on their use, apart from the first meaning. In this way, etymology includes a very broad science about the culture, life and language of the society in which the word exists. While researching the etymology of the word, it is necessary to pay attention to the sound change, meaning change, the way it is used in the society in which it is spoken, and the morphology. The word *yaka*, which shows its existence through various phonetic equivalences and phonetic differences between historical Turkish written languages, contemporary Turkish dialects and Turkey Turkish for a long period of time, has a valuable conceptual field in our language. In this study, the prominent texts in our first written texts and historical Turkish written languages were scanned for the origin of the word *yaka*. The usage patterns in modern Turkish dialects with various phonetic equivalences have been determined. Various semantic changes and vocabulary up to Turkey Turkish are shown in the study in detail.

Keywords: collar, etymology, semantics, lexicology, morphology

Giriş

İlk yazılı metinlerimizden günümüze kadar uzun bir dönem arasında çeşitli ses denklıkları ve ses farklılıkları yoluyla varlığını gösteren *yaka* sözcüğü; süreç boyunca çeşitli anlamlar kazanmış, ikilemeler kurmuş, atasözleri ve deyimlerde ise fazlaca yer almıştır. Sözcüğün bu yönüyle dilimizde değerli bir kavram alanına sahip olduğu görülmektedir. Sözcüğün köken bilime ait sözlüklerde açıklanması, çağdaş Türk lehçelerinde varlığı, tarihî Türk yazı dillerine ait metinlerde bulunması, diğer dillerde görünümü, kazanılan söz varlığı, araştırmacıların görüşleri ve kökeni incelenmiştir.

A. Köken Bilimi Sözlüklerinde *yaka*

Arminius Vámbéry'nin *A török-tatár nyelvek etymologiai szótára* yani *Türk-Tatar Dillerinin Etimolojik Sözlüğü*'nde “*yaka*” sözcüğü *jaqa* madde başında verilmektedir ve “yan, kıyı, kenar, *yaka*” şeklinde açıklanmaktadır (Vámbéry, 1878, s.112).

¹ Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ana Bilim Dalı, hilalkasar@hacettepe.edu.tr_ORCID: 0000-0001-7527-3714

Wilhelm Radloff, 1905 yılında yayımladığı *Türk Ağzları İçin Sözlük Denemesi* çalışmasında *yaka* sözcüğünü *jaqa* maddesinde ele almaktadır ve “Osmanlı Türkçesinde sırma yaka, Kazan Lehçesinde boyun yakası, işlemeli yaka, madeni parçalardan yapılmış bir kolye ve kadın takıları” olarak açıklamaktadır. Ayrıca boyna takılan örgülerden yapılmış kadınsı bir süsleme ve gümüş zincirlerden yapılmış bir mücevher parçası olarak da eklemeler yapmıştır. Osmanlı Türkçesinde “**јақажы** *älä wärmäk / yakayı ele vermek*”; “**јака** *жыртмык / yaka yırtık*” örnekleri verilmiştir. Atın boynu ile göğsü arasında bulunan bir demet saç, yardım için yalvarmak, evlat edinmek anlamları ise sözcük için verilen diğer anlamlardır. Osmanlı Türkçesinde “*су жакадан ташып гитти / Su yakadan taşıp gitti*”, “yaka devşirmek, yaka silmek, yakasından geçirmek”, Kazan lehçesinde “*су жакасында / Su yakasında.*” kullanışları da bulunmaktadır. Bir başka anlam ise “sahil, kenar, kıyı”dır. Türemiş kullanımları da maddelerde yer almıştır: *жакала+и* “Birbirinin yakasından tutmak, kavga etmek, dövüşmek” anlamları ile açıklanmıştır. *жакалы* “yakası olan, yakalı, geniş yakalı bir gömlek”; “kıyıya ait olan” olarak açıklamalar vermiş ve Osmanlı Türkçesinden “*ötä жакалы / öte yakalı*” olarak örneklendirmiştir (Radloff III, 1905, s.25-27). Bir başka madde başı ise *jaqqa*’dır. Altaycada “yaka, şapkanın orta tarafı, kürkün göğüs kısmı; kıyı, kenar” olarak verilmiş ve örneklendirmiştir:

Orus jerdin jaqqasında

“Rus topraklarının sınırında”

Altay Ağzı ve Teleüt Ağzında *jaqqa+la* “Yaka dikmek, yakasına yapışmak, sahil ve sınır boyunca gitmek”; *jaqqalaş+ş* “birbirinin yakasına yapışmak”; *jaqqa+lu* “yakalı” olarak kullanımları bulunmaktadır:

jaqqalap taştadı.

“O onun yakasından yapıştı.”

Aş salğan kıralardı jaqqalap parıp-yatқан.

“O, ekilebilir toprakların kenarı boyunca gitti”

Teñisti jaqqalap paза perdi.

“O, deniz sahili boyunca gezdi”

Ay kân jetti jayzañ bıla jaqqalap pardı, keçü tappadı.

“Ay Han yedi jaysanla birlikte gölün sahili boyunca gitti, hiçbir yerde geçit bulamadı” (Radloff III, 1905, s.30-32).

Martti Räsänen’in *Versuch eines etimologischen Wörterbuchs der Türkischen Sprachen* adlı sözlüğünde *yaka* sözcüğü şu şekillerde geçmektedir: Uygurca *jaqa* “yaka, otorite”; Orta Türkçe olarak Çağatay Türkçesi ve Osmanlı Türkçesinde *jaka* “yaka, kıyı”; Sarı Uygurcada *jaxka* “yüksek, ön, evde misafir için bir yer”; Altay Türkçesinde *jakka* “yaka, kıyı”; Kırım Lehçesinde *jaya*; Karaçay Lehçesinde *žaya* “sınır, kenar”; Şorcada *çaya*, Çuvaş Türkçesinde *šuza* “yaka”; Yakutçada *saya*. Ramstedt’in *Kalmukça Sözlük*’te *žaqa* “kıyı, yaka, kürk yaka” > Yakutçada *žaya* olduğu sözlükte verilmiştir.

Räsänen, Türkçe kullanımının Moğolcadan daha önce olduğunu göstermektedir. Tunguzcada *näkam* yani boğaz; Korecede *mjek*, “boyun, boğaz”; Fince *nika-ma* “omurga”; Macarcada *nyak* “boyun” olarak kullanımlarının da mevcut olduğunu söylemiştir (Räsänen, 1969, s.194).

V. M. Nadelyaev, D. M. Nasilov, E. R. Teşinev ve A. M. Şerbak, tarafından hazırlanan ve 1969 yılında yayımlanan *Drevnetyurkskiy Slovar*’da ise *jaqa* maddesinde, birinci anlam olarak *вопом / yaka* verilmiştir. Sözlükte bulunan ikinci anlamı ise “ücret, ödeme, kira”dır. Eski Türk hukuk vesikalarından *Sammlung Uigurischer Kontrakte*’dan bir örnekle de bu açıklanmıştır:

“jana toñuz jil edlemişke altmış tembin süçüg jaganı köni berür men”

“ayrıca domuz yılında kullanıma hazır hale getirilmiş altmış tembin şarabı da doğru bir şekilde kiraya veririm” (Drevnetyurkskiy Slovar, 1969, s.237).

S. Gerard Clauson’un *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish* sözlüğünde *yaka*, temel olarak, bir şeyin kenarı veya sınırı olarak verilmiş ve erken dönemden itibaren daha özel olarak bir giysinin yakası olarak kullanıldığı belirtilmiştir. *Şine Usu Yazıtı*’ndan bir örnek ilk defa burada gösterilmiştir: *yaka:anta.yakaladım*. Sözlükte ikinci anlam ise kiradır. *Drevnetyurkskiy Slovar*’da verilen Uygur metinlerindeki örnek burada da mevcuttur (Clauson, 1972, s.898).

Sevortyan, çeşitli dillerde ve lehçelerde “*yaka*”nın fonetik varyantlarının olmasının doğal olduğunu ve Altaycada bulunan *k*’nin korunmasının, Türkçede ve Azerbaycan lehçesinde de değişiminin dikkat çekici olduğunu söylemektedir. Tatarcada *üaqa*, Başkurtçada *üaza* olarak kullanımlarını göstermiştir. Verilen anlamlar şunlardır: Kenar, sahil, yaka, dağlar, tepelik alan, elbisenin üzerindeki nakış (kadının göğsünde), kadınların göğüs üstündeki takıları, ceketin önlüğü, pantolon kemeri, boyun arkası. Sevortyan, A. Vambery’nin çevirisinde “boyun ve boynun arkası” anlamları vermesinin muhtemelen yanlışlık olduğunu ifade etmiştir. Fakat daha sonra *yaka* + *boyun* olarak gelişmiş olabileceğini söylemektedir ve “boyun”un korunmuş bir eskicil olduğunu ifade etmiştir. Kökeni için A. Vambery tarafından, onu *yak-* *yav-* ve *yan-* köklerine yerleştirmesi ve anlam bilimi olarak da yaklaşma, yakınlık, yan olarak ele aldığını yazmıştır; fakat Sevortyan, Clauson’un “*yaka*”nın en eski anlamının “kenar, bir şeyin kenarı” konusunda haklı olduğunu ve daha gerçekçi bulunduğunu ifade etmiştir. Clauson *yak-* “yaklaşmak, bir şeye yakın olmak” eyleminden bir ad olduğu görüşlerini ele almıştır. Sevortyan, *-a* olarak gelişen başka adların da mevcut olduğunu Azerbaycan Türkçesinden örnekle açıklamıştır: Az. “*чавра*” olarak gösterdiği daire anlamına gelen bir örnek de vermiştir (Sevortyan, 1989, s.83).

Hasan Eren’in *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*’nde *yaka* sözcüğü için “giysilerin boyna gelen, boynu çeviren bölümü”, “giysilerin boyna gelen bölümüne eklenen ve türlü biçimlerde olan parçası”, “kıyı, kenar, yan” anlamlarını verdikten sonra bu sözcüğün Türkçeden Moğolcaya da *caqa* şeklinde geçtiğini eklemiştir. *yaka* sözcüğünün, Eski Türkçeden başlayarak kullanıldığını ve Orta Türkçede *yakā* olarak geçtiğini, Eski Kıpçakçada da *yaka* biçiminin kullanıldığını belirtmiştir. Macarca *nyak* “boyun” sözünün Türkçe *yaka*’dan geldiği konusunda bilimsel yayınlarda sıkça geçtiğini fakat Ligeti’nin Macarca *nyak* sözcüğü ile Türkçe *yaka* şeklini birleştiremeyeceğinden dolayı Räsänen’in Macarca *nyak* biçimini *yaka*’dan kalma bir alıntı olarak vermesinin yanlış olduğunu söylemiş ve Tunguzca, Korece ve Fince biçimleri saymasının da gereksiz olduğunu ifade etmiştir (Eren, 2020, s.557).

Altay Dillerinin Köken Bilimi Sözlüğü’nde Ana Altaycada **ziak*’a; Ana Tunguz-Mançuçada **ziaka*; Ana Türkçede **jaka*; Ana Moğolcada ise **zaki* olarak kullanımı verilmiştir. Birinci anlam olarak: Ana Türkçede *yaka* “sınır, kenar” ve Eski Türkçede **jaka* yine “yaka ve sınır” olarak belirtilmiştir. “Boyun, omur” olarak kullanılması ise Ana Altaycada **niäke*; Ana Tunguz-Mançuçada **nikimna*; Ana Türkçede **jaka*; ayrıca Ana Moğolcada omurilik anlamına gelen **nigur-su* da verilmiştir. İkinci anlam olarak *ziak*’a “kira” verilmektedir. Tung. **ziaka*; Mong. **zaki-*; Turk. **jaka*. Ana Tunguzcada **ziaka*; jeton, para ve değerli şeyler anlamları da bulunmaktadır (Starostin, Dybo, Mudrak, 2003, s.122, 983, 984, 1514).

Nişanyan Sözlük’te, < ET. *yaka* “yan, kıyı, sınır”, < ET. *yak-* “yaklaşmak, yanına gelmek” anlamları ve +A son eki ile gelişimi verilmiştir. Moğolcada bulunan *caqağ* “eklem, birleşme yeri, sınır, hudut”, *caqam* “elbise yakası” sözcüklerinin Türkçeden alıntı olduğunu belirtmiştir (Nişanyan Sözlük, 12.12.2021).

Andreas Tietze’nin *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*’nda *yaka* için “boyun, gerdan, giysilerin boyunu çeviren veya boyna gelen bölümü; döş üstü; taraf, yan, yön, kenar; yeleklerin kenarları ve köşeleri; semt; sahil, kıyı anlamları”; *yakalan-* “hisse kapılmak, tutulmak; *yakalı* “tarafli, tarafta olan” anlamları verilmiştir (Tietze, 2002, s.133-138).

Jeans Wilkens’in *Handwörterbuch des Altuigurischen* adlı çalışmasında “kenar, yaka, sınır” anlamları verilmiştir. Ayrıca “otorite” anlamı, Martti Räsänen’in *Versuch eines etimologischen Wörterbuchs der Türksprachen* adlı sözlüğünden sonra burada da geçmektedir: **yakaların yığıntur-** “(boyun eğme jesti olarak) yakalarını geri itirmek”; **yeväg yaka** “teçhizat ve yaka” (komutan, otorite). Sözlükte pekiştirme anlamı olarak **yaka yalğuzın** “yapayalnız, tek başına” kullanımı da verilmiştir. Bir başka anlam ise “kira, kira bedeli, kira faizi”dir: **yakaka tut-** “kira bedeli almak”. Türemiş şekilleri de verilmiştir: **yakag** “çabukluk, hazırlık”; **yakalıg ~ yakal(i)g** “yakalı” aynı zamanda “otoriteli” (Wilkens, 2021, s.855-895).

B. Türk Lehçelerine Ait Sözlüklerde Açıklanması

Sözcük, lehçelerde çeşitli ses değişiklikleriyle var olmuştur: **yakka** (Altay Türkçesi.); **yāka** (Özbek Türkçesi); **yaha/yahalıg** (Azerbaycan Türkçesi); **yahka** (Sarı Uygurca). Ötümsüz k ünsüzü, ötümlüleşerek g olmasıyla **yaga** (Başkurt Türkçesi, Kırım Türkçesi, Nogay Türkçesi); **caga** (Karaçay-Balkar Türkçesi); **caka** (Kırgız Türkçesi, Altay Türkçesi); **çaga** (Şor Türkçesi); **cağa** (Yakut Türkçesi); **jağa** (Kazak Türkçesi, Karakalpak Türkçesi); **şuha/ şuga** (Çuvaş Türkçesi).

Altayca-Türkçe Sözlük’te **caka için**, “yaka; kürk, gocuk; taraf, kenar, yan, kıyı” anlamları verilmiştir. Bunların dışında **cakala-** “yakasından tutmak”; “kıyı boyunca gitmek”; **cakalaş** “kavga”; **cakalaş-** “kavga etmek”; **cakalu** “yakalı, yakası olan” anlamları da verilmiştir:

Kıygan caka (gömlek için) “Eğri yaka”,

Cakazı *cok ton bolbos, cakıganı cok curt bolbos*. “Yakasız kürk olmaz, öndersiz halk olmaz.”,

Tüştüük caka “Güney”,

Cakalu *tonım bar, caldu aldım bar*. “Yakalı kürküm var, yeledi atım var” (Gürsoy Naskali, Duranlı, 2020, s.52).

Azərbaycan Dialektoloji Lüğəti’nde **yaxa** “taraf ve yan” olarak açıklanmıştır. **yaxalix** ise “gömleğin göğsüne dikilmiş ek parça” olarak verilmiştir (ADL II, 2010, s.618). *Azərbaycan Dilinin Orfoqrafiya Lüğəti*’nde **yaxa, yaxabənd, yaxac, yaxaqurtaran, yaxalama, yaxalamaq, yaxalanma, yaxalanmaq, yaxalaşma, yaxalaşmaq, yaxalatma, yaxalatmaq, yaxalı, yaxalıq, yaxalıqlı, yaxalıqsız, yaxantı, yaxasıaçıq** ve **yaxasız** olarak türemiş örnekleri de vardır (ADOL, 2013, s.679).

Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti’nde **yaka** için “elbisenin boyun kısmı ve bu kısma dikilmiş ve boynu örten kumaş şeridi, yakalık, sahil, kenar, taraf” anlamları verilmiştir ve örneklendirilmiştir: **enli yaxa** “geniş yaka”; **köynək yaxası** “gömlek yakası”; **Kostyumun yaxası kirlənib** “Takım elbisenin yakası kirlidir”. Sözlükte çeşitli eşdizimliliklerini de görmemiz mümkündür:

yaxa açmaq 1. Ölü için ağlamak, yas tutmak. 2. Beddua etmek

yaxa ələ vermək “yakasını ele vermek”.

yaxa qurtarmaq “yakasını kurtarmak”.

yaxa yırtmaq 1. Başkası için çalışmak, başkasını haksız yere müdafa etmek. 2. Ağlamak.

yaxası əldə qalmaq “sorumlu olmak, sorumluluktan kaçamamak”.

yaxası(nı) qurtarmaq “hayatını kurtarmak, kurtulmak”.

yaxasından əl götürmək (əl çəkmək) “rahat bırakmak, el çekmek, daha işi olmamak”.

yaxasından yapışmaq 1. yakalamak, yapışmak, tutup bırakmamak. 2. Sorumluluk almak, cevap istemek.

yaxasından tutmaq 1. yakasına yapışmak 2. İnatla istemek, bir işe yapışıp bırakmamak.

yaxasını ələ vermək “kendisi ele vermek, yakalanmasına imkân vermek, yakalanmak”.

yaxasını tanımaq “bir şey için danışmak” (ADİL, 2006, s.504-505).

Başkurt Türkçesi Sözlüğü’nde; **yaka** “elbise yakası, kadınların elbiselerinin göğüs kısmına taktıkları süslü paralar”; **yağala-** “yakasından bağlamak, yakasına yapışmak, bir şey boyunca gitmek, çocuk sahibi olmak.”; **yağalaş-** “yaka yakaya yapışmak, savaşıarak almak, savaşmak, karşılıklı mücadele etmek”; **yağalay** “boyunca, kıyısından, yanından”; **yağalbay** “boz doğan”; **yağalık** “göğüs üzerine süsleme için

kullanılan bezek”; *yağallan-* “benek benek lekelenmek, benek benek lekeli olmak”; *yağal- yoğol* “benek benek lekeleri olan, benekli” (Özşahin, 2017, s.684) anlamları, eylem ve türemiş yapıları bulunmaktadır.

Çuvaş Türkçesi Sözlüğü’nde diğer sözlüklerden farklı olarak *çakă* “bu, şu” açıklaması verilmiştir. İkinci anlam olarak “askı, takı”; üçüncü anlam olarak ise “madenî paralarla süslenmiş kadın göğüslüğü” verilmiştir (Bayram, 2019, s.631).

Ahmet Caferoğlu’nun *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde *yaka*’nın birinci anlamı “ücret, icar bedeli, kira karşılığı” ve ikinci anlamı “taraf, yan, civar” olarak verilmiştir. *yakalamak* için ise tanzim etmek, düzenlemek, düzene koymak anlamları kullanılmıştır (Caferoğlu, 1968, s.280).

Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü’nde *cağa*, “yaka” anlamı olarak verilmiş ve çeşitli örnekleri de eklenmiştir:

cağa almay etek bermegen “Cimri, hasis, pinti”;
cağasına caraşhan “münasip, uygun”;
qablangan cağa “devrik yaka”;
kölek cağa “gömlek yakası”;
öre cağa “dik yaka”;
suv cağa “ırmak kenarı”;
tengiz cağa “deniz kıyısı”;
cağadan etekden bol “dövüşmek kavga etmek”;
cağasından al- “yakasından tutup devirmek” (Tavkul, 2020, s.117).

Karakalpak Türkçesi Sözlüğü’nde iki anlam verilmiştir: 1. Elbise yakası. 2, Su kenar, kıyı, yaka. *jağalas-* “Birbirinin yakasından tutmak, yaka paça tartışmak” (Uygur, 2020, s.220).

Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü’nde *yak* maddesinde, diğer sözlüklerden farklı olarak “taraf, yön, cihet” anlamları geçmektedir. Bir diğer maddede ise *yaka* sözcüğü şu anlamlarıyla bulunmaktadır: 1. Kıyı, kenar. 2. Yaka. Ayrıca diğer eylem ve türemiş yapıları da bulunmaktadır: *yakılaş* “sahilden gitme”; *yakılık* “yakalık, yakalık kumaş, yakalık kürk”; *yakılamaq* “sahilden gitmek”; “nehir kıyısı ile yürümek”.

U yakka. “O tarafa”.

Her kün keliş bu yakta tursun. “Bırak, her gün gelmesi bir yana”. (Necip, çev. Kurban, 2013, s.455).

Kıpçak Türkçesi Sözlüğü’nde *yağa* maddesinde “taraf, yan, ırmak kenarı, deniz kıyısı; yaka, elbise yakası” ve *yaqa* maddesinde “yaka, elbise yakası; dağın kenarı, bayır olan yeri; dağın kıyısı, ırmak kenarı” anlamları bulunmaktadır (Karaatlı, Toparlı, Vural, 2003, s.306-307).

Kazak Türkçesi Sözlüğü’nde ise *cağa* maddesinde “elbisenin yakası; derenin, gölün, denizin kıyısı, sahil” anlamları verilmiştir. Sözlükte ayrıca *cağalay* “sırayla, birbirinin ardından”, *cağalay cağalay* “çepeçevre, çevresine”, *cağalasuv* “bir şeyle uğraşmak, mücadele etmek”, *cağalatuv* “bir şeyin kenarından yürütmek, yaklaştırmak”, *cağalav* “Dere, ırmak, göl veya benzeri akarsuların kıyısı, sahili” şeklinde türemiş örnekleri verilmiştir (Oraltay, Pınar, Yüce, 2017, s.83).

Örnekli Hakasça Türkçe Sözlük’te *çağa* “kıyı, kenar; kemer, kuşak; yaka” anlamları bulunmaktadır. (Arıkoğlu, 2005, s.72-73). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*’nde *yak* maddesinde ise şu şekilde geçmektedir: 1. Semt, kenar, taraf. 2. Elbise yakası. *yaqa* maddesinde ise “elbise yakası, yaka, kıyı, taraf” verilmiştir (Ünlü, 2013, s.1221).

Mehmet Kaya'nın “*W. Radloff'un “Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy” Adlı Eserinde Geçen Şor Türkçesine ait kelimeler ve bu kelimelerin çağdaş Şor Türkçesi ile mukayesesi*” adlı yüksek lisans tezinde, Çağdaş Şor Türkçesinde *yaka* için “yaka ve sınır” anlamı ve “terazi” anlamına gelen *bazlış çağa* örneği verilmiştir (Kaya, 2018, s.115).

C. Diğer Dillerde *yaka* Sözcüğü

Türkçe Verintiler Sözlüğü'nde diğer dillerde bulunan şekilleri verilmiştir: Ar. *yağa, yağā, yāka, yā'ā, yāha* “yaka”; Rus. *yegá, yagá*, “yaka; kıyı, kenar; sınır; karaca derisinden yakalı kürk”; Erm. *yaha, yaka, yeka* “yaka, giysi yakası”; Mac. *nyak* “yaka”; Rom. *iaca* “yan, yaka; elbise yakası; nehir kıyısı”; Bulg. *yaká* “yan, yaka; elbise yakası; ırmağın yan tarafı; dağ eteği”; Yun. *ğiaki, yakás, yakkás* “yaka, giysi yakası” ayrıca piano apo to *yaka* “yakasına yapışmak” (Karaağaç, 2021, s.895-899).

D. Tarihi Türk Yazı Dillerine Ait Metinlerde *yaka* Sözcüğü

Köktürk Yazıtları'nda *yaka* sözcüğüne rastlanmamıştır; fakat “yakalamak” anlamını *tut-* “yakalamak” eylemi karşılamaktadır:

Kül Tigin yadagin oplayu tegdi. Oñ Totok yurçin yaraklıg eliğın tutdı, yaraklıgıdı kaganka ançuladı. [KT D 32]

(Kül Tigin yaya olarak hücum etti. Vali Ong'un kayın biraderini, silahlı (iken), el(i) ile yakaladı (ve) silahlı olarak Hakana takdim etti) (Tekin, 2020, s.48).

Köktürk Dönemi'ne ait Uygur Bitigleri'nden *Şine Usu Yazıtı*'nda ilk defa *yaka* sözcüğü geçmektedir ve burada “sınır” anlamı kullanılmıştır:

anta tokıdım anta yana tüşdüim çik bodunug bınam süre kelti tez başı çıtımın yayladım yağa anta yakaladım

“Orada bozguna uğrattım. Oradan tekrar döndüm. Atlı birliğim, Çik milletini önüne katıp geldi. Tez (ırmağı) kaynağında çitimi kurdurup yayladım. Karargâhın sınırlarını belirledim” (Aydın, 2007, s.61).

Uygur Türkçesi dönemi metinlerinden *Maytrısimit*'te *yaka* sözcüğü aşağıdaki şekilde geçmektedir:

... /erü sar samar köp qalın

... /e öñi ödrülüp yağa

yalıñuz ağlaq söğüt tüpinte

(o)lurğalı küseyür

(er)tim (2-7 / 35. XI, 5=Nr. 148)

“Sonra kendimi ... incelemeyen (?) ... sayısız ... ayırdım ve çok yalnız, yalnız bir ağacın dibine oturmak istedim” (DÜUBVS, Tekin, 1980, s.107).

Şinasi Tekin'in Almanca yayımında (1980) *yağa yalıñuz* sözcüğü “yapayalnız, tek başına” olarak pekiştirme anlamında kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde *yapayalnız* olarak kullanılan sözcüğün *k-p* ses değişmesi ile kullanım şeklinin gelişmesi, inceleme açısından önemli bir konudur. Türkçe yayımında (1976) sadece *yağa* sözcüğü geçmektedir (Tekin, 1976, s.86).

Karahanlı Türkçesinde genel olarak *yaka* sözcüğü, “elbise yakası” olarak kullanılmıştır. *Dîvânu Lugâti't-Türk*'teki bilgiler göre, Oğuz lehçesinde *yaka* için *könçük* sözcüğü bulunmaktadır: “*Oğuzlar cim üstüne koyarak könçek derler*”. Ayrıca *könçüklen-* “(elbiseye) yaka yapılmak” anlamındadır: *Tön könçüklendi*. “Elbiseye yaka yapıldı” (Akkoyunlu, Ercilasun, 2020, s.209). *Yaka* sözcüğü ile ilgili diğer bilgiler de şunlardır:

ulşıp eren börleyü

yırtıp yaka o.rlayu

sıkııp üni yu.rlayu

sıgtap kö.zi örtülü.r

“... adamlar kurt gibi ulumaya başladılar. Feryat ve figan ederek yakalarını yırtıyorlar. Bazen de ağıtçının yaptığı gibi tiz sesler çıkarıyorlar. Gözleri yaşla örtülünceye kadar ağlıyorlar.”

yakadaki yalgagalı eligdeki ıçgunur

“İnsan yakasındaki yemek parçacıklarını yalarken elindeki kap düşer ve yalayan (asıl yemeği de) kaçırmış olur. Bir şeye tamah edip bütün varlığını harcayan için söylenir” (Akkoyunlu, Ercilasun, 2020, s.95/s.476).

Kutadgu Bilig’teki beyitlerde *yaka*’nın varlığı şu şekildedir:

ölümüg unıtma anun tevbeke

*usanma ölüm kelge tutğa **yaka*** (Arat 1947, 5715)

“Ölümü unutma, tövbeye hazırlan; gafil olma, ölüm gelir ve yakana yapışır” (Arat, 1959, s.409).

katılsa kılıç baldu birle teğış

*tişin tırnakın teg **yaka** tut iliş* (Arat 1947, 2377)

“Saflar karışınca, kılıç ve balta ile vuruş; dişle, tırnakla saldır, yakasından tut, yapış” (Arat, 1959, s.177).

atın mindi evke yüz urdı turup

*kelip tüşti kirdi **yaka** kur yörüüp* (Arat 1947, 3282)

“Atına bindi, evine doğru hareket ederek, gelip indi; evine girdi, yaka ve kuşağını çözdü” (Arat, 1959, s.240).

miñ eğgüg ağakını tutğınça sen

***yakañni** bir ök yolu tutğul esen* (Arat 1947, 3806)

“Sen bin iyinin ayağına yapışacağına, bir defacık olsun, sağlamca kendi yakana yapış” (Arat, 1959, s.276).

könül bérse kurtğa bolur bir turı

***yaka** yéñ tutar künde kesmez urı* (Arat 1947, 3541)

“Gönül verirsen, huysuz bir acuze olur; yaka ve yene yapışır, dırdırının ardı-arkası kesilmez” (Arat, 1959, s.258).

yarağsız kişike yorıma yaka

*yarağsız saña kelge tutğa **yaka*** (Arat 1947, 4243)

“Münasebetsiz kimselere yakın gitme; yoksa onlar da sana gelir ve yakanı bırakmazlar” (Arat, 1959, s.306).

Harezmi Türkçesi dönemi eserlerinden *Nehcü'l-Ferâdis*’te:

*Bir kilim keydi taqı ħurmâ şişi birle **yaqasını** bağladı taqı keldi.*

*Abü'l-Ħasan-i Nürî rahmhi bir kün suw **yaqasınğa** çıqdı* (Tezcan, Zülfikar, Ata, 2004).

Muhabbet-nâme’de ise müellif, eserin yazılış yerini şu şekilde vermiştir:

Muhabbet-nâme sözün sizge aydım

*Kamuğın Sîr **yaqasında** bitidim* (Ata, 2002, s.52).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde de daha çok “elbise yakası” olarak kullanılmıştır. Bunun dışında sözcüğün “*yaka yırt-*” eylemiyle eşdizimlilik örneklerini görmemiz mümkündür. *Süheyl ü Nevbahâr*’da şu şekilde geçmektedir:

Serâsîme vü unıdup kendüzin

***Yaha yırtup** u göge diküp gözin* (Dilçin 1991, 4185).

“Sersem olmuş ve kendini kaybetmişti; üzüntüden gömleğinin yakasını parçalamış ve gözlerini göğe dikmişti” (Ciğa, 2013).

İşitdi fiğân itdi bülbül bigi

Paraladı yaqasını gül bigi (Dilçin 1991, 2225).

“Bu sözleri işitince üzüntüden bülbül gibi inleyip gül gibi gömleğinin yakasını parçaladı” (Ciğa, 2013).

Evliya Çelebi Seyahatnamesi 'nde *yaka* sözcüğünün çok farklı anlamlarını görmemiz mümkündür. Diğer kullanımlardan farklı olarak ise cellatlarla ilgili bölümde ilk defa **yakakârt** sözcüğü geçmektedir ve bu bir tür işkence aletidir:

“... ve buhûr-ı fl ve semîn sünger ve lsimân ve **yakakârt** ve deri yüzecek sınıraş ve pûlâd tâs ve niçe elvân zehirli göz milleri ...bellerinde seyâhat urganları ve ellerinde yalın seyfi müczemleriyle merdâne cümbüş ederek ubûr ederler.” (I. Kitap)

Bir kavim adı olarak Yaka Türkmenlerini de burada görmek mümkündür:

*Bu sahrâlarda Moğol ve Kumuk ve Terekeme ve **Yaqa Türkmânları** vakt-i zemistânda obaları ile meks edüp sevâhillenirler, gâyet mahsûldâr dârü'l-karâr diyârdır.* (II. Kitap)

*Ba 'dehû Selîm-i Evvel paytaht-ı Âl-i Osmân 'a müstakil pâdişâh olmağışün Tarabefzûn 'dan üç yüz pâre gemiyle karşı Kefe 'ye, Kırım **yaqasına** geçüp Kırım Tatarının imdâdıyla Edirne üzre hurûc edüp Selîm Tarabefzûn 'da karâr eder.* (II. Kitap)

*Eğer verirsen dü cihânda iki elim **yaqandadır** ve rûzı mahşerde mes 'ül olursun ve eğer bu husûs içün pâdişâh tarafından bir ser-encâm çekersin.*

*Ve cümle guzât kassab-ı cömerd köçekleri gibi kızıl kana müstağrak oldular ve küffâr ile **yaka yaqaya gelüp** bir mertebe ceng [ü] cidâl ve harb [u] kitâl olmuşdur kim küffâr ile guzât-ı dîn kızıl kâna müstağrak olduklarından fark olunmadan kalmışlardı ve cû ' [u] atşândan bî-tâb u bî-mecâl kalmışlardı.* (II. Kitap) (Dağlı, Dankoff, Kahraman, 2010).

Dede Korkut Kitabı 'nda *yaka*:

Han kıızı yirümden turayım-mı

***Yaqaq** ile boğazuñdan tutayım-mı*

Qaba ökçem altına şalayın-mı

Qara polat öz kılıcum elüme alayın-mı

(Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu) (Ergin, 2021, s.80).

*Beyregün babası kaba şaruq götürüp yire çaldı, tartdı **yaqasını** yırttı, oğul oğul diyüben böğürdi zârılıq kıldı.* (Kam Pürenin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu) (Ergin, 2021, s.130).

*Vardılar kömlegi Banı Çiçege iletdiler. Gördi tanıdı oldur didi, tartdı **yaqasını** yırttı, acı tırnaq ağ yüzine aldı çaldı, güz alması gibi al yañağın yırttı.* (Kam Pürenin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu) (Ergin, 2021, s.132).

E. Söz Varlığı

Güncel Türkçe Sözlük 'te *yaka* sözcüğünün yedi farklı anlamı bulunmaktadır: 1. Giysilerin boyna gelen, boynu çeviren bölümü. 2. Giyeceklerin boyna gelen bölümüne eklenen ve türlü biçimlerde olan parçası. 3. Kıyı, kenar, taraf. 4. Eğik, yerey. 5. Yapıların saçaklarında, suyun içeriye sızmasını önlemek için kiremidin altıyla oluk arasına konulan metal levha. 6. Semt. 7. Yelkenlerin kenar ve köşeleri (Güncel Türkçe Sözlük, 12.11.2021).

Türkiye Türkçesinde bulunan türemiş sözcükler şunlardır: *yakalık, yakalıklı, yakalıksız, yakasız, yakalı, yakalama, yakalanış*. Türemiş eylemlerden bazıları şunlardır: *yakalamak, yakalanmak, yakalanabilme, yakalanabilmek, yakalanıverme*. Söz varlığında birleşik sözcüklerle kullanılan birçok yapı mevcuttur. Giysi anlamında kullanılanlar şunlardır: *kayık yaka* “Açıklığı omuzlara doğru olan oval yaka.”, *kolalı yaka, şapşal yaka* “dökümlü ve geniş yaka.”, *balıkçı yaka* “Kazaklarda boynu saran ve katlanabilen yaka.”, *bisiklet yaka* “Kazak ve süveterlerde bulunan yuvarlak yaka.”, *degaje yaka* “Dökümlü, hafif açık, serbest yaka.”, *haydari yaka* “Yelek, hırka vb. giysilerin açık V harfi biçimindeki yakası.”, *V yaka* “V harfi biçiminde olan yaka.”, *sosis yaka* “Örüldükten sonra dışarıya doğru kıvrılan ve sosis biçimini andıran yaka” (Güncel Türkçe Sözlük, 12.11.2021).

Dil, bir toplumun kültüründen ve onun bağlı olduğu sosyolojik yapıdan ayrılamaz. Bu nedenle, bulunduğu kültürün özelliklerine ve sosyolojisine göre sözcükler de dilde var olabilmektedir. Toplum sosyolojisi bağlamında baktığımızda kullanılan sözcükler şunlardır: *beyaz yakalı* “Üretim sürecinde bedensel gücüyle çalışmayıp düşünsel etkinlikte bulunan, maaş veya ücret karşılığında çalışan memur, teknik personel.” Diğer birleşik sözlerden *yaka kartı* “Kurum ve kuruluşlara dışarıdan gelen kimselerin ziyaretçi olduğunu veya kurum içinde görevli personelin kimliğini göstermek için yakaya takılan resmî kart.”, *öte yaka; karşı yaka*, semt anlamında İzmir iline bağlı ilçelerden biri: Karşıyaka. İkileme olarak kullanılan zarf yapısında *yaka paça* “Zorla, isteği dışında.”; *karayaka* “Doğu Karadeniz kıyı bölgesinde yetişen, uzun kuyruklu, beyaz renkli bir tür koyun” (Güncel Türkçe Sözlük, 12.11.2021).

Ayrıca bir yas tutma göstergesi olarak *yaka yırtmak*: Birisini kaybettiğinde duyulan acı ve keder, manevî varlıklardan ziyade maddî varlıklarda da ortaya çıkmaktadır. İnsan acının verdiği duygu ile kendisinde var olan bir nesneyi parçalayarak ve ortadan yok olmasını isteyerek yani yakasını yırtarak göstermektedir. Edebî metinlerde bunun örneklerini fazlaca görmemiz mümkündür. Mevlevîlerde de huzursuzluk sırasında yakalarını yırttıklarından bahsedilmektedir:

“...Mevlevîhirkaları evvelce Trablusgarphıların giydikleri bornoz şeklinde ve **yakadan geçme** idi. Dervişin biri mânevi bir kabz esnasında teessüründen **yakasını yırtmak** suretiyle hırkanın önünü açtı. Hırkanın önünün açılması kendisine ferahlık verdiği için bu hırkaya o manaya gelen «fereci» adı verildi. Arapça bir kelime olan ferec, gam ve gussadan, sıkıntıdan kurtulmak demektir” (Pakalın, 2009, s.606).

Bütün bu veriler ışığında sözcüğün çok fazla kullanımı olduğunu ve anlamının geniş bir şekilde çeşitlendiğini görmekteyiz. Atasözleri ve deyimlerde de bu sözcükle kurulan çok fazla veri mevcuttur. Çağdaş Türk lehçelerine baktığımızda, Türkmen Türkçesinde *yaka* sözcüğü ile kurulan atasözleri ve deyimler karşımıza çıkmaktadır:

“**Yaka yırtmak**: 1. Feryat etmek, feryadı basmak, bağırp çağırarak, çığlık atmak. 2. Yalvarıp yakarmak, yalvar yakar olmak, çok yalvarmak

Yaka tanatmak: Kendini göstermek, beğenilecek niteliklerini ortaya koymak, herhangi bir özelliğinden dolayı herkes tarafından tanınmak, nam salmak, ün kazanmak.

Yakası gayışlı: Burnunun dikine giden, başına buyruk hareket eden, bildiğini okuyan, kimseyi dinlemeyerek kendi bildiği gibi davranan, yanlış doğru demeksizin kendi bildiğini yapan, dik başlılık eden, söyleneni dinlemeyen, aksi davranan, geçimsiz, huysuz

Acal yakandan tutmak: Vadesi yetmek, ölüm anı gelip çatmak, ölmek.

Öz elin öz yakan: Canının istediği gibi hareket etme, kendi kararlarını kendisi verme, istediği gibi hareket etme hürriyeti bulunma, kendi havasında gitme, kararlarında hür olma” (Sarı, 2018, s.19; 25; 121; 189).

Kazak Türkçesinde *yaka* sözcüğü ile kurulan atasözleri ve deyimler şunlardır:

Ağası bardın jağası bar, inişi bardın tınısı bar.

“Ağabeyi olanın yakası vardır, kardeşi olanın nefesi vardır”

Ata-asqar taw, ana-bawırındağı bulaq, bala- jağasındağı quraq.

“Ata; yüksek dağ, ana; bağrındaki bulak, çocuk: yakasındaki kamıştır.”

El ağasız bolmas, ton jağasız bolmas

“İl ağasız olmaz, kürk yakasız olmaz.”

Japalaq maqtansa, jardan qoyan aldım der. Jaman maqtansa. jaqsınıñ jağasınan aldım der.

“Yarasa öğünürse, sarp kayadan tavşan aldım der, kötü öğünürse iyinin yakasından tuttum der” (Gümüş, İsmail, 1995, s.17; 54; 224; 384).

Uygur Türkçesine *yaka* sözcüğü ile kurulan atasözleri ve deyimler şunlardır:

“Atisi ölgenniñ yette yıl yaqisi yırtıq.

“Atası ölenin yedi yıl yakası yırtık.”

Yav yaqidin alsa, it étektin alar.

“Yaban yakadan alsa, köpek etekten alır.”

Tokur atqa tömür taqa, eski çapanğa söser yaqa.

“Aksak ata demir nal, eski paltoya kürk yaka.”

Yaxşınıñ xulqi artuq, yamanniñ yaqisi yırtıq.

“İyinin karakteri çok, kötünün yakası yırtıktır” (Çakır, 2017, s.163; 185; 211; 254).

Türk Dil Kurumunun Güncel Türkçe Sözlük veri tabanından taranan Türkiye Türkçesinde kullanılan atasözü ve deyimler ise şunlardır (Güncel Türkçe Sözlük, 12.11.2021):

ahirette on parmağı yakasında olmak “kendisine karşı sorumlu olan kimseden ahirette hesap sormak”

bekârın parasını it yer, yakasını bit “bekâr kimse parasını gereksiz harcar, yaşayışı ise düzensizdir.”

bir yakadan baş çıkarmak “bir çatı altında dirlik düzenlik içinde yaşamak.”

(birinden) yaka silmek “bıkmak, usanmak.”

(birini) burnundan yakalamak “birini yönetimi altına almak, kaçamak bulamayacağı duruma getirmek.”

(birinin) yakasına asılmak (yapışmak) “hesap sormak veya bir şey istemek için tutup bırakmamak.”

(birinin) yakasına sarılmak “istediği şeyi almak veya dövüşmek için birini bırakmamak, zorlamak.”

(birinin) yakasını bırakmamak “bezdirecek kadar üstüne düşmek, rahat vermemek, ısrar etmek”

can damarından yakalamak 1) konuya en önemli yerinden yaklaşmak; 2) birinin en zayıf noktasından yararlanmak.

çağı yakalamak “çağın gerektirdiği gelişmişlik düzeyine ulaşmak.”

iki eli (birinin) yakasında olmak “kıyamette ondan davacı olmak”

iki yakası bir araya gelmemek “geçim sıkıntısından bir türlü kurtulamamak, borçtan kurtulamamak.”

iki yakasını bir araya getirememek “maddi sıkıntıdan kurtulup rahata erememek”

yaka bir tarafta, paça bir tarafta “kılığı kıyafeti dağınık bir durumda.”

yaka ısırmak “şaşıarak 'Allah esirgesin' demek.”

yaka paça etmek (götürmek) “hiçbir itiraz dinlemeden ve zorla, apar topar götürmek.”

yakadan atmak “savıp kurtulmak.”

yakadan geçirmek esk. “evlatlığa kabul etmek.”

yakası açılmadık “söylenmesinden kaçınılan (söz, sövgü veya açık saçık nükte).”

yakasına çökmek “zorlamak, baskı yapmak.”

yakasını kaptırmak “bir şeyin, bir kimsenin etkisinden kendisini kurtaramamak.”

yakayı ele vermek “kaçamayarak ele geçmek, yakalanmak.”

yakayı (yakasını) kurtarmak (sıyırmak) “bir işten kurtulmak.”

yalanını yakalamak (tutmak) “bir kimsenin yalan söylediğini anlamak.” (Güncel Türkçe Sözlük, 12.11.2021)

Sonuç

Sözcüğün kavramsal alanı Uygur Yazıtları’nda bir yeri, bir sınırı ifade etmek için kullanılmasıyla başlayıp yine Uygur Dönemi’nde “kira, kiralamak” anlamında kullanılmış, Orta Türkçe döneminde ve günümüze kadar daha çok “elbise yakası” olarak karşımıza çıkmıştır. Bu anlamıyla deyimlerde, atasözlerinde sıkça kullanılan bir sözcük olmuştur. Bunun dışında toplumdaki bir sınıfı ifade eden “beyaz yakalı, mavi yakalı” olarak günümüzde sıkça kullanılan tamlamaları da oluşturmuştur. Bu hâliyle *yaka* sözcüğü, yazı dillerinde ve ağızlarda kavram alanı korunarak devam etmiştir.

Yaka ile ilgili bir başka sözcük de “*Yakut*”tur. Tunguzlar, kendi dillerinin ses özelliklerinden dolayı Sahalara *Yakut* adını vermişlerdir. Tunguzcada bulunan *yako* ve *saxa* sözcüğü arasındaki bu değişimleri, *y> s* ve *k>x* ses denklikleri ile açıklanmaktadır. “Saxa” adının komşuları Tunguzlarda “*Yako*” olarak, Buryatlarda -*t* çokluk eki ilavesiyle “*yakut*” şeklinde kullanıldığı bellidir” (Kirişcioğlu, 2002, s.228). Otto Böhtlingk *Über Die Sprache Der Jakuten* (1964) adlı çalışmasında, Tunguzcadaki *yako* sözcüğünün *saxa* sözcüğü ile aynı olduğunu -*t* çokluk ekinin eklenmesi ile *ekot* biçimini oluşturduğunu belirtmiştir. Rusçada sözcük başında bulunan /e/ sesinin /ya/ şeklinde okunması ile *Yakut* olarak oluştuğunu eklemiştir (Böhtlingk, 1964, s.34).

Ercilasun, *yak ~ yaka, kat ~ kata, yal ~ yele, ~ sipa* gibi aynı anlamdaki ikili biçimlerde +A enklitiği olduğunu belirtmektedir (Ercilasun, 2008, s.52). Uçar, “*Sir Gerard Clauson’un Sözlüğündeki ‘Muhtemel Etimolojiler’ Üzerine*” başlıklı yazısında, “Aslı Tespit Edilmemiş Yabancı Kökenli Olarak Tahmin Edilenler” bölümünde ele almış ve Clauson’un sözlüğünde bulunan “kira, kiralamak” anlamını vermiştir (Uçar, 2017, s.10). Gülensoy, *yaka* sözcüğünün kökenini ET. *yaka* “taraf, yan, civar” olarak ele almıştır. Ayrıca “yaka; şeref, reis, iktidar” anlamlarını vermiştir. Orta Türkçede ise yaka için “elbise yakası”nı ifade etmiştir. Biçim bilgisini <**ya-k-* ‘yaklaşmak’+*a* olarak ele almaktadır ve Türkçe “*ya-n, ya-k+(i)n, ya-k+la-*” sözcük ve eylemlerin aynı kökten geldiğini belirtmiştir. Moğolcadaki *caka* sözcüğünün de Türkçeden alıntı olduğunu göstermiştir (Gülensoy, 2007, s.1034-1035). Clauson da sözcüğün kökenini *yak-* “yaklaşmak, bir şeye yakın olmak” eyleminden almaktadır (Clauson, 1972, s.898). Bu bilgiler ışığında, *yak-* “yaklaşmak” eyleminin *yaka* sözcüğünün anlamsal değerini tam olarak karşılamamaktadır. Bir şeye yakın olmak ve bir şeye yaklaşmak anlamlarının dışında, *yaka* sözcüğü için taraf ve yön anlamlarından bahsedebilmek mümkündür. Uygur Türkçesinde de zaten *yak* “Taraf, yön ve cihet” anlamlarına gelmekteydi; ayrıca diğer sözlüklerde de *yaka* için bir tarafı ve bir yönü ifade eden anlamlar da bulunmaktadır. Sözcüğün kökeni *yak-* “yaklaşmak” eyleminden ziyade *yak* “Taraf, yön” anlamlarına gelen bir addan +*a* son eki ile oluşmuş olmalıdır.

Kısaltmalar

ADDL:	Azərbaycan Dilininin Dialektoloji Lügəti
ADİL:	Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti
ADOL:	Azərbaycan Dilinin Orfoqrafiya Lügəti
Ar.	Arapça
Bulg.	Bulgarca
DÜUBVS	Tekin, Talat “ <i>Die Uigurische Übersetzung eines Werkes der buddhistischen Vaibhasika-Schule.</i> ”
Erm.	Ermenice
Far.	Farsça
Mac.	Macarca
Rus.	Rusça
TS:	Türkçe Sözlük
Yun.	Yunanca

Kaynakça

- Akalın Ş. H. vd. (2012). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
 Arat, R. R. (1947). *Kutadgu Bilig I, Metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Arat, R. R. (1959). *Kutadgu Bilig II, Çeviri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Arıkoğlu, E. (2005). *Örneklili Hakasça-Türkçe Sözlük*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ata, A. (1998). *Nehcü'l-Ferâdis Dizin-Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Axundov A., Məmmədli İ., *Azərbaycan Dilinin Orfoqrafiya Lüğəti*. (2013) Bakı: Lider Nəşriyyat.
- Axundov, A. vd. (2006). *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti*. Bakı: Serq-Qerb.
- Ata, A. (2002). *Çağatay Türkçesinin İlk Devri, Harezim-Altın Ordu Türkçesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Aydın, E. (2007). *Şine Usu Yazıtı*. Çorum: Karam Yayınları.
- Bayram, B. (2007). *Çuvaş Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Böhtlingk, O. (1964). *Über Die Sprache Der Jakuten*. The Hague: Mouton & Co.
- Caferoğlu, A. (1968) *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çiğ, Ö. (2013). *Süheyl ü Nev-Bahâr (Metin-Aktarma, Art Zamanlı Anlam Değişmeleri, Dizin)*. Yüksek lisans tezi, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: At The Clarendon Press.
- Çakır, Y. (2017). *Uygur Atasözlerinin Sentaksı*. Yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Dankoff R. vd. (2010). *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 10 Cilt*. Topkapı Sarayı Kütüphanesi. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dilçin, C. (1991). *Mes'ud bin Ahmed, Süheyl ü Nevbahâr, İnceleme-Metin-Sözlük*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2008). "La Enklitiği ve Türkçede Bir 'Pekiştirme Enklitiği'" Teorisi. *Dil Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, ss. 35-56.
- Ercilasun, A. B., Akkoyunlu Z. (2020). *Dîvânu Lugâti't-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eren, H. (2020). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2021). *Dede Korkut Kitabı 1-2*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İsmail, Z., Gümüş, M. (1995). *Türkçe Açıklamalı Kazak Atasözleri*. Ankara: Engin Yayınları.
- Karaağaç, G. (2021). *Türkçe Verintiler Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaya, M. (2018). *W. Radloff'un "Opıt Slovarıya Tyurkskih Nareçiy" Adlı Eserinde Geçen Şor Türkçesine ait kelimeler ve bu kelimelerin çağdaş Şor Türkçesi ile mukayesesi*. Yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Kirişçiöğlü, M. F. (2002). "Sahalar (Yakutlar) ve Saha Türkçesi". *Türkler Ansiklopedisi* (XX, 228-241). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Nadelyayev V.M., Nasilov D.M., Tenişev E.R., Şçerbak A.M. (1969). *Drevnyurkskiy Slovar*. Nauka, Leningrad: Akademiya Nauk SSSR.
- Naskali Gürsoy E., Duranlı Muvaffak. (2020). *Altayca-Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Necip, E. (2013). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü* (İ. Kurban, Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eckmann, J. (Tıpkıbasım ve Çeviri yazı); Haz. Tezcan, S., Zülfikar, H.; A. Ata (Dizin-Sözlük) (2004). *Nehcü'l-Ferâdis "Uştmağların Açığ Yolu" Mahmūd Bin 'Alî*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Oraltay H., Yüce, N., Pınar, S. (1984). *Kazak Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Yayını.
- Özşahin, M. (2017). *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, I-II-III*. Ankara: MEB Yayınları.
- Radloff, W. (1960). *Versuch Eines Wörterbuches Der Türk-Dialecte, III*. Gravenhage: Mouton & Co.
- Räsänen, M. (1969). *Versuch eines Etymologischen Wörterbuchs der Türkischen Sprachen*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Sarı, C. (2018). *Türkmen Türkçesindeki Deyimlerin Tasnifi*. Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Sevortyan E. V. (1989). *Etimologičeskiy slovar' tyurkskih yazıkov, Obščetyurkskie imejtyurkskie osnovi na bukvı, C, J i Y*. Moskva: Akademiya Nauk SSSR İstitut Yazıkoznaniya.
- Starostin S., Dybo A., Mudrak O., (2003). *An Etymological Dictionary of Altaic Languages*. Liden-Boston, Brill.
- Tavkul, U. (2020). *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, Ş. (1976). *Uygurca Metinler II. Maytrisimit Burkanlıların Mehdisi Maitreya ile Buluşma Uygurca İptidai Bir Dram*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Tekin, Ş. (1980). *Maitrisimit Nom Bitig, Die Uigurische Übersetzung eines Werkes der buddhistischen Vaibhasika-Schule, 1. Teil: Transliteration Übersetzung, Anmerkungen*. Berliner Turfantexte 9. Berlin: Akademie Verlag.
- Tekin, T. (2020). *Orhon Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tietze, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati. Sprachgeschichtliches und etymologisches Wörterbuch des Türkei-Türkischen*. Dokuzuncu Cilt. Y-Z. İstanbul: Simurg-Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- Toparlı, R., Vural, H., Karaatlı, R. (2003). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uçar, E. (2017). "Sir Gerard Clauson'un Sözlüğündeki 'Muhtemel Etimolojiler' Üzerine". *Journal of Old Turkic Studies*, (1), 74-90.
- Uygur, C. V. (2020). *Karakalpak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Eğitim Yayınevi.
- Vámbéry, A. (1878). *Etymologisches Wörterbuch der turkotatarischen Sprachen*. Leipzig.
- Verbitskiy, V. (2005). *Slovar' Altayskago i Aladagskago Nareçiy Tyurkskago Yazıka*. Kazan: Ortodoks Misyoner Cemiyeti Neşriyatı.
- Wilkins, Jens. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen, (Altuigurisch – Deutsch – Türkisch) / Eski Uygurcannın El Sözlüğü, (Eski Uygurca – Almanca – Türkçe)*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen.

Yamada, N. (1993). “Sammlung Uigurischer Kontrakte, I-II-III”. Haz. Oda J., Zieme P., Umemura H., Moriyasu T. Osaka: Osaka University Press.

E- Kaynaklar

Nişanyan Sözlük (12.12.2021). 12.12.2021 tarihinde <https://www.nisanyansozluk.com> adresinden erişildi.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Güncel Türkçe Sözlük (12.11.2021). 12.11.2021 tarihinde <https://sozluk.gov.tr> adresinden erişildi.

KÖSTEBEK SÖZCÜĞÜNÜN KÖKEN BİLİMSEL İNCELEMESİ

*Semase Benay KAYA **

Özet

Dildeki sözcükler zaman içerisinde yapı, ses ve anlam yönünden çeşitli değişimlere uğramaktadır. Köken bilim, sözcüğün maruz kaldığı bu değişimlerin yanı sıra, sözcükle ilk olarak hangi metinlerde ve ne şekilde karşılaştığımız, dilin tarihsel sürecinde nasıl gelişmeler gösterdiği gibi konularla da ilgilenmektedir. Bu çalışmada ele alınan köstebek sözcüğünü, anlamsal açıdan tam manada karşılayan takip edebildiğimiz ilk sözcük, Orta Türkçede kullanılan kösürge ve kösürgen sözcükleridir. Tarihi süreçte Türk yazı dillerinde kösüz temek, közsüz sebek, gözsüz sepet, gözsüz tebek ve son olarak günümüzdeki biçimi olan köstebek şeklinde karşımıza çıkmıştır. Ağızlarda ise sözcüğün çok sayıda farklı kullanım biçimleri mevcuttur. Bu çalışmada Türkçenin tarihî yazı dillerindeki ve çağdaş lehçelerindeki köstebek anlamını karşılayan sözcüklerin anlamsal ve yapısal değişimleri ayrıntılı bir biçimde incelenmiş ve elde edilen bulguların köken bilimi alanına kaynaklık etmesi amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: köstebek, kösürge, gözsüz tebek, kör sıçan, etimoloji.

THE ETYMOLOGICAL STUDY OF THE WORD KÖSTEBEK

Abstract

Words in the language undergo various changes in terms of structural, phonetic and, semantic over time. In addition to these changes that the word is exposed to, etymology is also concerned with issues such as in which texts and how we first encountered the word, how the word progresses in the historical process of language. The first word that we can follow, fully semantically corresponds to the word mole, which is discussed in this study, is the words kösürge and kösürgen used in Middle Turkish. In the historical process, it has appeared in Turkish written languages in the form of kösüz temek, közsüz sebek, gözsüz sepet, gözsüz tebek and finally, köstebek, which is its current form. There are many different usage forms of the word in dialects. In this study, the semantic and structural changes of the words that correspond to the meaning of mole in the historical written languages and contemporary dialects of Turkish were examined in detail and it was aimed that the findings obtained would be a source for the field of etymology.

Keywords: köstebek, kösürge, gözsüz tebek, kör sıçan, etymology.

* Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ana Bilim Dalı,
semasekaya@hacettepe.edu.tr 0000-0001-7967-8575
Gönderim tarihi: 29/10/2021 Kabul tarihi: 12/12/2021

Giriş

Köken bilimi ya da etimoloji, dildeki sözcüklerin hangi kökten geldiği, ilk olarak ne zaman ve ne şekilde ortaya çıktığı, zaman içerisinde anlamsal ve yapısal açıdan ne tür değişiklikler gösterdiğini araştıran bir bilim dalıdır.

“Bir dildeki kelimelerin köklerinin ve bu köklerdeki anlam unsurlarının tespit edilmesi o dilin eskiliğinin belirlenmesinde önemlidir. Bu yolla o dili konuşan milletin duygu ve düşünce yapısı da aydınlatılmış olur. Aynı zamanda ilerleyen dönemlerde ortaya çıkan yeni kelimelerin ve anlam gelişmelerinin de açıklığa kavuşturulması kolaylaşır” (Güner, 2006, s.77).

Türkçe söz varlığındaki hayvan adlarının bir kısmıyla dilimizin ilk yazılı belgelerinden itibaren karşılaşmaktayız. Bu adların bazıları fonetik ve morfolojik yapılarını olduğu gibi korumuştur fakat bazıları çeşitli değişimler geçirmiş, bazıları genel bir kullanımdan daha özel bir adı karşılar hale gelmiş, bazı adlar ise yerini farklı dillerden aldığımız adlara bırakmıştır.

Türkçe Sözlük'te (2011) ilk anlamı “Köstebekgillerden, toprak altında oyduğu yuvalarda yaşayan, gözleri hemen hiç görmeyen, derisinden kürk yapılan küçük bir hayvan, sokur, yer sıçanı, kör sıçan (Talpa)” olan Kamus-ı Türkî'de ise “Yer sıçanı, kör sıçan” (Yavuzarslan, 2019, s.683) tanımlaması ile verilen *köstebek* sözcüğü gerek geçirmiş olduğu biçimsel değişimler ve bu değişimler konusundaki farklı köken bilimsel yaklaşımlar, gerekse Türkçenin diğer lehçelerindeki çeşitli kullanım farklılıkları açısından ilgi çekici bir sözcüktür.

Bu makalede ise *köstebek* sözcüğünün Orta Türkçe devrinden itibaren olan yazılı kaynaklardaki ve Çağdaş Türk lehçelerindeki kullanımları incelenecek ve etimolojik sözlüklerden derlenen yaklaşımların ışığında köken bilimsel bir açıklama yapılmaya çalışılacaktır.

Köstebek Sözcüğünün Tarihî Türk Yazı Dillerindeki Durumu

Yazılı şekilde ilk kullanımlarını inceleyecek olduğumuzda Uygur metinlerinde geçen ve aynı zamanda On İki Hayvanlı takvimde bir yıl adı olarak karşımıza çıkan, “fare, sıçan” (Caferoğlu, 1968, s.124) anlamını taşıyan *küskü* (ya da *küsgü*) sözcüğü yer almaktadır fakat anlamsal açıdan ad türündeki *köstebek* sözcüğünü birebir olarak karşılayan bir sözcük bulunmamaktadır. Şu hâlde *köstebek* anlamını taşıyan fakat fonetik ve morfolojik açıdan farklı olan sözcüklerin Karahanlı Türkçesi dönemindeki yazılı kaynaklardan itibaren takip edilebildiğini söyleyebiliriz.

Karahanlı Türkçesinin ilk metinlerinden olan Kutadgu Bilig ve Atabetü'l-Hakayık'ta sözcüğün geçtiği görülmemektedir. Dîvânu Lügâti't-Türk'te *köstebek* anlamını karşılayan *kösürge* “Köstebekgillerden bir hayvan” (Kaçalın, 2019, s.295) ve *kösürgen* “Gözsüz köstebeğin bir türü” (Kaçalın, 2019, s.296) olmak üzere iki farklı madde başı sözcük bulunmaktadır.

Eren (2020, s.324), sözcüğün Kıpçakçada ‘kör sıçan’ anlamına gelecek şekilde *kösüz temek* ya da *kösüz sebek* şeklinde kullanıldığını aktarmıştır. Codex Cumanicus 54b/21'de (Argunşah, Güner, 2015, s.233) Latince *talpa* sözcüğünün karşılığı olarak Kıpçakça *kösüz köpek* şekli gösterilmiştir. Memlük-Kıpçak dönemine ait eserlerden Kitâbü'l-idrâk li Lisanü'l-Etrâk'ta ‘kör sıçan’ anlamında *kösüz sâbâk* kullanımına yer verilmiştir (Caferoğlu, 1931, s.54).

Sözcük, Eski Anadolu Türkçesine gelindiğinde ise *gözsüz sepet* ve *gücüğen* şekillerinde karşımıza çıkmaktadır (Özden, 2020, s.51). Yadigâr-ı İbni Şerif adlı eserde geçen “...bir dürlü mücerreb nesne dahi kim halk arasında meşhurdur kim gözsüz sepet dedikleri canavarı bogazlayalar kanını hanâzîre dürteler” (Sakin, Okutan, Koçer, Yıldız, 2017, s.606) cümlesini ve “Al ile arslan tutulur, güç ile gücüğün tutulmaz” (Kanar, 2011, s.324) atasözünü kullanımlara örnek olarak göstermek mümkündür.

Sözcüğün *köstebek* şeklindeki kullanımı ise Osmanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir (Clauson, 1972, s.752). Bu kullanıma ek olarak *gözsüz sepet* ve *gözsüz tebek* de verilmiştir (Clauson, 1972, s.762).

Çağdaş Türk Lehçelerinde ve Ağızlardaki Kullanımı

Sözcük, Çağdaş Türk lehçelerinde şu karşılıklarla anılmaktadır:

“Türkiye Türkçesi *köstebek*,
Azerbaycan Türkçesi *köstäbäk*,
Başkurt Türkçesi *hukır sıskan*,
Kazak Türkçesi *kör tışkan*,
Kırgız Türkçesi (*sokur*) *çıçkan, momoloy*,
Özbek Türkçesi *körsiçkân*,
Tatar Türkçesi *sukır tıçkan*,
Türkmen Türkçesi *körsiçan*,
Uygur Türkçesi *karğu çaşkan*” (Ercilasun, 1991, s.508-509).

Bu karşılıklardan *sıskan*, *siçkân*, *tışkan* ve *tıçkan* sözcüklerinin *şıçan* sözcüğünden geldiğini görebiliriz. “Türkçede de köstebeğe kör sıçan (veya yer sıçanı) adının verildiğini biliyoruz” (Eren, 2020, s.325).

Derleme Sözlüğü’nde *köstebek* anlamını karşılayan çok sayıda sözcük mevcuttur. Bu sözcüklerden *kortöstü*, *körköslü*, *körkösnü*, *körköstü* ve *körköcü* biçimlerinin oluşumunun Sevortyan (1997, s.122), *kör* + *gözlü/közlü* birleşiminin zamanla bozulması sonucuyla gerçekleştiğini ifade etmiştir. Sözlükteki *körgemele* sözcüğünün açıklamasını ise *kör* ve *kemele* sözcüklerinin birleşiminden oluştuğunu, *kemele* sözcüğünün ise Gagavuzca ‘tarla faresi’ anlamına gelen *keleme* veya ‘büyük ev faresi’ anlamındaki *keme/geme* sözcüklerinden evrildiğini aktarır.

Yukarıda incelenen sözcüklerin haricinde Derleme Sözlüğü’nde *köstebek* anlamını taşıyan *körsiçan* (*körsiçan*), *körköpek*, *körköstübek*, *körsepek*, *körsü* (*kösdü/ köskü/ köslü/ kösnü/ kössü/ köstü*) ve *kösköpen* biçimleri de bulunmaktadır (DS VIII, 1975).

Sözcüğün Etimoloji Sözlüklerindeki Durumu

Köstebek sözcüğünün Dîvânu Lügâti’t-Türk’te yer alan karşılıklarından biri olan *kösürge* ve *kösürgen* sözcükleri için Clauson (1972, s.752) ve Eren (2020, s.325) bu adların -ge/-gen eki ile oluşturulduğunu belirtmiştir. Aydın (2008, s.186), bu ekin ettirgen ve edilgen fiil köklerine gelerek isimler yaptığını yine *kösürgen* sözcüğü üzerinden örnekleyerek aktarmıştır. Clauson (1972, s.751) ise *kösür-* fiilini, *kös-kökünden getirmektedir. Dîvânu Lügâti’t-Türk’te de *kösür-* maddesinde “ol atıg kösürdi” cümlesinden örnekle kösteklemek, ayağına köstek vurmak anlamı taşıdığı ifade edilmiştir.

Nişanyan (2021) ise *kösürgen* sözcüğündeki isimden fiil yapan -İrgA ekinin yoksunluk bildirerek sözcüğe ‘gözsüz’ anlamı kattığını belirtmiştir.

Erdal (OTWF 88) ise farklı olarak *kösürge* sözcüğünden hareketle *kösürgen* sözcüğünün kökenini inceler. Sözcüğün, *köz* isim köküne -süz ve -gen eklerinin eklenmesiyle [*közsüzgen*] ve rotasizm-zetasizm etkisi sonucunda meydana geldiğini belirtmiştir. Erdal, burada -ge ve -gen eklerini isimden isim yapan ekler çatısı altında değerlendirmiştir. Köstebeğin gözlerinin neredeyse hiç görmüyor oluşuyla ilişkilendirebilecek *gözsüz* biçimi ve bundan türeyen *gössü*, *göstü* ve *köstü* kullanımlarının da ağızlarda bulunduğunu ve bu biçimlerde halk etimolojisinin de rolü olduğunu Eren (2020, s.325) dile getirmiştir.

Gözsüz sözcüğüyle birlikte oluşturulan diğer kullanım türevleri ise çalışmamızın ilk kısmında da aktardığımız *gözsüz sepet* ve *gözsüz sepel* biçimleridir. Eren (2020, s.325) bu kullanımlardaki *sepet* ve *sepel* sözcüklerinin arasındaki ilişki hakkında görüş bildirmemiş fakat ağızlarda *köstebek* anlamına gelen *göde sepek* biçimindeki *sepek* sözcüğünün *gözsüz sepet*’ten geldiğini ifade etmiştir. Buradaki *sepek* biçimi *kör sepek* kullanımında da mevcuttur (Eren, 2020, s.325). Buna benzer diğer bir kullanım ise *körşebek* sözcüğüdür. Sevortyan (1997, s.123) gibi Eren (2020, s.325) de bu sözcüğün Farsça *köstebek* anlamındaki *korşabak* sözcüğünden geldiğini belirtmiştir. Bu görüşe ek olarak Sevortyan (1997, s.123) *körşebek* sözcüğünü anlamsal açıdan Farsçada tavukkarası ya da gece körlüğü anlamına gelen *şâbkur* sözcüğü ile ilişkilendirir.

Osmanlı Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde kullanılan *köstebek* sözcüğünün oluşumuna gelindiğinde ise Clauson (1972, s.762) kökeninin açık bir şekilde *gözsüz tebek* adından geldiğini ifade etmiştir.

Sevortyan (1997, s.122), *köstebek* sözcüğünün *körküz[lü] tebek* kalıbının evrimleşmesi sonucu oluştuğunu ve bu sürecin diğer basamaklarının da Türkçenin diyalektlerinde görülen *körgözlü, körküz, köslü* (< *körköslü*) gibi biçimler olduğunu aktarır. Bu biçimlerde “kör göz” ifadesinin anlamının *köz* sözcüğüne aktarıldığı görülmektedir fakat daha sonraki süreçte *kör* ve *göz* sözcükleri arasındaki anlam bağlantısı yok olmuş ve ağızlardaki *kösnü, köstül, kösdü, kössü* gibi fonetik açıdan asimile olan sözcüklerin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Bu kullanımlardaki ya da sözcüğün diğer türevlerindeki *tebek, sepek* ve *şebek* sözcüklerinin tanımlanmasının mümkün olmadığını vurgulamıştır.

Eren (2020, s.325) de yine aynı şekilde *köstebek* sözcüğünün *közsüz* (< *gözsüz*) *tebek* adından geldiği görüşündedir.

Gülensoy (2007, s.559) sözcüğün *kös /köz* ve *teb(~m)ek* sözcüklerinin birleşimiyle olduğu görüşünü belirtmiştir.

Nişanyan (2021) ise sözcüğü *közsüz tebek* ya da *temek* sözcüğünden getirerek *gözsüz* ve *gözsüz tebek* kullanımlarının Farsçadaki *kör* fare anlamına gelen *kür-müş* sözcüğünün çevirisi olduğunu aktarmış, *tebek* ya da *temek* sözcüklerinin kökeni hakkında bir açıklama yapmamıştır.

Sonuç

Türk yazı dillerinde ve ağızlarında *köstebek* anlamını birebir karşılayan ilk sözcükler *kösürge* ve *kösürge*dir. Daha sonraki karşılıklar *köstebeğin* anatomik özelliğinin etkisiyle *kör* ve *göz* sözcüklerinin etrafında şekillenmiştir.

Gözsüz sepet/sepel ve *göde sepek* ifadelerinde yer alan ikinci sözcüklerin tanımlaması açık değildir.

Kör sepek ve *körşebek* sözcükleri, Farsça *köstebek* anlamını taşıyan *korşabak* sözcüğünden hareketle yapılan halk etimolojisinin etkisiyle oluşmuştur.

Köstebek sözcüğünün kökeni hakkındaki görüşler,

1. *göz/köz* ad köküne addan ad yapan +sız ekinin eklenmesi ve *tebek* sözcüğüyle birlikte kullanılmasıyla oluştuğu,
2. *kös/z* köküne *tebek* sözcüğünün eklenmesiyle oluştuğu ve
3. *kör* ve *göz* sözcüklerine addan ad yapan +lü ekinin eklenmesi ve *tebek* sözcüğüyle birlikte kullanılmasıyla oluştuğu şeklinde üç ana başlık etrafında toplanabilir.

Kullanımlarda yer alan *tebek* ya da *temek* sözcüklerinin net bir tanımlaması yapılamasa da *sepek* ve *şebek* sözcüklerinin etkisiyle ortaya çıktığı görülmektedir.

Kaynakça

- AKALIN, Ş. H. vd. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ARGUNŞAH, M., GÜNER, G. (2015). *Codex Cumanicus*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- AYDIN, M. (2008). “Dîvânü Lügâti’t-Türk’te Fiilerden Türetilen İsimler”. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, (39), (s.182-191).
- CAFEROĞLU, A. (1931). *Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk*. İstanbul: Evkaf Matbaası.
- CAFEROĞLU, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- CLAUSON, G. Sir. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford.
- ERCİLASUN, A. B. (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ERDAL, M. (1991). *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon I-II*. Wiesbaden.
- EREN, H. (2020). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- GÜLENSOY, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜNER, G. (2006). “Türkiye’de Kelime Etimolojisi Üzerine Yayımlanan Makalelere Dair Bir Bibliyografya Denemesi”. *Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 30 (2), (s.77-93).
- KAÇALIN, M. S. (2019). *Divânu Lugâti’t-Turk*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- KANAR, M. (2011). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- ÖZDEN, M. (2020). “Eski Oğuz Türkçesinde Kullanılan Hayvan Adlarının Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Durumları”. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, (20), (s.44-74).
- SAKİN, O., OKUTAN, Y., KOÇER, D., YILDIZ, M. (2017). *Yâdigâr (15. Yüzyıl Türkçe Tıp Kitabı Yâdigâr-ı İbn-i Şerîf)*. İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği.
- SEVORTYAN, E. (1997). *Étimologičeskij slovar’ tjurkskix jazykov. Obščetjurkskie i mežtjurkskie osnovy na bukvy “K”, “K”*. Moskva.
- Türk Dil Kurumu. (1975). *Derleme Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- YAVUZARSLAN, P. (2019). *Kamus-ı Türkî*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
<https://www.nisanyansozluk.com/?k=k%C3%B6stebek&view=annotated> (Erişim tarihi 12.06.2021)

“KÜTÜK” SÖZCÜĞÜNÜN ETİMOLOJİK SERÜVENİ

Deniz ŞAHİN*

Öz: *Kütük* sözcüğünün kökeni tartışmalıdır. Sözcüğün Türkçe kökenli olduğunu savunanların yanında sözcüğün Latince kökenli olduğunu dile getirenler de vardır. Sözcüğün Latince kökenli olduğu görüşünün temelinde, *kütük* sözcüğünün, Latince *cōdex*, *cōdic-* sözcüğünden alıntı olduğu düşüncesi yatmaktadır. Türkçede *küt+* ad kökünün bulunması sözcüğün kökeninin Türkçe olduğunu kanıtlamaktadır. *Kütük* sözcüğünün yapısı incelendiğinde Türkçede addan ad yapan +k ekinin yaygın olmadığı gerçeği açığa çıkmaktadır. Türkçede eylemden ad yapan -k eki bulunmaktadır. Bu sebeple sözcüğün, *küt-* “bir şeyi kesmek, eksik bırakmak” anlamındaki eylem köküne dayandırılması mantıklı gözükmemektedir. Sözcük, eylemden ad yapan -k eki ile oluşmuş gözükmemektedir. Türkçede eylemden ad yapım eki -k yaygın olarak kullanılmaktadır. Sözcüğün yapısında da bu ekin görülmesi, sözcüğün Türkçe kökenli olduğu görüşünü desteklemektedir. *Küt-* eyleminin sonradan adlaşmış olması ihtimali bulunmaktadır. Kanımızca var olduğunu söylediğimiz *küt+* ad kökünün, *küt-* eyleminden adlaşmış bir kök olması muhtemeldir.

Anahtar Kelimeler: kütük, etimoloji, anlambilim, morfoloji, fonetik

Abstract: The origin of the word *kütük* (log; billet) is controversial. In addition to those who argue that the word is of Turkish origin, there are also those who say that the word is of Latin origin. The idea that the word *kütük* (log) is loaned the Latin *cōdex*, *cōdic-* is the basis of the view that the word is of Latin origin. The existence of *küt+* noun radix in Turkish proves that the root of the word is Turkish. When the structure of the word '*kütük*' is examined, it becomes clear that the +k suffix, which makes a noun from a noun, is not common in Turkish. In Turkish, there is the suffix -k, which makes nouns from verbs. For this reason, it seems logical to base the word on the verb *küt-* "to cut something, to leave it missing". The word seems to be formed with the suffix -k, which makes a noun from the verb. In Turkish the suffix -k, which makes nouns from verbs, is widely used. The presence of this suffix in the structure of the word supports the view that the word is of Turkish origin. There is a possibility that the verb of *küt-* was nominalisation later. The noun root *küt+*, which we say exists in our opinion, can be nominalisation root from the verb *küt-*.

Keywords: kütük (log), etymology, semantics, morphology, phonetics

GİRİŞ

Etimoloji, sözcüklerin köklerini, ait olduğu dili, ne zaman ortaya çıktıklarını, kayıt altına alındıkları ilk kaynağı ortaya koymaya çalışırken hem art zamanlı hem de eş zamanlı yöntemlerle inceleme yapan bir dil bilimi dalıdır. *Etimoloji*, sözcüklerin biçim tarihiyle birlikte anlam tarihini de ele alarak sözcüklerin ses ve anlam bakımından geçirdikleri evrelerin de aydınlatılmasını sağlar. *Etimoloji* ya da *köken bilimi*, sözcüklerin sadece ekiyle ve köküyle ilgilenmez, tarihle de ilişkilidir.

“Bir dildeki kelimelerin köklerinin ve bu köklerdeki anlam unsurlarının tespit edilmesi o dilin eskiliğinin belirlenmesinde önemlidir. Bu yolla o dili konuşan milletin duygu ve düşünce yapısı da aydınlatılmış olur. Aynı zamanda ilerleyen dönemlerde ortaya çıkan yeni kelimelerin ve anlam gelişmelerinin de açıklığa kavuşturulması kolaylaşır” (Güner 2006: 77).

Kütük sözcüğünün anlam alanının zengin olduğu açıkça görülmektedir. Türkçe Sözlük'te (TDK 2011: 1565) *kütük* sözcüğü, dokuz anlamı ile kaydedilmiştir. *Kütük* sözcüğü üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde sözcüğün kökeni konusunda, iki farklı görüş olduğu görülmektedir. Sözcüğün kökeninin Latince olduğunu savunanlar vardır. Buna karşın sözcüğünün kökeninin Türkçe olduğunu dile getirenler de olmuştur. *Kütük* sözcüğünü, Türkçe kökenli olarak kabul edenler sözcüğün kökünü, *küt+* ad köke dayandırmaktadır. Sözcük gövdesinden köke inilmeye çalışıldığında, Türkçede addan ad yapan +k ekinin yaygın olmayışı dolayısıyla, bir ad köke ulaşılamaz. Türkçede eylemden ad yapan -k eki bulunmaktadır. Bundan hareketle, sözcüğün kökünde *küt-* eyleminin yer aldığı düşüncesi doğmaktadır.

* Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara/TÜRKİYE, dsdenizsahin38@gmail.com

Sözcüğün kökeni, kökü ve yapısı belirgin bir şekilde ortaya konmamıştır. Bu durumda, sözcüğün kökeninin ve sözcüğün kökünün aydınlatılmasının gerekliliği açıktır. Bu çalışmada, sözcüğün kökeni ve kökü tespit edilmeye çalışılmıştır.

YÖNTEM

Kütük sözcüğü incelenirken ilk olarak sözcüğün anlam alanları, sözlüklerden yararlanarak kronolojik olarak sunulmuştur. Ardından, Türkçenin Tarihî Dönemleri içerisinde sözcüğün durumu konumlandırılmaya çalışılmıştır. Sözcüğün ne zamandan itibaren görüldüğü meselesi, literatürde bulunan kaynakların taranmasıyla kaydedilmiştir. Sözcüğün, Çağdaş Türk Lehçelerindeki durumu ve Balkan Dillerindeki durumu göz önünde bulundurulmuştur. *Kütük* sözcüğünün kökeni ve kökü tespit edilmeye çalışılırken bugüne kadar yazılmış olan Etimolojik Sözlükler taranmıştır. Bu sözlüklerde yer alan görüşler, karşılaştırma yöntemiyle değerlendirilmiştir. Sözcüğün yapısı değerlendirilirken sözcüğün kökünde bulunduğu düşünülen kökün anlam alanları, Çağdaş Türk Lehçelerindeki durumu ve Balkan Dillerindeki durumu sunulmuştur. Sözcüğün kökünün net olarak tespit edilebilmesi için sözcüğün köküyle karıştırılabilecek diğer kökleri bünyesinde taşıyan bazı sözcüklere değinilmiş ve bu sözcüklerin de yapı incelemeleri yapılmıştır.

BULGULAR

1. *Kütük* sözcüğünün kökeni hakkında iki farklı görüş bulunmaktadır. Sözcüğü Latince kökenli olarak değerlendirenler olduğu gibi sözcüğü Türkçe kökenli olarak değerlendirenler de vardır.
2. Sözcüğün Türkçe kökenli olduğunu savunanlar sözcüğü, *küt*+ ad köke dayandırmaktadır.
3. Türkçede *küt*- eylemi, tanıklanmış bir eylem değildir.
4. Sözcüğün yapısı incelendiğinde Türkçede, +k addan ad yapım ekinin kullanılmadığı görülmektedir.
5. Türkçede, -k eylemden ad yapım eki sıklıkla kullanılmaktadır.

YORUM/ TARTIŞMA

Kütük sözcüğüne dair etimoloji kayıtları incelendiğinde sözcüğün kökeninin netleştirilmediği açıktır. Sözcüğü Türkçe kökenli kabul eden çalışmalarda sözcük, *küt*+ ad köküne dayandırılmıştır ve sözcüğün +k addan ad yapım eki ile oluştuğu kaydedilmiştir. Bu ayırım, morfolojik açıdan mümkün değildir. Türkçede addan ad yapan +k eki yoktur. Türkçede eylemden ad yapan -k eki vardır. Bu durumda sözcük, *küt*- eylem kökünden getirilmelidir. *Küt*- eylemi, sözcüğün köküyle ilişkili anlam alanlarıyla Türkçede tanıklanmamış bir eylemdir. Türkçede gördüğümüz *küt*+ ad kökünün, *küt*- eylem kökünden adlaşmış olması ihtimali yüksektir. Sözcüğün *küt*-ü-k şeklinde ayırımı, morfolojik açıdan mantıklı gözükmemektedir.

1. KÜTÜK SÖZCÜĞÜNÜN KULLANIMI VE SIKLIĞINA DAİR VERİLER

Kütük sözcüğünün temel anlamı ağaçla ilgilidir. “Kalın ağaç gövdesi, kesilmiş ağaç gövdesi ve ağacın bir bölümü kesildikten sonra toprakta kalan bölümü” de *kütük* sözcüğüyle karşılanmaktadır. *Kütük balı* adlandırması, arıların kovan olarak yapay bir kovani değil ağaç kütüğünü kullanmalarından doğmuştur. Benzer şekilde *kütük mantarı* da adını, ağaç kütüğünde yetişmiş olması dolayısıyla almıştır. *Kütük üzüm fidanı* kullanımı da üzümlerin bir ağacın kütüğüne dolanarak yetiştirilmesiyle ilişkilidir. *Ağaç kütüğü*, kendi üzerinde kurulmasına ve yetişmesine izin verdiği besinlerin adlandırılmasında da kullanılmıştır.

Kütük sözcüğünün anlam alanlarından biri, resmî kayıt defterlerini kapsamaktadır. Resmi kayıt defterleri: doğum kütüğü, ölüm kütüğü, evlenme kütüğü, aile kütüğü ve yer değiştirme kütüğüdür.¹ Bu

¹ [https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C3%BCt%C3%BCK_\(defter\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C3%BCt%C3%BCK_(defter))

kayıt defterleri, ilgili olduğu konuya ilişkin kişisel bilgileri içermektedir. Kayıt defterlerinin tutulma tarihçesi Osmanlı Devleti zamanına dayanmaktadır. Osmanlı Devleti döneminde tutulan defterlerde yeniçeri askerlerinin adları, babalarının adları, soylarına dair bilgiler, doğum yerleri, fiziksel özellikleri ve görevleriyle ilgili bilgiler kaydedilmiştir. *Kütüğe geçirmek* kullanımı da bu anlam alanıyla ilişkilidir ve söz konusu resmî kayıt defterlerine “kaydetmek, yazmak” anlamlarına gelmektedir. *Boşanma kütüğü, soy kütüğü, seçmen kütüğü, tapu kütüğü* gibi kullanımlar da günlük hayatımızda görülmektedir.

Kütük sözcüğü mecaz anlamıyla “kaba, incelikten yoksun, görgüsüz, anlayışsız” kimseleri kastetmek için kullanılmaktadır. Madencilikte ise *kütük demir*, demirden yapılmış, kütük şeklindeki döküm yapıları anlatmak için kullanılmaktadır. *Kütük gibi* deyiimi de “çok şişmiş” ve “çok sarhoş” anlamlarıyla günlük hayatta kullanımını sıkça duyduğumuz bir ifadedir. *Körkütük sarhoş, körkütük aşık* kullanımları da günlük hayattan tanıdığımız ifadelerdir.

2. KÜTÜK SÖZCÜĞÜNÜN ANLAM ALANLARI

Nişanyan Sözlük’te, *kütük* sözcüğünün geçtiği en eski kaynağın, Pîr Mehmed b. Yusuf tarafından 1461 yılından önce yazılan; “Terceman” olduğu kaydedilmiştir. *Kütük* sözcüğünün, “Terceman” adlı eserde geçen Arapça *al-miktara* sözünün karşılığı olduğu belirtilmiştir. *Kütük* sözcüğü burada verilen cümle içerisinde şöyle geçmektedir: “Ve daxı tomruk ve kütük didükleri ağacdur.”²

Çağatay Türkçesi Sözlüğünde *kütük* iki anlamı ile ele alınmıştır: *kütük* (1) “kesilmiş tomruk, odun; temelli, köklü ağaç, büyük ağaç”; *kütük* (2) “kayıt defteri, ana defter, kitaplar” (Ünlü 2013: 687).

Lehce-i Osmânî’de ise *kütük* sözcüğü iki anlamıyla geçmektedir. Birinci anlamı, “Kesilmiş omaca parçası, tomruk odun ham.” olarak görülmektedir. İkinci anlamı ise “sicillât ana defteri” yani büyük defter olarak kaydedilmiştir.³ Andreas Tietze, Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatında *kütük* sözcüğünün Eski Osmanlıcadaki dört anlamına değinmiştir: EOsm. *kütük* I “künt, sivri olmayan”; *kütük* II “kesilmiş ağacın gövde kısmı, tomruk; kalın odun”; *kütük* III “bağ fidanı”; *kütük* IV “esaslı büyük defter; nüfus ve tapu dairelerinde kullanılan kayıt defterleri” (Tietze 2016: 495).

Kanar, Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğünde sözcüğün “defter” anlamına yer vermiştir: “*kütük* (T.) Yeniçeri ulûfe defterine isim kaydı, kütük” (Kanar 2017: 460).

Kamus-ı Türkî’de, *kütük* sözcüğünün beş anlamı karşımıza çıkmaktadır: “1. Ağacın kalın olan aşağı kısmı cez’. 2. Kalın odun, tomruk. 3. Bağ ağacı, her sene yeni filiz veren kalın kısmı. 4. Ana defter, büyük ve esaslı defter. 5. Başlı iş veya şahıs” (Yavuzarslan 2019: 709-710). Kamus-ı Türkî’de beşinci anlamda verilen anlam diğer sözlüklerde değinilmemiş olması sebebiyle ilgi çekicidir.

Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğünde (Gülensoy 2007: 589-590), sözcüğün, “kalın ağaç gövdesi” anlamına değinilmiştir. Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğünde *kütük* sözcüğü şu anlamları ile kaydedilmiştir: “Kalın, uzayamamış, güdük kalmış, ağaç gövdesinin toprağa yakın, kalın bölümü, çotuk” (Eyuboğlu 2017: 461). Çağdaş Türkçe Sözlük’te (Püsküllüoğlu 2012: 515), “kalın ağaç gövdesi ve resmi kayıt defteri” anlamlarına yer verilmiştir.

Türkçenin en önemli genel sözlüğü olan Türkçe Sözlük’te ise *kütük* sözcüğünün dokuz anlamı bulunmaktadır: “1. Kalın ağaç gövdesi. 2. Kesilmiş ağaç gövdesi. 3. Kesimden sonra ağaç gövdesinin toprakta kalan bölümü. 4. Asma fidanı. 5. Resmî kayıt defteri. 6. Nüfus kütüğü. 7. *bilişim* Bir arada işlenen ve birbirleriyle ilgili olan kayıtların tümü. 8. *madencilik Kütük demir*. 9. *mecaz* Görgüsüz, kaba kimse” (TDK 2011: 1565).

² <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/k%C3%BCt%C3%BCk>

³ <https://leheci.cagdasozluk.com/osmanlica-turkce-sozluk-madde-9362.html>

Her dönemde sözcüğün temel anlam alanının ağaçla ilgili olduğu görülmektedir. Sözcük, “önemli kayıt defteri” içeriğindeki anlamını da Türkçenin tarihî seyri içerisinde sürdürerek Türkiye Türkçesinde de korumaktadır. Türkçe Sözlük’teki kayıtlarda görüldüğü gibi sözcük bir bilişim terimi olarak da söz varlığımızda yerini almıştır. Sözcük, zaman içerisinde mecaz anlam içeriğini de kazanarak Türkiye Türkçesinde kaba kimseleri betimlemek için kullanılır hâle gelmiştir.

3. KÜTÜK SÖZCÜĞÜNÜN BİRLEŞİK YAPI VE DEYİM OLARAK KULLANIMLARI İLE BUNLARIN ANLAM ALANLARI

Kütük sözcüğü, birleşik yapı ve deyim olarak yaygın kullanım alanına sahiptir.

Kamus-ı Türkî’de: “*ağacı kütük etmek*: Dallarını kesmek; *eski kütük*: Tecrübe-dide, dünya görmüş; *kütük olmak*: Kesilmek, şişmek; *iş kütüğü*: Pabuççu gibi bazı esnafın yekpare kütükten ibaret tezgâhları; *cehennem kütüğü*: Cehennemlik, günahkâr; *kütük gibi*, *körkütük*: Pek sarhoş, zilzurna” (Yavuzarslan 2019: 709-710).

Yeni Tarama Sözlüğünde, [*kütük*]- *ocağı* “Büyük ocak” (Dilçin 2009: 151).

Büyük Türk Sözlüğünde, “*Ağacı kütük etmek*: Dallarını kesmek; *eski kütük*: *mec.* Tecrübeli, dünya görmüş; *kütük olmak*: *mec.* 1. Kesilmek, şişmek. 2. Çok sarhoş olmak; *iş kütüğü*: Kasap gibi bazı esnafın tek parçalı kütükten ibaret tezgâhları; *cehennem kütüğü*: Cehennemlik, günahkâr; *kütük gibi*, *körkütük*: Pek sarhoş olup yerinden kalkmamak” (Rado 1970: 779).

Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler’de (Kaçalın 2016: 474), Merzifon köylerinde tespit edilen *kütük söktürmek* yapısına değinilmiştir.

Türkçede Öbek İsimler Sözlüğünde, *kütük demir* “Demir çelik fabrikalarında veya hurdadan döküm sonu elde edilen ham kütle, kütük” (Gedizli 2019: 227).

Türkçe Sözlük’te *kütük* sözcüğü ile ilgili kaydedilen birleşik kelimeler incelendiğinde madencilikte *kütük demir* kullanımı görülmektedir. *Kütük demir*, şu şekilde tanımlanmaktadır: “Demir çelik fabrikalarında, izabe tesislerinde maden cevherinden veya hurdadan döküm sonu elde edilen ham kütle, kütük” (TDK 2011: 1565). Kamus-ı Türkî’de *cehennem kütüğü* şeklinde gördüğümüz mecaz anlamdaki birleşik kelime, Türkçe Sözlük’te de aynı anlamı karşılayacak şekilde kullanılmaktadır. *İnebolukütüğü*, “Karadeniz’de kereste taşımakta kullanılan bir tür küçük mavna.” anlamıyla Türkçe Sözlük’te kaydedilen bir diğer birleşik kelimedir. Sözcüğün, “kayıt defteri, kayıt listesi” anlamını taşıdığı ise *nüfus kütüğü* ve *seçmen kütüğü* kullanımlarıyla karşımıza çıkmaktadır. *Soy kütüğü* de mecaz anlamı olarak soyun kayıtlı olduğu ağacı ifade etmektedir. *Tapu kütüğü*, “Bir taşınmazın üstündeki hak ve yükümlülüklerin yazıldığı resmî kütük, tapu sicili.” şeklinde tanımlanırken yine kayıtla ilişkili bir anlam sunmaktadır. *Yarma kütüğü* ise “Üzerinde balta ile odun yarmak için yapılan kalın kütük.” anlamıyla Türkçe Sözlük’te kayıtlıdır.

Türkçe Sözlük’te yer alan deyimlere baktığımızda (TDK 2011: 1565), *kütüğe geçirmek* deyimini, “ana deftere yazmak”; *kütük gibi* deyimini ise “1) çok şişmiş; 2) çok sarhoş” anlamlarındadır. *Kütük gibi* deyiminin her iki anlamında da görülen “çok” anlam içeriği sözcüğe dair ilgi çekici noktalardan biridir.

4. KÜTÜK SÖZCÜĞÜNÜN TÜRKÇENİN TARİHİ DÖNEMLERİNDEKİ DURUMU

İlk Türkçe ve Ana Türkçe Dönemi’nde *kütük* sözcüğüne rastlanmamaktadır. Eski Türkçe Dönemi ile ilgili olarak Gülensoy (2007: 589-590), Uygur Türkçesindeki *kütek* biçiminin *kütük* sözcüğüyle ilişkili olduğunu belirtmektedir.

Kütük sözcüğünün geçtiği en eski kaynak, Pîr Mehmed b. Yusuf tarafından yazılan “Terceman (Tercümân El-Lüga)” adlı eserdir. Söz konusu bu eserin 15.yüzyılda, 1461 yılından önce yazıldığı bilinmektedir. Bu durumda, *kütük* sözcüğü 15. yüzyıldan itibaren söz varlığımızda yer almaktadır. *Kütük* sözcüğünün, Uygur Türkçesinde bulunan *kütek* biçimiyle benzerliği de açıktır.

5. KÜTÜK SÖZCÜĞÜNÜN ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİNDEKİ DURUMU

Kütük sözcüğünün Çağdaş Türk Lehçelerindeki karşılıkları şu şekildedir:

“Türkiye Türkçesi: *kütük*; Azerbaycan Türkçesi: *kötük*; Başkurt Türkçesi: (*ağas*) *büränä*; Kazak Türkçesi: *börene*, *bağan*, *diñ*; Kırgız Türkçesi: *som cığaç*, *kolo*; Özbek Türkçesi: *hari*, *yâğâç*, *pâyä*; Tatar Türkçesi: (*ağaç*) *büränä*; Türkmen Türkçesi: *pürs*, *toğalak*, *ağaç*; Uygur Türkçesi: *kötäk*.” Rusça da ise *brevno*, *stvól* karşılığıyla sözcük görülmektedir.⁴

Bu karşılıklardan görüldüğü üzere, Türkiye Türkçesindeki *kütük* biçimi ile Azerbaycan Türkçesindeki *kötük* biçimi arasında benzerlik vardır. Uygur Türkçesinde geçen *kötäk* biçimi de *kütük* sözcüğü ile bağlantılı gibi gözükmemektedir.

6. KÜTÜK SÖZCÜĞÜNÜN BALKAN DİLLERİNDEKİ DURUMU

Balkan Dillerindeki Ortak Türkizmalar Sözlüğünde, *kütük* sözcüğünün karşılıkları şu şekildedir: “Arn. *qytyk-u*, *qorqytok*; Boş. *çutuk*, *çorçutuk*; Bul. *kutuk*, *kjutjuk*, *kjutjukluk*; Hrv. *çutuk utuk*; Mak. *kjutuk*; Rom. *cotoc*; Srp. *çutuk*, *çutrak*, *çorçutuk*; Yun. *kiutuki*, *kutuki*” (Xhanari 2015: 511-512).

Yukarıdaki biçimlere ek olarak Türkçe Verintiler Sözlüğü (Karaağaç 2021: 563) sayesinde ulaşılan, Ur. *kutkâ*; Rus. *kudük*; Erm. *kütük*; Mac. *kotók* kayıtları da sözcüğün diğer dillerdeki durumlarını sergilemektedir.

Sözcüğün Balkan dillerinde görülen biçimlerinin, sözcüğün Türkiye Türkçesindeki biçimine benzediği açıktır. Boşnakça ve Sırpçada görülen *çorçutuk* sözcüğünün, Türkiye Türkçesindeki *körkütük* sözcüğüne benzerliği dikkat çekicidir. Aynı zamanda, Bulgarcada yer alan *kjutjukluk*, Türkiye Türkçesindeki *kütüklük* yapısına benzemektedir.

7. KÜTÜK SÖZCÜĞÜNÜN ETİMOLOJİ SÖZLÜKLERİNDEKİ GÖRÜNÜMÜ

Kütük sözcüğünün kökeni hakkında iki farklı görüş bulunmaktadır. Yapılan çalışmaların bazılarında, *kütük* sözcüğü Türkçe kökenli olarak kaydedilmiştir. Bazı çalışmalarda ise *kütük* sözcüğünün Latince kökenli olduğu görüşü mevcuttur.

Gülensoy (2007: 589-590), *kütük* sözcüğünün Farsça *kündek* biçiminden gelmediği görüşünü kaydetmiştir. Gülensoy, bu görüşünü, *kündek* biçimindeki -n-‘nin açıklanamamasıyla ve *kündek* biçiminin şive ve ağızlarda bulunmamasıyla desteklemiştir. *Kütük* sözcüğünün, Uygur Türkçesindeki *kütek* biçimiyle ilişkili olduğunu ifade etmiştir. *Kütük* sözcüğünün, “kesik, kırık” anlamındaki **küt*+ ad kökünden +(ü)k eki ile oluştuğunu belirtmiştir. *Kütük* sözcüğünün Anadolu ağzındaki türevinin “*gutük* (DS. VI, 2203)” şeklinde olduğuna değinmiştir. Gülensoy, *kütük* sözcüğünün Türkçe kökenli olduğu görüşündedir.

Eyuboğlu (2017: 461), *kütük* sözcüğünün *küt*+ ad kökünden geldiğini savunmuştur. *Kütük* madde başında, “*bk. küt*” kaydının bulunması bunu göstermektedir. *Küt* madde başına bakıldığında *küt* (yansıma ses) açıklaması görülmektedir. *Kütük* sözcüğünün kökü hakkında *kütülmek* biçimine değinmesi de onun *küt*+*ü*+*l*- şeklinde bir ayrıma gittiğini ve *kütük* sözcüğünü, *küt*+ ad köküne dayandırdığını göstermektedir.

⁴ <https://turklehceleri.org/tr/s%C3%B6z%C3%B6k/hepsi/anlam/k%C3%BCt%C3%B6k>

Eyuboğlu, Eski Anadolu Türkçesinde *küt olmak*; kötürüm olmak demektir, görüşündedir. Bu görüşünü, Süleyman Çelebi'nin şu dizeleri ile sunmuştur: “Söyletir idi oda bişmişleri / Sağ ederdı küt olub kalmışları (Ateşe yanmışları konuşturur, kötürümü sağlığına kavuştururdu).”

Eyuboğlu, *küt* kökünden türeyen *kütüz* sözcüğü ile *kütük* sözcüğünün eş anlamlı olduğunu vurgulamıştır. “Kütüz, kök anlamı: Kütük gibi olan, kütük gibi kısa-kalın. Anlam genişlemesiyle: Kısa boylu kalın kişi, boyu yeterince uzamadan yanlara doğru kalınlaşmış kişi” (Eyuboğlu 2017: 461). Bu tanımıyla, *kütük* ve *kütüz* arasındaki eş anlam ilişkisini sunmuştur.

Eyuboğlu da *kütük* sözcüğünün Türkçe kökenli olduğu görüşündedir.

Nişanyan Sözlük (2018), *kütük* sözcüğünün Latince kökenli olduğunu kaydetmiştir. Latince *cōdex*, *cōdic*- “1. ağaç gövdesi, tomruk, 2. büyük defter, yasa külliyat” anlamındadır. Orta Yunancada *kōdikos* *κώδικος* şeklindeki sözcük, Latineden alıntıdır ve aynı anlamları korumaktadır. *Kütük* de Orta Yunanca *kōdikos* *κώδικος* sözcüğünden alıntıdır, görüşü bu sözlükte kaydedilmiştir.

Nişanyan Sözlük'ün (2022), *kodeks* maddesinde: “Fransızca *codex pharmaceutique* ‘onaylı ilaçlar kataloğu’ deyiminden alıntıdır. Bu deyim Latince *cōdex*, *cōdic*- ‘1. ağaç kütüğü, 2. yazı tableti, defter, özellikle büyük boy hesap veya karar defteri sözcüğünden alıntıdır.” şeklinde kaydedilmiştir.⁵

Etimoloji Türkçe Sözlüğünde de Nişanyan Sözlük ile aynı şekilde *kütük* sözcüğünün, Latince kökenli olduğu kaydedilmiştir.⁶ Bu iki kaynak, Latince kökenli *cōdex*, *cōdic*- sözcüğünün Orta Yunancada *kōdikos* şekline geldiğine ve Orta Yunanca aracılığı ile sözcüğün Türkçeye geçmiş olduğuna işaret etmektedir.

Kütük sözcüğünün etimoloji sözlüklerindeki durumuna bakıldığında kökenine ilişkin iki farklı görüş olduğu görülmektedir. *Kütük* sözcüğünün kökeninin Türkçe olduğu görüşünde olanların yanı sıra bu sözcüğün kökeninin Latince olduğu görüşünü savunanlar da bulunmaktadır. Gülensoy (2007) ve Eyuboğlu (2017), *kütük* sözcüğünün Türkçe kökenli olduğunu kaydetmiştir. Nişanyan Sözlük ve Etimoloji Türkçe Sözlüğü, *kütük* sözcüğünün kökeninin Latince olduğunu belirtmiştir. Türkçede *küt*+ ad kökü bulunmaktadır. Bu ad kökünün, *küt*- eyleminden adlaşmış olması ihtimali vardır. *Kütük* sözcüğünün yapısı incelendiğinde görülen ek (-k) de Türkçede mevcuttur. Tüm bunlar doğrultusunda sözcüğün kökeni, Türkçedir.

Kütük sözcüğünün Türkçe kökenli olduğunu kaydeden her iki isim (Gülensoy ve Eyuboğlu) de sözcüğü *küt*+ ad köküne dayandırmaktadır. Ama *kütük* sözcüğü incelendiğinde Türkçede addan ad yapan bir +k ekinin bulunmadığı dikkat çekmektedir. Sözcüğün *küt*- eylem köküne dayanması ihtimali vardır çünkü Türkçede eylemden ad yapan bir -k eki bulunmaktadır. Bu durum “8. Kütük Sözcüğünün Yapısı” başlığı altında detaylı bir şekilde incelenmiştir.

8. KÜTÜK SÖZCÜĞÜNÜN YAPISI

Türkçede *küt*+ ad kökü bulunmaktadır. Çalışmanın bir önceki bölümünde de belirtildiği gibi *küt*+ ad kökünün, *küt*- eylem kökünden adlaşmış olması ihtimali yüksektir.

Türkçede *küt*- / *güt*- (gütmek) eylemi sözlüklerde kaydedilmiştir. Bu eylemde /k-/ ~ /g-/ve /-ö-/ ~ /-ü-/ değişimlerinin görülmesi söz konusudur. Bu değişim sonucunda *küt*-, *güt*-, *köt*-, *göt*- türevleri; “gütmek” anlamında kullanılmıştır. *Kütük* sözcüğünün kökünde bulunan *küt*- ise “gütmek” anlamına gelen *güt*- eyleminden ve türevlerinden farklıdır. *Kütük* sözcüğünün kökündeki *küt*- eylemi, “gütmek” anlamından farklı bir anlam taşımaktadır.

⁵ <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kodeks>

⁶ <https://www.etimolojiturkce.com/arama/k%C3%BCt%C3%BCk>

Eyuboğlu (1989), Türkçe Kökler Sözlüğünde hem ad hem eylem köke yer vermiştir. *Küt+* ad kökünü yansıma adlar kısmında konumlandırmıştır. *Küt-* eylem kökünün ise şu anlamlarına değinmiştir: “Kalinlaşmak, irilenmek, katılaşmak, kırgınlık, aksamak, ağırbaşlılık, saçmalama, atmak, fırlatmak, küt diye yansıma ses çıkarmak, vurmak, vuruşmak” (Eyuboğlu 1989: 103).

Gülensoy (2007: 589-590), *kütük* sözcüğünün kökeninin Türkçe olduğunu kaydetmiştir. Sözcüğün, **küt+* ad kökünden +(ü)k eki ile oluştuğunu belirtmiştir. Sözcüğün kökündeki *küt+* ad kökünün, “kesik, kırık” anlamlarında olduğunu ifade etmiştir.

Kütük sözcüğünün Türkçe kökenli olduğu görüşünde olan isimlerden biri de Eyuboğlu’dur. Eyuboğlu (2017: 461), *kütük* sözcüğünü *küt+* ad köküne dayandırmaktadır. *Kütük* madde başında “*bk. küt*” kaydıyla, ad ve yansıma kök olan *küt+*’e yönlendirmesi bunu kanıtlamaktadır. Ayrıca *kütük* sözcüğünün köküne değinirken *kütül-* biçimine değinmesi de onun *küt+ü+l-* şeklinde bir ayrıma gittiğini ve *kütük* sözcüğünü, *küt+* ad köküne dayandırdığını göstermektedir.

Kütük sözcüğü, Türkçe kökenlidir. *Kütük* sözcüğünün *küt+* ad kökünden alınması durumunda ise Türkçede addan ad yapan bir +k ekinin bulunmadığı görülecektir. Türkçede eylemden ad yapan bir -k eki bulunmaktadır.

küt+ü+k şeklinde bir ayırım, morfolojik açıdan çok zordur. Bu ayırım, ancak morfolojik bir istisna olabilir çünkü Türkçede addan ad yapan +k eki yaygın değildir.

Kütük sözcüğünün, Türkçede eylemden ad yapan bir -k eki olması dolayısıyla, *küt-* eylem köküne dayandırılması mantıklı gözükmemektedir.

küt-ü-k, bu durumda da *küt-* eylem kökünün tanıklanmamış bir eylem olduğu belirtilmelidir. *Kütük* sözcüğünün kökündeki *küt-*, “*güt-* (gütmek)” eyleminden farklıdır. *Kütük* sözcüğünün kökündeki *küt-* “bir şeyi kesmek, eksik bırakmak” anlamlarını taşımaktadır ve bu tanıklanmış bir eylem değildir.

9. KÜT+, AD KÖKÜNÜN ANLAM ALANLARI VE DURUMLARI

Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlük’te (Bayram 2007: 160), *йывăç кучĕ* “Ağaç gövdesi, ağaç kütüğü.” ve *кутамас* (kutamas) “Kısa, bodur.” kayıtlarındaki *kut* kökü, *küt* kökü ile ilişkilidir. Anlamsal açıdan aralarında *kütük* ve *kısalık* dolayısıyla ilgi bulunması da bunu doğrulamaktadır.

Küt+, Ad Kökünün Çağdaş Türk Lehçelerindeki Durumu

Türkiye Türkçesi: *küt*

Azerbaycan Türkçesi: *küt*

Başkurt Türkçesi: *ütmäs, tupak, tumar*

Kazak Türkçesi: *ötpeş, mukalğan, mokal*

Kırgız Türkçesi: *kokok, ötpögön*

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğünde (1991: 532) kaydedilen yukarıdaki biçimlerde, sadece Azerbaycan Türkçesi ile *küt* sözcüğünde bir ortaklık görülmektedir.

Türkçe Verintiler Sözlüğünde (Karaağaç 2021: 563), Erm. *küt*, “*küt, kör, ince ve keskin olmayan.*”

Bul. *kyut* “*küt, kısa ve kalın*”; *kyut-pat* “*küt pat, pata küte*” kayıtlarıyla, sözcüğün diğer dillerdeki durumu sunulmaktadır.

Kıpçak Türkçesi Sözlüğünde (Toparlı vd. 2019: 169), *küt* kökü “*Ayağı düşük, kesik, kırık, basamaz, topal.*” anlamlarıyla kaydedilmiştir. Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğünde (Kanar 2011: 487), *küt*, “*kötürüm*” anlamıyla bulunmaktadır. Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğünde, Kanar tarafından *küt*

sözcüğünün kökeninin, Farsça (<kond)>dan, şeklinde kaydedilmesi yanlıştır. Nitekim Erman (2020: 346), Farsçada “küt” anlamına gelen kund diye bir söz yoktur, diyerek *küt* sözcüğünün kökeninin Türkçe olduğunu ortaya koymuştur. *Küt* kökünün Kıpçak Türkçesi Sözlüğünde kaydedilen anlamı ve Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğünde bulunan anlamı aynıdır.

Kamus-ı Türki’de ise *küt* kökünün iki anlamı görülmektedir. Birincisi “Sivri ve uzun olmayan.” anlamıdır. İkinci anlamı: “Vurup dövmeyi veya derin ses çıkarmayı tasvir ve taklit eder” (Yavuzarslan 2019: 709). İkinci anlamı, yansıma sese işaret etmektedir. Büyük Türk Sözlüğünde (Rado 1970: 779), *küt* için “Sivri ve uzun olmayan, kunt.” tanımı yapılmıştır. Kökün ikinci anlamı ise “Vurup dövmeyi veya derin derin ses çıkarmayı tasvir ve taklit eder.” şeklindedir. Bu anlam, kökün, yansıma ses olduğuna değinmektedir. Püsküllüoğlu (2012: 515) da kökün, “Kısa ve kalınca, sivri ve uzun olmayan.” anlamı ile “Tahta gibi katı şeylere vurulduğunda çıkan ses.” anlamlarını diğer sözlüklerle ortak şekilde kaydetmiştir. Eyuboğlu (2017: 461) *küt* kökünün birinci anlamının yansıma ses olduğunu; anlam genişlemesi yoluyla sözcüğün kalınlık, katılma, yoğunluk, ağırlık bildiren duruma geldiğini savunmaktadır. Eyuboğlu, *küt* kökünde, “kötürüm olma” anlamının da olduğuna değinmiştir. Eski Anadolu Türkçesinde *küt olmak*; kötürüm olmak demektir, şeklinde durumu örneklemektedir.

Türkçede Anlamdaş Ve Karşıt Kelimeler Sözlüğünde (Tuğlacı 1996: 97), *küt* sözcüğü için “Bak: kalın” yönlendirmesi mevcuttur. Kalın sözcüğü; kaba, kunt, *küt* sözcükleri ile anlamdaş olarak verilmiştir. Kalın kafalılık, “anlayışsızlık” anlamında kaydedilmiştir. Bu anlam, *küt* köküyle ilişkili olan *kütük* sözcüğünün mecaz anlamıyla ilişkili gözükmektedir.

Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğünde (2009: 3053-3054), *küt* sözcüğünün “kötürüm, sakat”; “kesme özelliği, sivriliği kaybolmuş kesici araç”; “kısa, yuvarlak” gibi çeşitli anlamlarına değinilmiştir. *Küt olmak* da birinci anlamıyla “kötürüm olmak, bacakları tutmamak”; ikinci anlamıyla “kesici ve sivri araçların ağzı körleşmek” anlamlarıyla sözlükte yer almaktadır. Tarama Sözlüğünde (Aksoy ve Dilçin 2009: 2779), *küt olmak* “Kötürüm olmak, elden ayaktan düşmek.” anlamıyla bulunmaktadır.

Bütün bu durumlar göz önünde bulundurulduğunda Türkçe kökenli olan *küt*+ ad kökünün, hem yansıma ses anlamı taşıdığı hem de kısa ve kalınca anlamlarını taşıdığı görülmektedir. Kısa ve kalın; sivri ve uzun olmayan anlamlarıyla ilişkili olarak *küt*+ ad kökü, kötürüm olmak anlamını da karşılamaktadır. Kötürüm olmak, “fiziksel eksikliği veya hastalığı dolayısıyla taşınan kişi” anlamındadır. Yani kötürüm kişinin bir organının kısa ve kalın yani kesilmiş olması söz konusudur. Türkçe Öbek İsimler Sözlüğündeki (Gedizli 2019: 227) *küt küt* öbeği; kökün, *küt* yansıma ses anlamını göstermektedir.

10. KÜT-, EYLEM KÖKÜNÜN ANLAM ALANLARI VE DURUMLARI

Altayca-Türkçe Sözlük’te (Baskakov vd. 2019: 149) *küt-* eylemi, “otlatmak, gütmek”; *mal küt*-ise “(hayvan) gütmek, otlatmak” anlamlarıyla yer almaktadır. Karahanlı Türkçesi Sözlüğünde (Ünlü 2012: 522) ve Harezmi Altınordu Türkçesi Sözlüğünde (Ünlü 2012: 365) *küt-* eylemi “gütmek” anlamıyla kaydedilmiştir. Çağatay Türkçesi Sözlüğünde (Ünlü 2013: 687) *küt-* “Gütmek, hayvan veya hayvan sürüsünü önüne katıp otlatarak sürmek.” şeklinde tanımlanmıştır. *Küt-* eylemi, Kıpçak Türkçesi Sözlüğünde (Toparlı vd. 2019: 170) ve Karaçay- Malkar Türkçesi Sözlüğünde (Tavkul 2020: 223) de “gütmek” anlamında görülmektedir. Urumca Sözlük’te (Garkavets 2019: 353) *küt-*, “gütmek, otlatmak, kovalamak” anlamlarıyla sunulmuştur.

Küt-, *güt-* “gütmek” anlamındaki eylemde, hem /k-/ ~ /g-/ değişmesi hem de /-ö-/ ~ /-ü-/ değişmesi görülebilmektedir. *Küt-*, *güt-*, *köt-*, *göt-* türevlerinin hepsi; “gütmek” anlamında kullanılmıştır.

Aynı zamanda Doğu Türkçesinde *köt-*, “dövmek” anlamına gelmektedir.

Türkçede addan ad yapan +k eki yaygın değildir. Türkçede eylemden ad yapan -k eki bulunmaktadır. Bu sebeplerle *kütük* sözcüğünün, *küt-* eylem köküne dayandırılması mantıklı gözükmektedir. *Kütük*

sözcüğünün kökünde bulunan *küt-*, yukarıdaki sözlüklerde kaydedilen “*güt-* /*küt-* (gütmek)” eyleminden farklıdır.

Kütük sözcüğünün kökünde bulunan *küt-* eylemi, “bir şeyi kesmek, eksik bırakmak” anlamlarını içermektedir. Bu anlamları içeren *küt-* biçiminde bir eylem tanımlanmış değildir. Buna karşın Türkçede eylemden ad yapan bir -k ekinin bulunması bizi *küt-* köküne götürmektedir.

11. KÜTÜK SÖZCÜĞÜNÜN KÖKÜ İLE KARIŞTIRILABİLECEK DİĞER SÖZCÜKLER

Kötürüm ve *kötek* sözcüklerinin köklerinin, *kütük* sözcüğünün kökü ile karıştırılması olasıdır. Bu sebeple bu iki sözcük detaylı olarak ele alınmalıdır.

11.a. “Kötürüm” Sözcüğünün Anlam Alanları ve Kökü

Kötürüm sözcüğü, şu anlamları taşımaktadır: “1. Yaşlılık veya sakatlık sebebiyle yürüyemeyen, ayağa kalkamayan (kimse), oturak; 2. Yürüyemeyecek derecede sakat (bacak); 3. *mec.* İşleyemeyen, iş yapamayan” (TS 2011: 1508-1509).

Türkçe Sözlük’te *kötürüm* sözcüğüyle ilişkili olarak tespit edilen diğer biçimler şunlardır:

kötürüm olmak (veya kalmak), 1) yaşlılık veya sakatlık sebebiyle yürüyememek; 2) *mec.* güçsüz kalmak.

Sözlükte yer alan *kötürümleşme*, *kötürümleşmek*, *kötürümlük* biçimleri de *kötürüm* sözcüğünden türemiştir.

Kötürümleşme sözcüğünün tanımı “Kötürümleşmek işi.” şeklinde Türkçe Sözlük’te sunulmuştur. *Kötürümleşmek*, “1. Kötürüm duruma gelmek; 2. *mec.* Algılama özelliğini kaybetmek. *Kötürümlük*, Kötürüm olma durumu” (TDK 2011: 1509).

Kötürüm sözcüğünün yapısına bakıldığında sözcüğün kökündeki *köt*, “arka” anlamına gelmektedir. Sözcüğün *köt* > *göt* ile ilişkisi vardır.

köt+rü-: “Bir şeyi kaldırıp götürmek.” anlamını içermektedir. *Kötürüm* de aslında fiziksel eksikliği veya hastalığı sebebiyle taşınan kişidir.

Kütük sözcüğünü ad köke dayandıranlar tarafından alınan *küt+* ad kökü ve *kötürüm* sözcüğünün kökünde bulunan *köt+* ad kökü (/ö- / ~ /ü- / değişimi görülebilir) eş adlıdır. Ama anlam bakımından bu iki kök farklıdır.

11.b. “Kötek” Sözcüğünün Anlam Alanları ve Kökü

Türkçe Sözlük’te *kötek*, “1. Baston, sopa; 2. Sopyla atılan dayak, patak” (TDK 2011: 1507). anlamlarıyla karşımıza çıkmaktadır.

Kötek sözcüğü, Nişanyan Sözlük’te (2015) de aynı anlamlarla sunulmuştur.⁷ Urumca Sözlük’te (Garkavets 2019: 343) *kötek*, “değnek, ince değnek, cop; dayak” anlamlarıyla yer almaktadır. “Peştucada Türkçe/Moğolca Kelimeler Ve Türkçe Dil Unsurları” (Yücel 2020: 126) makalesinde de *kotek*, “kötek” ve “çoban değneği” anlamlarıyla ele alınmıştır. Büyük Farsça-Türkçe Sözlük’te (2016) Kanar, *kotek* (T.) “kötek, dayak” olarak sözcüğe değinmiştir.

Türkçe Sözlük’te (TDK 2011: 1507), *kötek atmak (veya çekmek)* ve *kötek yemek* kullanımları kaydedilmiştir. *Kötek atmak (veya çekmek)*, “dövmek, dayak atmak” anlamındadır. *Kötek yemek* ise “dövlmek, dayak yemek” anlamındadır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğünde (Dankoff 2004: 183) de *kötegi çalarlar* kullanımının, Seyahatnâme’nin III. cildinde görüldüğü bilgisi mevcuttur.

⁷ <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/k%C3%B6tek>

Seyahatnâme’de tespit edilen *kötek çal-* da “kötek atmak, dayak atmak” şeklinde bugünkü anlamıyla görülmektedir.

Urumca Sözlük’te (Garkavets 2019: 343), kötek sözcüğünün *aşa-* ve *ur-* eylemleriyle birlikte kullanıldığı kaydedilmiştir. *Kötek aş-* “kötek/ dayak yemek; dövülmek”; *kötek ur-* “kötek vurmak/ atmak/ çekmek, dövmek” anlamlarındadır.

Aynı sözlükte yer alan, *sana kötek t’erek eşek sudan t’elincez* kullanımı, “Eşek sudan gelinceye kadar sana kötek gerek.” anlamına gelmektedir. Bu kayıtlarının yanında *kötekçi* “kavgacı”; *kötekle-* “kötekleme, sopalamak”; *kötekleş-* “dövüşmek” türevleri de bulunmaktadır. *Başlay padişanen kötekleşmed’e*, “Padişah ile dövüşmeye başlıyor.” anlamındadır.

Kötek sözcüğünün kökeni hakkında, araştırmacıların fikir birliğine vardığı söylenemez. Sözcüğü, Farsça *kütek* biçimiyle ilişkilendirenler olduğu gibi, sözcüğün Türkçe kökenli olduğunu kaydedenler de vardır. Kanar, yukarıda yer alan tanımında, sözcüğü Türkçe kökenli olarak kaydetmiştir.

Kötek sözcüğüne bakıldığında *köt > kötek* ilişkisi görülmektedir.

Sözcüğün yapısı incelendiğinde *köt+e-k* ayrımı görülür.

Türkçede *köt+* ad kökü vardır ve sözcüğün yapısal ayrımında Türkçeye aykırı bir durum görülmemektedir. Sözcüğün Türkçe kökenli olduğu görüşü bu delillerle kanıtlanmaktadır.

Kütük sözcüğünü ad köke dayandıranlar tarafından alınan *küt+* ad kökü, *kötek* sözcüğünün kökündeki *köt+* ad kökünden farklıdır. /-ö-/ ~ /-ü-/ değişmelerinin görülebilmesi, iki kök aynıymış algısı yaratabilir fakat bu iki kök sadece eş adlıdır. İki kök arasında anlamsal bir bağ tespit edilememiştir.

12. KÜTÜK SÖZCÜĞÜNÜN KÖKENİNİN VE KÖKÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kütük sözcüğünün kökeni tartışmalıdır. Bazı araştırmacılar sözcüğün kökeninin Türkçe olduğunu vurgularken bazı araştırmacılar sözcüğün Latince olduğunu belirtmektedir. Türkçede *küt+* ad kökünün bulunması ve *küt+* ad kökünün, *küt-* eylem kökünden adlaşmış olması ihtimalinin kuvvetli olması sebebiyle sözcüğün kökeni, Türkçedir. *küt-ü-k* yapısal ayrımında görülen -k eylemden ad yapım eki, Türkçede sıklıkla kullanılmaktadır. Bu durum da sözcüğün Türkçe kökenli olduğuna dair bir delil niteliğindedir.

Kütük sözcüğünün yapısına bakıldığında, Gülensoy (2007) ve Eyuboğlu (2017)’nin, sözcüğü *küt+* ad köküne dayandırdığı görülmektedir. Gülensoy, **küt+* ad kökünün “kesik, kırık” anlamına geldiğini kaydetmiştir. Eyuboğlu ise *kütük* maddesinde, *küt* madde başına yönlendirme yapmaktadır. *Küt* madde başında da “*küt+*”ü yansıma ses olarak değerlendirmiştir. *Küt*, kök sözcüğünün tarihî durumuna ve anlam alanlarına bakıldığında sözlüklerde; *küt+*, “kısa, kalın” anlamlarında kaydedilmiştir. Bunun yanında *küt+*, sözlüklerde yansıma ses olarak da değerlendirilmiştir. Yani *küt+* ad kökü, iki farklı anlam alanına sahiptir.

Kütük sözcüğüne morfolojik açıdan yaklaşıldığında, addan ad yapan bir +k ekinin Türkçede yaygın olmadığı gerçeği açığa çıkmaktadır. Türkçede eylemden ad yapan -k eki olduğu için sözcüğün *küt-* eylem köküne dayandırılması mantıklıdır.

Küt- eylemi Türkçede “gütmek” anlamıyla kaydedilmiştir. Gütmek anlamına gelen eylem, /k- / ~ /g-/ ve /-ö-/ ~ /-ü-/ değişmeleriyle *küt-*, *güt-*, *köt-*, *göt-* türevleriyle metinlerde kullanılmıştır. *Kütük* sözcüğünün kökünde bulunan *küt-* eylemi, “gütmek” anlamındaki eylemle karıştırılmamalıdır. Bu karışıklığın asıl nedeni, fonetik olarak *güt-* eyleminin Eski Türkçedeki *küt-* biçimi ile *kütük* sözcüğünün kökünde yer alan *küt-* biçiminin ses benzerliğidir. *Kütük* sözcüğünün kökündeki *küt-* eylemi, “bir şeyi kesmek, eksik bırakmak” anlamlarındadır. Türkçede *küt-*, “bir şeyi kesmek, eksik bırakmak” anlamlarıyla tanımlanmış bir eylem değildir. Ama Türkçede eylemden ad yapan -k ekinin olması bizi

küt- eylem köküne götürmektedir. *Küt-* eylemi, normalde yoktur. Sonradan gelen ekle uyumlu olması açısından sonradan adlaşmış olması ihtimali vardır.

Küt- eyleminin sonradan adlaşması, şu örnek üzerinden görülebilir: “Saçını küt kestir.” Bu cümle, sözcüğün kökünün adlaşması konusunda bize bir fikir vermektedir. *Küt-* eylem kökü, “kısaltmak, toplu hâle getirmek” anlamına gelirken *küt+* ad kökü ise “eksik, kısaltılmış, eksiltilmiş” anlamlarını karşılamaktadır.

Kütük sözcüğüyle ilgili ilgi çekici bir nokta da sözcüğün ötümlüleşmemiş olmasıdır. Eski Türkçeden gelen biçimlerden yalnızca kim, kişi, kendi (ET.de kentü) biçimlerinin ötümlüleşmemiş olduğu söylenirken *kütük* sözcüğünün de ötümlüleşmemiş olması ilginçtir.

Körkütük sarhoş ve *körkütük aşık* yapılarındaki *kütük* sözcüğü, “yoğunlaşma” anlamını yansıtmaktadır. *Kütük gibi* deyişi de “çok şişmiş ve çok aşık” anlamlarıyla sözcüğün çokluk ve aşırılık bildiren anlam alanını ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Türkçede *küt+* ad kökünün bulunduğu ve bu ad kökün, *küt-* eylem kökünden adlaşmış olabileceği unutulmamalıdır. Sözcükte Türkçeye aykırı bir durumun olmaması, *kütük* sözcüğünün kökeninin Türkçe olduğunu kanıtlamaktadır. Sözcüğü Türkçe kökenli olarak kaydeden araştırmacılar, sözcüğü *küt+* ad kökünden getirmektedir. Bazı araştırmacılar, *kütük* sözcüğünü *küt+* yansıma ad kökünden getirmektedir. Bazı araştırmacılar ise *kütük* sözcüğünü “kesik, kırık” anlamına gelen *küt+* ad köküyle ilişkilendirmektedir. *Kütük* sözcüğünü *küt+* ad köküne dayandıranlar arasındaki bu kararsızlık, *küt+* ad kökünün iki farklı anlam alanına sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Sözlükler incelendiğinde; *küt+* ad kökünün, “yansıma ses” anlamıyla da “kesik, kırık” anlamıyla da kayıt altına alındığı görülmektedir. Herhangi bir nesne, herhangi bir nesneye vurulduğunda zaten küt yansıma sesi çıkmaktadır. *Küt* yansıma sesinin sadece *kütük* için özelleştirilmiş olması ve *kütük* sözcüğüne ad olması mantıklı gözükmemektedir.

Sözcüğü, *küt+* ad kökünden getirenler araştırmacılar bulunsa da Türkçede addan ad yapan +k eki yaygın değildir. *küt+ü+k*, şeklinde bir ayırım ancak morfolojik bir istisna olabilir.

Türkçede eylemden ad yapan -k eki yaygındır. Bu sebeple *kütük* sözcüğünün kökünde *küt-* eylem kökünün bulunması mantıklıdır. *Kütük* sözcüğünün kökündeki *küt-* eylemi, “bir şeyi kesmek, eksik bırakmak” anlamlarını taşımaktadır. *Kütük* sözcüğünün kökündeki *küt-* eylemi, “gütmek” anlamına gelen eylemle karıştırılmamalıdır. *Küt-* eylemi, “bir şeyi kesmek, eksik bırakmak” anlamlarıyla tanımlanmış bir eylem değildir. Ancak Türkçede eylemden ad yapan -k ekinin olması, sözcüğün *küt-* eylem köküne dayandırılmasını mantıklı kılmaktadır. *Küt-* eylemi, normalde yoktur. *Küt-* eylemi, sonradan gelen ekle uyumlu olması açısından sonradan adlaşmış olabilir.

Kütle-, *kütleş-*, *kütlet-* gibi sözcüklerin de yapısı incelendiğinde *küt-* eyleminin Eski Türkçede bulunan bir eylem olduğu; bu eylemden bir adlaşma olduğu kanıtlanmaktadır.

Kötürüm ve *kötek* sözcüklerinin kökü, *kütük* sözcüğünün köküyle karıştırılmamalıdır. *Kütük* sözcüğünü *küt+* ad köküne dayandıranlar sözcüğü, yansıma ses anlamı taşıyan *küt+* ad köke veya “kesik, kırık” anlamı olan *küt+* ad köke dayandırmaktadır. *Kötürüm* sözcüğünün kökündeki *köt+* ad kökü, “arka” anlamındadır. Bu iki sözcüğün kökü (*küt+* ve *köt+*), /-ö-/ ~ /-ü-/ değişimleri görülmesiyle, eş adlıdır fakat anlam bakımından farklıdır. *Kötek* sözcüğünün kökündeki *köt+* ad kökü de *kütük* sözcüğünü *küt+* ad köke dayandıranların kabul ettiği kökten farklıdır.

Küt- eylemi, “bir şeyi kesmek, eksik bırakmak” anlamlarıyla tanımlanmış bir eylem değildir. Ama Türkçede eylemden ad yapan -k ekinin yaygın olduğu göz ardı edilmemelidir. Bu durum, *kütük* sözcüğünü, *küt-* eylem köküne dayandırmaktadır. *Küt-* eylemi, sonradan gelen ekle uyumlu olması açısından sonradan adlaşmış olabilir.

Kısaltmalar

Arn. *Arnavutça*

Boş. *Boşnakça*

Bul. *Bulgarca*

Erm. *Ermenice*

Hrv. *Hırvatça*

Mac. *Macarca*

Mak. *Makedonca*

Rom. *Rumence*

Rus. *Rusça*

Srp. *Sırpça*

T. *Türkçe*

Yun. *Yunanca*

DS *Derleme Sözlüğü (TDK, 2009)*

ET. *Eski Türkçe*

TS *Türkçe Sözlük (TDK, 2011)*

TDK *Türk Dil Kurumu*

KAYNAKÇA

- Aksoy, Ö.A., Dilçin, D. (2009). *Tarama Sözlüğü: XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanımlarıyla*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baskakov, N.A., Toşçakova, O. (2019). *Altayca – Türkçe Sözlük*. Haz. NASKALİ GÜRİSOY, Emine, DURANLI, Muvaffak. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bayram, B. (2007). *Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlük*. Konya: Tablet Kitabevi.
- Dankoff, R. (2004). *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü*. Çev. TEZCAN, Semih. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 37.
- Dilçin, C. (2009). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erman, A. C. (2020). *Türk Dilinin Köken Sözlüğü*. İstanbul: Sarmal Kitabevi.
- Eyuboğlu, İ.Z. (1989). *Türkçe Kökler Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eyuboğlu, İ. Z. (2017). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Garkavets, A. N. (2019). *Urumca Sözlük*. Çev. LOGVYNENKO, İryna, ROMANENKO, Yuliia. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gedizli, M. (2019). *Türkçede Öbek İsimler Sözlüğü*. Sakarya: Değişim Yayınları.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güner, G. (2006). ‘‘Türkiye’de Kelime Etimolojisi Üzerine Yayımlanan Makalelere Dair Bir Bibliyografya Denemesi’’. *Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 30 (2), (s. 77-93).
- Kaçalın, M.S. (2016). *Bölge Ağızlarındaki Atasözleri ve Deyimler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kanar, M. (2011). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Kanar, M. (2016). *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.
- Kanar, M. (2017). *Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Karaağaç, G. (2021). *Türkçe Verintiler Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kültür Bakanlığı (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (II Dizin)*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Püsküllüoğlu, A. (2012). *Çağdaş Türkçe Sözlük*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Rado, Ş. (1970). *Büyük Türk Sözlüğü*. İstanbul: Hayat Yayınları.
- Tavkul, U. (2020). *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tietze, A. (2016). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı (C.IV.)*. Ankara: TÜBA.

- Toparlı, R., Vural, H., Karaatlı, R. (2019). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Tuğlacı, P. (1996). *Türkçede Anlamdaş Ve Karşıt Kelimeler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Türk Dil Kurumu (2009). *Derleme Sözlüğü: Halk Ağzından* (3. bsk.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ünlü, S. (2012). *Harezm Altınordu Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Ünlü, S. (2012). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Yavuzarslan, P. (2019). *Kamus-ı Türki*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yücel, D. (2020). ‘‘Peştucada Türkçe/Moğolca Kelimeler ve Türkçe Dil Unsurları’’. *Türk İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Haziran 2020/25, (s. 98-135).
- Xhanari, L. L. (2015). *Balkan Dillerindeki Ortak Türkizmalar Sözlüğü*. Ed. TOK, Turgut. Pamukkale Üniversitesi Yayınları.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- [https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C3%BCt%C3%BCk_\(defter\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C3%BCt%C3%BCk_(defter)) (Erişim tarihi: 16.04.2022).
- <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/k%C3%BCt%C3%BCk> (Erişim tarihi: 16.04.2022).
- <https://lehcei.cagdasozluk.com/osmanlica-turkce-sozluk-madde-9362.html> (Erişim tarihi: 16.04.2022).
- <https://turklehceleri.org/tr/s%C3%B6z%C3%BCk/hepsi/anlam/k%C3%BCt%C3%BCk> (Erişim tarihi: 16.04.2022).
- <https://www.etimolojiturkce.com/arama/k%C3%BCt%C3%BCk> (Erişim tarihi: 16.04.2022).
- <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/k%C3%B6tek> (Erişim tarihi: 16.04.2022).
- <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kodeks> (Erişim tarihi: 18.04.2022).

SILVANO ARIETİ'NİN BİR ŞİZOFRENİ ANLAMAK VE MİNE SÖĞÜT'ÜN BEŞ SEVİM APARTMANI KİTAPLARINDA ŞİZOFRENİ

Edanur ŞAHİN*

Öz

Edebiyat ve psikoloji birbiriyle iç içe olan ve birbiriyle her zaman etkileşim hâlinde olan disiplinlerdir. Bu nedenle edebi eserlerde psikoloji çeşitli boyutlarıyla ele alınmıştır. Bu makalede de Mine Söğüt (1968-)'ün ilk romanı olan *Beş Sevim Apartmanı - Rüya Tabirli Cinperi Yalanları* ile şizofreni alanında ünlü olan psikiyatrist Silvano Arieti (1914 - 1981) 'nin *Bir Şizofreni Anlamak* isimli psikoloji kitabındaki şizofreni karşılaştırılmıştır. Ayrıca bu makalede iki kitap arasındaki şizofreni benzerlikler, ortaklıklar ve farklılıklar yönünden ele alınarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mine Söğüt, roman, Silvano Arieti, şizofreni, psikoloji, mukayeseli edebiyat

Abstract

Literature and psychology are disciplines which are intertwining and always interacting with each other. For this reason, psychology has been handled with various sizes in literary work. In this article, "*Beş Sevim Apartmanı- Rüya Tabirli Cinperi Yalanları*" which is Mine Söğüt's (1968-) first novel and Silvano Arieti's (1914- 1981) psychology book called "*Interpretation of Schizophrenia*", who is psychiatrist famous for in field of schizophrenia, has been compared. In addition, in this article, schizophrenia between the two books is examined in terms of similarities, commonalities and differences.

Keywords: Mine Söğüt, novel, Silvano Arieti, schizophrenia, psychology, comparative literature

Şizofreni; bireylerin alışılmış yorumlama ve algılama biçimlerinden farklı olarak gerçekliğe "anormal" şekilde yaklaştıkları ruhsal bir bozukluktur. Kişilikte oluşan dağınıklık, düzensizlik ve parçalanmalar şizofreninin en temel özelliğidir. Düşünce ve davranışlarda bu düzensizliği ve dağınıklığı görmek mümkündür. Ayrıca şizofreniyi, kişinin kendi iç dünyasına döndüğü zihinsel bir bozukluk olarak da tanımlamak mümkündür.

Şizofreni, kelime kökeni olarak Yunanca "ayrık, bölünmüş" anlamlarına gelen "şizo" (schizein, schizis Yunanca: σχίζειν) ve akıl anlamına gelen "frenos"(phrēn, phren- Yunanca: φρήν, φρεν-) kelimelerinin birleşmesiyle oluşan bir terimdir. Bir araya gelen bu kelimeler sonucunda "ruhun bölünmesi" anlamına gelen yeni bir kelime olarak türemiştir. Bu terim ilk olarak Emil Kraepelin (1856-1926) tarafından Bénédict Augustin Morel (1809-1873)'in *démence précoce/ dementia praecox* (Latince: "erken bunama") ifadesinin yerine kullanılmıştır (Gençtan 1997: 121-122).

Tanınmış bir psikiyatrist olan Silvano Arieti (1914- 1981), özellikle şizofreni hakkında yaptığı çalışmalarla adını duyurmayı başarmıştır. Kitabın ilk Türkçe baskısı 2003 yılında Aylin Eti'nin çevirisiyle Doruk Yayınevinden çıkmıştır. Arieti (2003: 45), çalışmasında yaptığı tüm açıklamalara rağmen "*Şizofreninin bin yüzü vardır, tüm yönlerini tanımlamamız olası değildir.*" diyerek aslında hastalığın net bir tanımının olmadığını belirtmiştir. Böyle olmakla birlikte şizofreni hakkında kitaptan alınan bilgiler ışığında şunlar söylenebilir: Şizofren hastasının herkesin algıladığı ve yaşadığı gerçeklik olan "reel gerçeklik" ve sadece hastanın anlayabileceği bir gerçeklik olmak üzere iki ayrı gerçekliği algıladığı bilinir. Hastada algılama, düşünme, duygu ve hissetme durumları da değişiktir.

19. yüzyıldan itibaren halk arasında "erken bunama" olarak bilinen ve korkulan bu hastalık, ruh hekimliğini en çok uğraştıran ruhsal bozukluklardan biridir. Hastalık, genellikle 25 yaşından önce başlar

* Hacettepe Üniversitesi, edanursahin@hacettepe.edu.tr, Orcid 0000-0003-3754-088X

ve yeti kaybına da yol açar. Çok yönlü ve değişken bir yapıdadır ve aynı zamanda kişisel, toplumsal ve ekonomik sorunlara neden olmaktadır. Arieti'ye göre bu hastalık iki şekilde oluşur: İlki dünyaya ve insanlara karşı güvensizlik, aşırı endişe, kaçma isteği gibi dünyaya karşı tavır takınıp içe dönme şeklindedir. İkincisi, Freud (1856-1939)'un geliştirdiği ve psikiyatristlerin projeksiyon (yansıtma) adını verdiği şekildedir. Hasta bütün kötülüklerin kendini bulduğuna ve bunların gerçek olduğuna inanır Arieti (2003: 45).

Şizofreninin oluşmasında pek çok etken bulunur ve tipik bir başlangıç biçimi yoktur¹. Belirtiler kısa süre içerisinde olabileceği gibi yavaş yavaş da ortaya çıkabilir. Dikkat dağınıklığı, içe kapanma, umursamazlık, özüyle fazla uğraşma, ilgi azalması, zamana aldırılmazlık gibi belirtiler genelde başlangıç seviyesinde karşımıza çıkar. Hastalığın seyri ise prodromal, akut ve artık şeklinde üç aşamadan oluşur. Ayrıca şizofreninin alt tipleri vardır. Bu alt tipleri en bilinen şekilde paranoid, katatonik, hebefrenik, ayrışmamış ve rezidüel tip olarak sınıflandırmak mümkündür. Hastalar, hastalık öncesinde çoğunlukla sessiz, yalnız ve içe dönük kişilerdir. Hastalık sonrasında duygu bakımında tepkisiz (künt), vurdumduymaz ve aldırılmaz gibi dururlar. Yersiz duygu değişimleri yaşarlar. En önemli farklılık ise algı bozukluğudur. Algı bozukluğu halüsinasyon (varsanı) ve yanılsama (illüzyon) şeklinde iki tiptedir. Halüsinasyon; olmayan duyuların algılanması, uyarın yokken algının oluşmasıdır. İllüzyon ise uyarının hasta tarafından yanlış ya da farklı şekilde algılanması durumudur. Hezeyanlar (sanrılar), gerçekliği çarpıtılmış yanlış düşüncelerdir. Genellikle paranoid şizofrenlerde karşımıza çıkar. Hastalarda düşüncede fakirleşme, konuşmada anlamsızlık, bir düşünceden diğerine atlama, karşısındaki kişiyi tekrar etme, sözcükleri parçalama ve yeni sözcükler oluşturma gibi bozukluklar görülür. Fakat bunlar herkeste görülmeyebilir. İlk hastalık belirtisi kadınlarda erkeklere oranla daha geç ortaya çıkar. Hastalığın şiddeti, derecesi, seyri ve süreci kişilerde farklı olabilir. Örneğin; bazılarında belirtiler ilk gençlik yıllarında görülürken bazılarında yetişkinlik çağında görülebilir. Kadınlar ve erkeklerde ortaya çıktığı yaşlar arasında da bir fark olduğu gözlenmiştir. İki cinsiyette görülme sıklığı aynı olsa da yaş konusunda ufak farklılıklar olduğu dikkat çekmiştir. Erkeklerde en sık görüldüğü yaş aralığı 15-25 iken kadınlarda 25-35 yaşlarını bulmaktadır.

Şizofreni, önceki dönemlerde tedavi edilemez bir rahatsızlık gibi görülse de günümüzde yaşam boyu sürecek tedavi yöntemleri uygulanmaktadır. Erken tedavi diğer rahatsızlıklarda olduğu gibi burada da önemlidir ve şizofreninin kontrol altına alınmasına yardımcı olur. Eğer tedavi edilmezse intihar, anksiyete bozukluğu, obsesif kompulsif bozukluk (OKB), depresyon ve sosyal izolasyon gibi pek çok soruna yol açabilir.

Şizofreni; bireylerin gerçekliği yorumlama ve algılama biçimlerinin anormal olduğu zihinsel bozuktur. Şizofreni hastaları gerçeği ve gerçek dışı olanı algılamakta zorlanırlar. En temel özeliği ise kişilikte oluşan dağınıklık, düzensizlik ve parçalanmalardır. Bu düzensizlik düşünce ve davranışlarda meydana gelir. Dolayısıyla kişinin günlük hayatını olumsuz anlamda etkiler. Birey, günlük işleyişi bozan düzensizlikler nedeniyle toplumdan uzaklaşarak kendi içine yönelir. Hezeyanlar, halüsinasyonlar ve konuşmada bozukluk gibi pek çok belirtiyeye sahiptir. Bu belirtileri yakından takip edebileceğimiz edebiyat metinleri bulunmaktadır. Mine Söğüt'ün ilk romanı olan *Beş Sevim Apartmanı - Rüya Tabirli Cinperi Yalanları* isimli romanı bu konuda bize tipik ipuçları vermektedir. Ancak Söğüt'ün romanındaki şizofreni üstkurmaca olarak ele alınmaktadır.

Mine Söğüt'ün *Beş Sevim Apartmanı - Rüya Tabirli Cinperi Yalanları* adlı eserinde, başta Doktor Samimi olmak üzere onun hastalarında da şizofreniyi bir hastalık olarak görmekteyiz. Romanda Doktor Samimi, bu durumu hastalarının dosyalarında "idrak yanılsaması" yazdığını söylemiştir. Eserde önce hastaların algıladığı gerçeklik, daha sonra Doktor Samimi'nin hastalar hakkında günlüğüne yazdığı notlar ve en sonunda da normal gerçeklik anlatılmıştır. Dolayısıyla romana, Silvano Arieti'nin *Bir*

¹ Bilgiler, Silvano Arieti (1914- 1981) 'nin *Bir Şizofreni Anlamak* (2003) kitabından derlenmiştir.

Şizofreni Anlamak kitabındaki tanımlanan şizofreni açısından yaklaşıp burada edebiyat ve psikoloji arasında disiplinlerarası bir yaklaşımla okuma gerçekleştirilebilmek mümkündür.

Roman, iç içe hikâyelerden oluşan post-modern kurguya sahip bir eserdir. Eserin ilk baskısı 2003 yılında Yapı Kredi Yayınları'ndan çıkmıştır. Mine Söğüt, eserleriyle adından sıkça söz ettiren biri olmuş ve 2000'li yıllarda yurtdışında en çok çevirisi yapılan edebiyatçılarımız arasında yer almıştır. Bu başarıları sayesinde hakkında araştırma ve inceleme yazıları kaleme alınmıştır.² Aynı zamanda bazı öyküleri ve ilk romanı olan *Beş Sevim Apartmanı - Rüya Tabirli Cin Peri Yalanları* isimli kitabı tiyatroya uyarlanmıştır.

Mine Söğüt'ün eserlerinde fantastik öğeler, halk kültürü unsurları, hayaller, rüyalar, inançlar, bireyin iç dünyası, insan psikolojisi, politik travmalar, iktidarla mücadele, sosyal tenkit, karamsarlık ve şiddet gibi unsurlar ön plandadır. Bu öğeleri post-modernist tekniklerle,³ büyüü gerçekçilik akımıyla, sembolik terimlerle ve betimlemelerle harmanlayarak üslubuyla okuru etkilemeyi başarmıştır.

Mine Söğüt, yaptığı bir röportajda öykü kitabı için “*Bu hikayeler üçüncü sayfa haberleri gibi. Bende değil ama yan komşumda olduğunu biliyorum. Tamamen gözleme dayalı olarak yazıyorum. Gözlem ama beni dehşete düşüren gözlemler. Bu hayatları kabul edemiyor, böyle olmaması gerektiğini seziyorum.*” demiştir.⁴ Ancak bu ifadeyi sadece öykü kitabı için kullanmak doğru değildir. Onun eserleri genel anlamda üçüncü sayfa haberler gibidir. Bu romanda da aile ve toplumun birey üzerinde açtığı yıkımlara değinmiştir. Merhametsizlik, baskı, ilgisizlik ve sevgisizlik kişileri ruhsal bozukluk yaşamaya itmiştir. Bir psikiyatr olan Doktor Samimi'nin hastalarıyla ilgili notlar tuttuğu günlüğüyle üstkurmaca oluşturulmuş, metinlerarası unsurlara yer verilmiş ve fantastik öğeler ön plana çıkarılmıştır. Yazar, hastaların hikâyelerini masalsı üslupla anlattıktan sonra olayın gerçeğine de yer vermiştir. Bu nedenle de okuyucu başlarda yazarın üslubundan ötürü hangi olayın gerçek olduğu konusunda ikileme düşebilir. Doktor Samimi, kendisi gibi cinlerle başı belaya giren kişileri *Beş Sevim Apartmanı* adı verilen apartmana toplamış ve cinlerle baş etmeye çalışmıştır. Bu kişilerin hikâyeleri en alt kattan üst kata kadar sırasıyla anlatılmış, ardından da Doktor Samimi'nin hastalar hakkında not tuttuğu günlüğünden sayfalar verilmiştir.

Bu roman üç katmanlı bir yapıdan meydana gelmiştir. İç içe geçen bu katmanlar birbirinden bağımsız ve kopuk gibi görünse de aslında bütünlük içerisindedir. Doktor Samimi'nin hikâyesi ve günlüğü, hastaların yaşamı ve vakaların gerçek hikâyesi bu katmanları oluşturmuştur. Hastaların geçmişlerindeki ilgisizlik, sevgisizlik ve travmalar cin görmelerine ve bunun sonucunda da şizofrenik kişilik bölünmesine yol açmıştır. Yazar, hastaların durumunu çocukluk dönemlerine bağlayarak geçmişte yaşadıkları olaylara yer vermiştir. Örneğin; Samimi'nin çocuklukta yaşadığı kötü olaylar zamanla kişilik bölünmesine yol açmıştır.

Toplumdan soyutlanan bu kişileri Samimi'nin iyileştirmek istediği ve cinlerle savaştığını görülür. Pürtelaş sokağındaki *Beş Sevim Apartmanı* ana mekândır ve hastaları birleştiren yerdir. Doktor Samimi, beş hastayı bu apartmana gizlice getirmiştir. Romandaki kat sakinlerinin her birinin günün farklı saatlerinde camdan dışarı bakması ve farklı şeylere odaklanması da dikkat çekici bir unsur olmuştur.

² Söğüt'ün eserleri hakkında yazılan ilk tez 2015 yılında Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi öğrencisi olan Merve Kızılgök'ün yüksek lisans çalışmasıdır. Bu çalışmanın ismi *Mine Söğüt'ün Romanlarında Halk Kültürü Unsurları* olmuştur. Ardından yazılan tez ise Ahi Evran Üniversitesi'nden Betül Sarı'nın Yüksek Lisans çalışması olan ve 2016 yılında yazılan *Mad women of literature: Gender and narrative in Mine Söğüt's writings* isimli çalışmasıdır. Sonraki çalışma ise yine Ahi Evran Üniversitesi öğrencisi olan Bilal Kas'ın Yüksek Lisans tezi olan *Mine Söğüt'ün Romanlarında Postmodern Unsurlar*'dır.

³ Bakılabilir: Postmodernist anlatı teknikleri için bakılabilir: Yalçın Çelik (2016: 9-36) ve Yalçın Çelik 2021.

⁴ Kolektif Psikoloji, ““Zaman Tanrının ta Kendisidir! “/ Bir Mine Söğüt Röportajı”, erişim: 24 Nisan 2022, Site: <https://kolektifpsikoloji.com/zaman-tanrının-ta-kendisidir-bir-mine-sogut-roportaji/>

“Beşi de günün uzun saatlerini pencere önünde geçirirdi. Beşi de pencereye farklı zamanlarda çıkardı.” (Söğüt 2020: 9)

"En alttaki pencerede, sabahın erken saatlerinde köse bir adam dururdu hep. Uzun boyluydu, yaşını anlamak mümkün değildi. Soluk sarı perdeli pencereye daha gün doğarken çıkardı..."

İkinci katın perdeleri kurşuni yeşildi. Onlar da solgun görünürdü tıpkı alttaki soluk sarı perdeler gibi. Bu solukluğun arasında, öğlene doğru genç bir kız yüzü belirirdi...

Üçüncü katın kahverengi, perdeli penceresinde, devamlı tırnaklarını yiyen bir adam görünürdü öğlen saatlerinde...

Dördüncü pencerede, turuncu perdeler asılıydı. Orada da, erkek görünümlü, tuhaf bir kadın dururdu. Akşama doğru mihlanırdı pencerenin önüne...

En üst katta, parlak kırmızı perdeli pencerede, çirkin, bakımsız, yaşı belirsiz bir kadın vardı. Mutlaka ama mutlaka her gün gece yarısına doğru, saat tam on bir buçukta, hiç aksatmadan mesai yaparmışçasına dikilirdi pencerenin önüne." (Söğüt 2020: 9)

Romanda; psikolojik hezeyanlar, iç içe geçmiş zaman algısı, masalsi anlatım, dinî olağanüstülükler, metafizik söylemler ve çoksesli bir anlatım yapısı psikanaliz kuramıyla harmanlanmıştır. Hastaların kendi hikâyelerini anlattığı bölümün ardından Samimi'nin günlüğüne yer verilmesi ve anlatıcının konuya dair eklemeler yapması çoklu anlatıcıyı oluşturmuştur. Anlatılan bütün olayların ve kişilerin Doktor Samimi'nin hastalığından kaynaklanması, ruhsal yapısının parçalanıp bölünmesi de çoğulculuğu sağlamış, birden çok kahramanın bakışını yansıtmıştır. Bu nedenle okuyucuda gerçeklikle ilgili algı kırılması meydana gelmiştir. Sözü edilen bu özellikler aynı zamanda post-modernizmin en belirgin özelliklerindedir. Kitapta Freud'un geliştirmiş olduğu psikanaliz kuramına, rüya yorumlarına, çocukluk dönemi travmaları araştırmalarına, bilinçaltı ve bilinçdışı düşüncelerine göndermeler vardır. Ayrıca yazar Kur'an-ı Kerim'den alıntılar yapmıştır. Eserde birçok rüya ve rüya tabiri verilmiştir.

“Kur’andaki cinler:

Kur’an-ı Kerim’de birçok ayette cinlerin adı açıkça geçiyor, onlara özel, bir “cin suresi” bile var. Zariyat suresinin elli altıncı ayeti:

“Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım” ” (Söğüt 2020: 18)

Bir başka örnek vermek gerekirse:

"Rüyada ayna görmek, insanın unutulacağı anlamına gelir. Rüyasında ayna görenler, en yakınlarının gözündeki ve gönlündeki görülmez olurlar. Rüyasında ayna gören bir kimse, ömrünün sonuna kadar baş başa kalır kendisiyle..." (Söğüt 2020: 52)

Romandaki cinleri halk dilindeki, Kur'an-ı Kerim'deki ve bilimsel anlamdaki tanımlarıyla üç farklı şekilde incelemek mümkündür. Halk arasındaki inanışa göre cinler çeşitli şekillere girebilir, Müslüman, kâfir, iyi, kötü, hayırlı veya hayırsız olabilir. Hayırsız olanlar evlerde çoğunlukla merdiven altı ve eşik gibi yerlerde bulunurlar. Romanda cinler ve periler aynı tür varlığın farklı cinsleri olarak adlandırılmıştır. Bu da halk arasında yardımsever ve güzel olan dişi cinler yani periler tanımlamasına uyar. Romanda cinlerin kendilerine ait dünyaları vardır ve bu dünyadan sadece cinlerin özel olarak seçtiği kişiler haberdar olabilir. Bu iki dünya arasında geçiş mümkündür ancak belirli kuralları vardır. Cinlerin dünyasına geçen kişiler orada zihnen ve bedenlen esaret hâlinindedir. Esir alınan kişi cinlerin sözünden çıkmaz ve istediklerini aynen yaparsa mutlulukla ödüllendirir. Fakat istenmeyen tavırlar gösterirlerse cinler tarafından cezalandırılırlar. Cinler, romanda çok zeki, geleceği gören, insanlarla oynamayı seven, rüyalarda bile onları rahat bırakmayan varlıklar olarak tanımlanmıştır. Bilimsel açıdan ise cinler "idrak yanılması" tanımıyla açıklanmıştır. Hastalar idrak yanılması yaşadığı için olmayan

varlıklarla iletişim halindedir. Doktor Samimi bu üç tanımı da kabul etmiştir. Aynı zamanda Samimi, cinlerin varlığını kabul etmiş fakat bir yandan da onları reddetmiştir:

“Dinsel açıdan bakıldığında cinlerin varlıkları tartışılmaz bir gerçek. Ama pozitif bilim açısından bakıldığında “saçmalık!” Biz bilim adamları, hadiseleri fiziki boyuta indirgeyerek, fiziki boyutu olmayan hadiseleri metafizik, fizik ötesi gibi şaşalı sıfatlara bulayarak, elimizin tersiyle bir kenara itmeyi severiz. Pozitif bilme göre, cinperi palavralarıyla açıklanmak istenen olaylar, tamamen psikolojik rahatsızlıklardan kaynaklanıyor.” (Söğüt 2020: 18)

Roman, hastaların cinperilerle olan bağlantılarının gerçek ve gerçek dışı şeklinde anlatıldığı bölümler ve Samimi'nin günlüğü olmak üzere iki ayrı bölüme ayrılmıştır. Doktor Samimi, günlüğünde vakalar hakkında bilgiler not almış, cinler hakkındaki düşüncelerini yazmış, cinlerle yaşadıklarını anlatmış ve onlardan kurtulmanın yollarını aramıştır. Cinler ve perilerin yanı sıra onların türevi olarak bir de "Cinteke, Cehennem cinleri, Karaormancinleri" gibi yazarın hayal gücünün ürünü olan cinler de yer almıştır. Örneğin; Cinteke insanları mutsuz görmeyi seven ve bundan keyif alan bir varlıktır. Kuzgun renkli, şeytan tırnaklı ve diken kanatlı şekilde tasvir edilmiştir. Romanda cinlerin yanı sıra cadı ve büyücüler de vardır. Örneğin; Ketum Hatun, çeşitli otları karıştıran bir cadı olarak anılmaktadır.

Romanda verilen fantastik unsurlar aslında şizofreninin belirtileridir. Örneğin; Doktor Samimi'nin cinleri görmesi ve duyması hatta onlara karşı savaş açması, normal bir insan boyunda olan Oğuz'un kendini cüce zannetmesi gibi olaylar hastaların yaşadıkları ruhsal bozukluk nedeniyledir. Romandaki hayalî fakat ana mekân Beş Sevim Apartmanı ve Pürtelaş Sokak olsa da genel anlamda olaylar İstanbul'da geçer. Vakaların geçtiği zaman ise hep "bir haziran gecesi" 'dir. Kitabın sonundaki yangın ise çeşitli alt metinler çıkmasına yol açmıştır. Çünkü apartmandan tek bir ceset çıkmıştır ve bu da kafa karıştırmıştır.

Doktor Samimi, Beş Sevim Apartmanı'nın bodrum katında yani merkezinde yaşamaktadır. Samimi'nin bodrum katında yaşıyor olması anne rahmine özlemi sembolize eder. "Samimi" adı ona Atatürk'ün silah arkadaşlarından olan büyükbabası Miralay Samimi Hakkı Bey'den miras kalmıştır. Psikanaliz yöntemiyle çalışan bir psikiyatristtir. Samimi, küçük yaşlarda babasının kaybetmiş ve annesinin kendisini terk etmesiyle içine kapanarak toplumdaki soyutlanmıştır. Kendisine bakan zengin ve yaşlı halası Müzehher Hanım'dan da sevgi göremeyince rüyalarda yaşamaya, hayalî arkadaşlar edinmeye ve cinlerle konuşmaya başlamıştır. Annesi Amerika'ya yerleşmiş ve Gül olan ismini Rosa'ya çevirmiştir. Annesi romanın ilerleyen bölümlerinde "Gülizar, Gülendım, Gülsüm" gibi isimlerle sembolize edilmiştir. Rosa, Amerika'da yeniden evlenmiş, Dara ve Nora isimli ikiz çocukları olmuştur. Samimi ise annesiz ve babasız kaldığı için hep zorluk yaşamış ve içine kapanmıştır. Terk edilmişlik hissi nedeniyle yalnız kaldığı için hayalî arkadaşlara sığınmıştır. Samimi'nin anne özlemi Yunan mitolojisindeki Dionysus (Dionysos) ile özdeşleştirilebilir. Cinler, Samimi'ye yatağın altından ulaşmış, bağlantı kurmuş daha sonra da onun hayatında hep var olmuşlardır. Samimi, bu durumu uzun bir süre iyi idare etse de âşık olduktan sonra bütün düzeni yıkılmıştır. Gülizar isimli çilli bir kadına âşık olan Samimi, aşkını itiraf edecekken cinlerin tehditlerine maruz kalmıştır. Cinler, Samimi'nin âşık olmasını ve evlenmesini istememiş, engel olmak için uğraşmışlardır. Böylece Doktor Samimi'nin cinlerle savaşı başlamıştır. Kendisi gibi cinlerle münasebeti olan beş hastayı seçmiş ve Beş Sevim Apartmanı'na yerleştirmiştir. Apartmana ismini veren Huriye Hanım'ın kedileri gibi Samimi'nin de üç dişi ve iki erkek hastası vardır. Bu hastaları ruh ve sinir hastalıkları bölümünde tedavi gören kişilerden seçmiş ve arkadaşlarının yardımıyla gizlice apartmana yerleştirmiştir. Cinlere karşı savaşını hastalarıyla birlikte sürdürmüştür. Aynı zamanda Samimi, mahalledeki bakkalın çırağı tarafından "cin" sanılmıştır. Çırak, bu apartmanda yaşayan beş kişiden de çok korkmuş ve bodrum katında bir cin yaşadığını düşünmeye başlamıştır.

Freud'un kompleks olarak gördüğü rüyalar, Doktor Samimi'nin ve hastalarının hayatını büyük ölçüde etkilemiştir. Kitabın sonunda yer alan yangın sahnesiyle beş hastanın da Doktor Samimi'nin

kendisi olduğu ve cinlerle olan savaşını beşe bölünmüş bir kişilikle kaybettiğini görürüz. Samimi'nin diğer hastalardan farkı cinlerin kötü olduğuna inanmasıdır. Ayet, hadis, batıl inançlar, kader gibi unsurlara inanıp yer verse de romanın bilimsellik yönünü de Samimi ile yakalarız. Doktor Samimi de diğer hastalar gibi ilgisiz ve sevgisiz bir çocukluk dönemi geçirmiştir. Bu nedenle cinperiler ve hayalî arkadaşlar edinmiştir. Romandaki bu beş karakter de onun kişilik bölünmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Burada kişilik bölünmelerine de parantez açmakta yarar vardır. Şizofreni ve dissosiyatif kimlik bozukluğu (Çoklu Kişilik Bozukluğu) birbirine sıkça karıştırılır. Fakat en temel fark dissosiyatifte birbirinden tamamen farklı ve bağımsız kişiler yer alırken şizofrenide kişilikler arasında bir bağlantı olmasıdır. İkisinin de psikotik rahatsızlık olmasının yanı sıra psikoz açısından çok farklı oldukları görülür. Şizofrenide halüsinasyonlar baskındır ve nörolojik bir hastalıktır. Fakat dissosiyatif tamamen psikolojiktir ve hasta gerçeği parçalı olarak da olsa algılar.

Roman, Samimi'nin apartmanı ateşe vermesiyle bitmiştir. Samimi, cinlerle olan savaşında yenilmiştir. Annesi Gül ile olan sorunlu ilişkisinden sonra Gülizar'la olan ilişkisinin de cinperiler tarafından engellenmesi onun Oidipus Kompleksine (Oedipus Karmaşası) göndermedir. Romandaki tüm karakterlerin anne katili olması da anneye olan öfkeyi gözler önüne sermektedir.

Samimi'nin hastalığının seyrini romanda takip etmek mümkündür. Roman sonuna doğru Samimi, parçalanmış kişiliğini yok etmeye karar vermiş, cinlerle savaşını bitirmiş ve apartmanı yakmıştır. Çünkü Samimi, hem yaşadığı dünyada hem de rüyalarda mutluluğu ve huzuru bulamamış, bölünmüş şizofrenik ruhsal yapısıyla ateşin yok ediciliğine sığınmıştır. Bu noktada kurduğu kısa, anlamsız ve karmaşık cümleler şizofrenik dil oluştuğunu bize göstermektedir. Yangın sonunda apartmandan sadece Samimi'nin cesedinin çıkması da diğer bütün hastaların aslında Samimi'nin kendisi olduğunu göstermiştir. Diğer bir görüş ise bu cesedin "anne" olduğudur. Anneye karşı öyle büyük bir açlık ve nefret vardır ki Samimi sonunda onu simgesel olarak öldürmüştür.

Bir Şizofreni Anlamak isimli kitap *Beş Sevim Apartmanı- Rüya Tabirli Cinperi Yalanları* romanının şizofreni açısından değerlendirilmesi noktasında okuruna önemli bir açılım sağlamaktadır. Romana konu olan şizofreniyi kahramanlar, rüyalar, halüsinasyonlar, hezeyanlar, paranoyalar, obsesyon, yabancılaşma, yalnızlık ve intihar alt başlıklarına ayırarak incelenebilir.

1.Kahramanlar

Romandaki şizofreniyi hem Samimi hem de Samimi'nin bölünmüş kişilikleri üzerinden ele alabiliriz. Doktor Samimi apartmana yerleştirdiği hastaları "idrak yanılması" yaşayan ve cinperilerle bağlantısı olan kişilerden seçmiştir. Roman boyunca ayrı birer hasta olarak tanıtılan bu kişilerin aslında Doktor Samimi'nin bölünmüş kişiliğinin bir sonucu olduğu ve bu yolla ortaya çıktıkları roman sonunda anlaşılmaktadır. Samimi, romanın hem dinî hem de bilimsel bakış açısını iki düzlemde ortaya koymaktadır. Ayet ve hadislerden alıntılar yapmış, cinleri dinî olarak değerlendirmiş, onların varlığa inanmıştır. Fakat bir yandan da bilimsel olarak onların gerçek olmadığı, zihninin oynadığı bir oyun olduğunu düşünmüştür. Bu nedenle Samimi arada kalmış bir kişidir. Onun arada kalmışlığı ise romana gotik bir hava katmıştır. Bir psikiyatrist olan Samimi'nin bilimsel düşünceleri ele alındığı zaman psikoloji kitabındaki görüşlerle benzerlik oluşturmuştur.

Zihninin oynadığı oyuna, cinlere ve bölünmüş kişiliğine ilk kez âşık olduğu zaman kafa tutmaya başlamıştır. Gülizar isimli çilli bir kadına âşık olmuş fakat sevmesi ve ilişki yaşaması cinler tarafından engellenmiştir. Bu nedenle de Samimi diğer kişiliklerinden farklı olarak cinperilerin kötü varlıklar olduğunu düşünmüştür. Onun her kişiliğinin hikâyesinde annesi Gül'e atıfta bulunması, onun ismine benzer karakterler oluşturması Oidipus Kompleksine (Oedipus Karmaşası) işaretler. Çünkü erkek çocuk olan Samimi, annesinden ilgi görememiş ve üvey kardeşleri olunca da onları kıskanmaya başlamıştır. Bu nedenle anneye olan aşırı sevgi ve kıskançlığını diğer kişiliklerine de yansıtmıştır. Fakat bu kompleksin temelinde erkek çocuk anneye birlikte olabilmek için babasını öldürürken Samimi'nin

kişilikleri tam tersi bütün öfkelerini anne ve anneannelerinden çıkarmıştır. Bunu da erkeğin annesine benzeyen bir kadınla evlenmek istemesi fakat boşanma ve ayrılık gibi durumlar yaşanınca annesine de nefret beslemesi ile açıklayabiliriz. Samimi, annesi Gül'ün ismine benzer bir kadına yani Gülizar'a âşık olmuş fakat onunla birlikte olamamıştır. Bu nedenle de annesine karşı öfkeli diyebiliriz. Diğer bir açıdan ise Samimi'nin babasıyla ilgili bir anısının bulunmamasına ve onu küçük yaşta kaybetmesine dayandırabiliriz. Çünkü onun hayatındaki tek ebeveyn annesi olmuştur. Kendisi de psikanaliz uzmanı olduğu için romanda Freud'un psikanaliz kuramına göndermeler yapmıştır.

Samimi ironik bir kişilik olarak okuyucuya sunulmuştur. Çünkü Doktor Samimi kendi bölünmüş kişiliğini farklı kişiler olarak ele almış, onları tedavi etmek ve cinlere karşı savaş açmak istemiştir. Samimi'nin hastaları hakkında tuttuğu notlar aslında kendisi içindir çünkü şizofrenik kişilik bölünmesi yaşamaktadır. Şizofrenik kişilik bölünmesi ve çoklu kişilik bölünmesi birbirinden farklı hastalıklardır. Şizofrenik kişilik bölünmesinde ortaya çıkan kişilikler arasında bir bağlantı vardır. Örneğin; bu romanda Samimi'nin bütün kişilikleri ilgisiz ve sevgisiz büyüyen, annelerine karşı nefret besleyen ve çocukluk dönemlerinde travmalar yaşayan kişilerdir. Romandaki beş hastanın dosyasında da tuhaf ve uyumsuz kişiliğe sahip, idrak yanılması yaşayan kişiler oldukları yazmaktadır. Romanda aynı zamanda Huriye Hanım ve Samimi arasında bir bağ kurulmuştur. Huriye Hanım evlat hasreti nedeniyle bu apartmanda üç dişi iki erkek kediyi yaşamış ve kedilerin hepsinin adını da "Sevim" koymuştur. Bu nedenle apartmanın adı "Beş Sevim Apartmanı" olarak kalmıştır. Doktor Samimi'nin de üç kadın iki erkek hastası vardır. Samimi'nin eksikliği ise anne sevgisidir.

Huriye Hanım hem evdeki kedilerine hem de sokaktaki kedilere sessiz olmayı öğretmiştir. Her sabah bir araya gelen altmışa yakın kedi ses çıkarmadan sessizce yemeklerini yemektedir. Doktor Samimi'nin hastaları da aynı şekilde sessiz ve varlıkları dahi anlaşılmayan kişilerdir. Hatta mahalle sakinleri onların apartmana taşındığını bile görmemiş ve duymamıştır. Huriye Hanım'ın ölümüyle apartmandan ayrılıp sahiplerinin cesedinin üzerinde yatan kedilerle apartmanın ilk devresi kapanmıştır. İkinci devre ise Doktor Samimi'nin çıkarttığı yangınla apartmandaki hastaların yani Samimi'nin bölünmüş kişiliklerinin tekrar Samimi'nin zihnine dönmesiyle bitmiştir. Aynı zamanda apartmanda yangın çıktığı gün mahalledeki kedilerden hiçbir ses çıkmaması da dikkat çekicidir. Çünkü yazar, onlar arasında bir ortaklık kurmuştur. Huriye Hanım'ın kedilerinin yani Sevim'lerin sesleri Doktor Samimi'ye ara sıra gelmektedir. Bu da şizofreni belirtilerinden biridir. Hayalî bir mekân olan bu apartman, aslında bodrum katını mesken edinen Samimi'nin bilinçaltının simgesidir. Halüsinasyonların temelinde de bastırılmış id (alt benlik) ve süperego (üst benlik) dürtüleri ve buyrukları vardır. Beş Sevim Apartmanı, Samimi'nin parçalanmış kişiliğini ve arzularını bastırdığı yer olarak görülmüştür. Egosuyla dengeyi kuramayan Samimi burada süperegosuna -cinperilere- karşı savaş açmıştır. Bölünmüş kişilikleriyle bir uyuma girememiş ve onları yok etmeyi seçmiştir. Bu nedenle de cinperilerle savaşında yenilerek intihara başvurmuştur. Samimi'nin parçalanmış, nevroitik bir ruhsal yapıya sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Yazar, romanda yarattığı mistik ve fantastik dünya dışında kadın ve anne olmanın zorluklarını da anlatmıştır. Bunu da Huriye Hanım'ın hikâyesi üzerinden yapmıştır. Masalsı ve menkıbevi şekilde anlattığı Huriye Hanım'ın yaşamı geleneksel Türk kadınının ve erkek egemenliğinin özeti şeklindedir. Apartmana ismini veren Beş Sevim Huriye Hanım, sokakta yaşayan altmışa yakın kediyi besleyen ve mahalle sakinleri tarafından sevilip sayılan biridir. Sokaktaki kedilerin yanı sıra evinde de beş tane, üçü dişi ikisi erkek, kedisi vardır. Kız ya da erkek fark etmeksizin beşinin de ismi Sevim'dir. Bu nedenle apartmana Beş Sevim Apartmanı adı verilmiştir. Bastırılmış, ezilmiş, kocası tarafından erkek çocuk doğurmaya zorlanmış bir "anne" figürü olarak karşımıza çıkmıştır. Kocası, askerdeki komutanı Tahir'e özenerek beş erkek evlat istemiş ve isimlerini bile hazırlamıştır; Yasin, Kadir, Süleyman, Kadri, Faik. İlk hamileliğinden birinci Sevim'i doğurmuş fakat kısa süre içerisinde kaybetmiştir. Mahallede ermişlerden sayılan Nene Hatun'un tavsiyesiyle Mübarek Merkez Efendi'ye, türbeye, giderek erkek evlat sahibi olmak için dua etmiştir. İkinci hamileliğinden de ikinci Sevim'i doğuran Huriye Hanım bu evladını da kaybetmiştir. Hiçbir zaman erkek çocuk doğuramamış, beş tane kız doğurmuş ve onlar da kısa sürede vefat etmiştir. Bu nedenle kocası onu terk etmiştir. Huriye Hanım tek kaldıktan sonra kedileri

kendi yaptığı karışımlarla beslemeye başlamıştır. Bu eylemi sabahın çok erken vakitlerinde yapmasına rağmen kedilerin sesi bile çıkmamıştır. Bir haziran gecesi ilk cinperili rüyasını görmüş ve ertesi gün ortadan kaybolmuştur. Birkaç gün sonra Merkez Efendi türbesinde, Rahime Hatun'un mezarı başında ölü bedeni ve üzerinde de beş kedisi uyur hâlde bulunmuştur.

En alt kattaki soluk sarı perdeli pencereden görünen adam yani Oğuz kendini cüce olduğuna inandırmış biridir. Boyu 1.70 olsa da kendini alçaltma durumuna girmiş, beş yaşından beri büyümediğini ve cüce kaldığını düşünmüştür. Oğuz'un hikâyesi de diğerleri gibi sevgisizlik üzerine kurulmuştur. Oğuz'un gerçek hikâyesinin anlatıldığı bölümde annesi yani Gülsüm kocası tarafından satılan biridir. Kocasına direnip baba evine dönmeye kalksa da başarılı olamamıştır. Oğuz'a hamile kaldığında kürtaj safhasını çoktan geçtiği için kendi kendine düşük yapmaya çalışmış ancak başarısız olmuştur. Başarısızlıklarına sinirlenen Gülsüm, tüm nefretini kocasından çıkarmış ve onu öldürmüştür. Bu nedenle Oğuz hapishanede dünyaya gelmiştir. Gülsüm, kendisine kötü günleri hatırlattığı için Oğuz'u hiçbir zaman sevmemekle kalmamış büyüdüğünde onu öldüreceğini defalarca dile getirmiştir. Öldürülmekten korkan Oğuz, kendini cüce olduğuna ve büyümediğine inandırmıştır. Sevgisizlik ve ilgisizlik onu cinperilerle arkadaşlık kurmaya itmiştir. Annesinin kendisine büyüdüğünü söylemesi üzerine öfkesine hâkim olamayarak annesini öldürmüştür. Oğuz'un annesini öldürmesi Yunan mitolojisinde yer alan Orestes ile özdeşleştirilebilir. "Orestes Kompleksi" erkek çocuklarının annelerini öldürme arzusu anlamına gelmektedir. Oğuz'un gerçek hikâyesinin anlatıldığı kısımda Doktor Samimi'nin onun yazısını okuyamadığını görmekteyiz. Oğuz'un cümlelerinin yarısı gayet anlaşılır bir düzeydeyken yarısı karmaşık ve anlaşılması imkânsız şekildedir. Bu da şizofrenik dile sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

"Doktor Samimi, sadece ilk paragrafı okuyabildi. İkinci paragrafta harfler karmakarışık oluyor, yazı incelik ipe dönüşüyor, okunması imkânsız hale geliyordu. Oysa ilk paragraf inci gibi harflerle yazılmıştı." (Söğüt 2020: 44)

Kurşuni yeşil perdeli penceredeki kadın olan Yeşim, kendisini seksen yaşında bir cadı zannetmektedir. Nemfomani tanılı bir hastadır. Nemfomani, kadınlarda görülen aniden artan libido, sürekli seks veya mastürbasyon yapma isteğine verilen isimdir. "Messalina Kompleksi" olarak da adlandırılır ve bir çeşit "seks düşkünlüğü" hastalığıdır. Erkeklerde ise bu hastalık "satiriasis" olarak adlandırılır. Yeşim, dokuz erkek çocuğunu da düşüren bir annenin ve kendisine çirkin diyen bir babanın evladı olduğunu sanmaktadır. Babasının onu hiç sevmeyeceğine ve Ketum Hatun adı verilen bir cadıya verildiğine inanmıştır. Fakat gerçek hikâye bundan farklıdır. Çok küçük yaşta, on dört yaşında, hamile kalmış ve eczacı olan annesinden gizlice ilaçlar alarak çocuğu düşürmeye çalışmıştır. Aldığı ilaçların etkisiyle baygınlık geçiren Yeşim, hastaneye kaldırılmış ve durum anlaşılınca babası kalp krizi geçirip ölmüştür. Annesi Zuhul Hanım ise kızının başına gelenlere ve kocasının ölümüne dayanamayarak delirmiştir. Yeşim, yaşadığı ağır olaylardan sonra cinsel açlığa engel olamamış ve önüne gelenle birlikte olmaya devam etmiştir. Çevresinden tepki görmeye başladığında ise her şeyin sorumlusu olarak cinleri göstermiştir. Anneanesi Hayriye Hanım'a cinlerin her gece onu ziyarete geldiklerini söylemesi üzerine Ziya Hoca'ya götürülmüştür. Ziya Hoca'nın torununu iyileştireceğini düşünen Hayriye Hanım, oradan memnun ayrılrsa da Yeşim'in Ziya Hoca'ya bundan sonra sadece onunla birlikte olacağına dair yemin ettiğinden bihaberdir. Yeşim, Ziya Hoca ile yaşadığı cinsel ilişkiler sonucunda düşükler yapmaya devam etmiştir. Onun verdiği rahim gevşetici otlar nedeniyle kendini cadı olarak görmeye başlamıştır. Yeşim'i akıl hastanesine iten durum ailesinin ilgisizliği olmuştur. Onlardan beklediği ilgiyi ve sevgiyi göremeyen Yeşim içine kapanmış, çeşitli rüyalar görmüş ve dengesi bozulmuştur. Hatta ölse anne ve babasının üzülmeyeceğini aksine sevineceğini düşünmüştür. Yeşim, bütün nefretini anneanesine kusarak onu beşinci katın penceresinden aşağı atıp öldürmüştür. Fakat "Ben zaten Yeşim'in anneanesiyim" diyerek bunu inkâr etmiştir.

Kahverengi perdeli penceredeki adam olan Yusuf, sadomazoşist eğilimli ve intihara meyilli bir bireydir. Annesi Sevim Hanım'dan ve babası Tarık Bey'den dayak yiyen, babasının ölümünden sonra da onun ayakkabılarını alıp kaçan sonunda da yetimhaneye düşen bir çocuktur. Yetimhanede üç kişiyi

öldürmüştür. İlk ve sonuncu cinayeti yanlışlıkla olsa da ikinci cinayetini isteyerek işlemiştir. Bu anlatılanlar onun inandığı gerçekliktir ancak gerçek olaylar bu şekilde değildir. Zengin bir ailenin ilgisiz büyüyen çocuğudur. Ailesinin ilgisini çekebilmek için şiddete başvuran Yusuf için eve pedagog gelmeye başlamıştır. Yusuf, pedagoga sürekli yalan söylemiştir. Okuduğu bir psikanaliz kitabındaki olayları kendisi yaşamış gibi pedagoga anlatarak onu kandırmaya çalışmıştır. En sonunda da babasının kendisine tecavüz ettiği yalanı nedeniyle hastaneye yatırılmıştır. Yusuf, hastaneye yatırılacağını öğrenince öfkesine hâkim olamayarak babasının ayakkabısıyla annesine saldırmış ve öldürmüştür. Onun yetimhanede yaşadığına dair sanrıları, sadomazoşist eğilimi, intihara meyilli hali ve cinlerle münasebeti Beş Sevim Apartmanı'na gelmesine sebep olmuştur.

Turuncu perdeli evin sahibi Elif veya Yunus ise cinsel kimlik karmaşası yaşayan bir bireydir. Erkek evlat isteği ile yanıp tutuşan babası Haydar, Elif'i doğduğu günden beri istememiştir. Gündüzleri babasının fiziksel ve sözlü şiddetine maruz kalan Elif geceleri babasının sarhoş olması sebebiyle "erkekçilik" oyunu oynamaya başlamıştır. Babasına kendisinin Yunus olduğuna inandırarak sevgi açlığını gidermeye çalışmıştır. Fakat bir süre sonra kendisi de bu oyuna inanmıştır. Annesi Kader de kendisini bu oyuna fazla kaptırması ve kızını erkek gibi yetiştirmeye çalışmıştır. Kocasına karşı çıkamadığı için kendisinin ve kızının huzurunu düşünerek bu oyunun yararlı olduğunu düşünmüştür. Fakat bir gün babasının ani ölümüyle Elif sarsılmıştır. Artık bu oyunu devam ettirmek zorunda değildir. Fakat o kadar alışmıştır ki ne yapacağını bilememiş ve boşluğa düşmüştür. Kader ise kocasının ölümünden sonra Elif'i eski hâline döndüremediği için onu terk edip başka biriyle evlenmiştir. Annesinin yeni evliliğinden bir erkek çocuk sahibi olduğunu öğrenen Elif çılgına dönmüş ve her yere "bir çocuk öldürüldü" yazmıştır. Bunun üzerine akıl hastanesine yatırılmıştır. Olayın gerçeği budur ancak Elif'in inandığı gerçek farklıdır. Kafasında hayalî bir ikiz kardeş yaratmış ve cinlerin her gece sevmek için kız kardeşini öldürmesi gerektiğine dair nasihatler verdiğine inanmıştır. Sevmek için de cinlerin tavsiyesine uyararak kardeşinin alması gereken ilaçları değiştirmiş ve kimseye sezdirmeden ölümüne sebep olmuştur. Ailesi cenazeden geldiğinde onu kız kardeşinin kıyafetlerini giyerken yakalamıştır. Evde âdeta kıyamet kopmuş ve babasından dayak yemiş, ardından bayılmış ve yaklaşık iki ay kadar tedavi görmüştür. Tedavi süresince doktora cinlerin ona söylediği şeyleri, yani doğduğu zaman bir yanlışlık olduğunu ve aslında onun olması gereken şeylerin ikizine verildiğini anlatmıştır. Hastaneden çıktığında ise kendine ait erkek kıyafetlerini değil kız kardeşine ait kıyafetleri alarak evden kaçmıştır. Kendini kız kardeşinin yerine koyarak artık seveceğini düşünmüştür. Cinsel kimlik karmaşası yaşayan ve ikizleşen bir kimliğe sahip olan Elif'in zamanla ruhsal dengesi de bozulmuştur. İçindeki bastırılmış cinsiyet kavramı erkek kardeşinin doğmasıyla büyük bir yıkıma yol açmıştır. Yazar, Freud'un oyun konusundaki görüşlerine gönderme yapmıştır. Freud, çocuğun büyüünce oyun oynamaya ihtiyaç duyduğunu, bu nedenle de hayal kurmaya başvurduğunu düşünmüştür. (Freud 2001: 106)

Cinsellik mevzusu Freud'un üzerine en çok çalıştığı ve ilgi duyduğu konudur. Freud'un teorisine göre, çocuklarda Oedipus Kompleksine bağlı olarak çıkan "Kastrasyon Kompleksi" (İğdiş Kompleksi/İğdiş edilme karmaşası) erkeklerde ve kızlarda farklı şekilde ortaya çıkar. Kız çocuklarında; onların da penisinin olduğu ama daha önceden kesildiği ve kesilen penisin eksikliğe yol açtığı düşüncesi anlamına gelir. Elif'in durumu da bu komplekse yakındır. Elif, sevgisiz ve ilgisiz kaldığı için iğdiş edilen kız kimliğinden her zaman suçluluk duymuştur. Elif, ailesinin sorumsuzluğu nedeniyle eşcinsel ve çift cinsiyetli bir kimliğe itilmiştir.

En üst kattaki parlak kırmızı perdeli evin sahibi Melike ise babasız büyümüştür. Üç nesildir babasız büyüyen Roman bir aileye sahiptir. Bu nedenle baba sevgisine açtır ve güvenebileceği bir baba figürü arayışına girmiştir. Bir gün eve gelen yabancı birini babasının yerine koymuştur. Tam birine, eve aldığı yabancı adama, güvenmişken de tecavüze uğramıştır. Bu nedenle Melike'nin hikâyesini Yunan mitolojisindeki Poseidon'un tecavüzüne uğrayan Medusa'yla özdeşleştirebiliriz. Küçük yaşlarda tecavüze uğradıktan sonra cinperilerle arkadaşlık etmeye başlamıştır. Gerçek vaka bu şekildedir ancak Melike'nin inandığı olay çok farklıdır. Rum kızı olan Melike, annesi ve anneannesi gibi bir peri kızı olduğuna inanmıştır. İsminin de Tamara olduğunu düşünmüştür. Gülüşünü korumak amacıyla çocuk doğurmaktan vazgeçmiş ve kendini erkek cinsinden soyutlamıştır. Çünkü âşık olup çocuk doğurunca

gülüşü elinden alınacaktır. Melike'nin cinperilerle dolu hikâyesi *Kırmızı Başlıklı Kız* masalına göndermeler yapılarak oluşturulmuştur. Diğer hikâyelerde olduğu gibi burada da erkek yüce bir varlık olduğu için her şeyin suçlusu kadın olarak görülmüştür. Melike'nin inandığı gerçekliğe göre annesi ve anneannesi onun gülüşünü kıskandıkları için birbirlerini öldürmüştür. Ancak normal gerçekliğe göre Melike tecavüzcüsünü yani babası sandığı kişiyi sürekli rüyasında görmüş ve bir haziran gecesi babasının ona her şeyin sorumlusunun annesi ve anneannesi olduğunu söylemesi üzerine onları tıraş bıçağıyla öldürmüştür. Polislere ise onların babasını kaçırdığını ve onu babasız bıraktıklarını söylemiştir. Anneannesi ve annesinin babasız çocuk doğurması, bunu üç nesildir devam ettirmesi ve babasız büyümenin zorluğu Melike'nin yıkımına yol açmıştır.

Arieti'nin verdiği bilgilere göre şizofreni, genellikle gençlik yıllarında ortaya çıkan ruhsal bir bozukluktur. Romandaki kişilerin de çoğunlukla gençler olduğunu görüyoruz. Hastalıklarının seyrini yakından takip edebildiğimiz bu kişiler çocuklukta cinperi görmeye başlamışlardır. Huriye Hanım ise diğerlerinden farklı olarak yaşlandığı zaman cinperili rüyalar görmüş ve ardından ölmüştür. Buna, 45 yaşından sonra başlayan şizofreniye, "geç başlangıçlı şizofreni" adı verilir. Geç başlangıçlı şizofrenide pozitif (sanrılar, varsanılar, düşünme bozuklukları vb.) belirtiler daha fazladır. Huriye Hanım, cinlerle bağlantı kurduktan yani halüsinasyonlar gördükten hemen sonra ortadan kaybolup ölü bulunduğu için onun hastalığının sadece başlangıç evresini görmekteyiz.

2. Halüsinasyonlar (Varsanılar) ve Hezeyanlar (Sanrılar)

Halüsinasyonlar, bireyin dış dünyadan ve gerçeklikten koptuktan sonra sarıldığı gerçekliklerdir. İd (alt benlik) veya süper ego (üst benlik) kaynaklı bastırılmışlıklarla ortaya çıkmıştır. Bilinçaltında meydana gelen bu durum dış dünyaya yansarak bireyin bütün bunların dışarıdan geldiğini düşünmesini sağlamıştır. Kişinin duygusuzlaşmasını ve gerçekle hayali ayırt edememesini sağlayan bu halüsinasyonlar gerçek olmayan görsel, işitsel, bedensel, kokusal veya tatsal şeklinde meydana gelebilir. Bunlar vücuttaki sinirlerin karışması ile olmuştur. Halüsinasyonlar korkutucu, zevk veya ıstırap verici şeklinde gerçekleşerek bireyin yaşamını zorlaştırmıştır. Arieti, basit şizofrenide sanrılar ve varsanılar basit şizofrenide olmadığını söylemiştir. Çünkü basit şizofrenide birey düşünmemeyi tercih etmiştir. (Arieti 2003: 61)

Hezeyan ise halüsinasyondan farklı olarak inanılmış gerçeklerdir. Gerçekle ilgisi olmayan durumların varlığına inanmışlardır. Bilginin beyne giderken uğradığı algılama, işleme ve karara bağlama aşamalarında yaşanan bozulmalar bunlara yol açmıştır. Çevrenin gerçekliğine uymayan kişiye özgü inançlardır. Bu inançlar da korku, dehşet, panik ve ruhsal bunalımlar gibi bireyi dürtücü unsurlara yol açmıştır.

Kişinin duygu, düşünce ve davranışlarını etkileyen bu hastalığın en önemli belirtileri arasında yer alan sanrılar (hezeyanlar) ve varsanılar (halüsinasyon), her hastanın hastalığının seyri farklı olabileceği için bireyde farklı şekillerde ortaya çıkabilir. Arieti'nin psikoloji kitabında bu belirtilerin hepsine yer verilse de roman kişilerinde hepsini görmek mümkün değildir. Örneğin; Oğuz kendini cüce zannederken Yeşim kendini cadı olduğuna inandırmış, Yusuf yetimhane ile ilgili sanrılar yaşamış, Elif hayalî bir ikiz yaratmış, Melike ise babasızlığını peri kızı olmasıyla açıklamaya çalışmıştır. Hastaların ortak noktası sevgisizlik, ilgisizlik ve dünyaya karşı olan nefretin suçlusu olarak annenin görülmesidir. Bu nedenle yaşadıkları sanrılar ve varsılar da hep ilgisizlikleri yüzündendir.

Yusuf, ailesinden yeteri kadar ilgi göremediği için sadomazoşist ve intihara eğilimli bir çocuk olmuştur. En sonunda da babasının ayakkabısıyla annesini öldürmüştür. Fakat onun algıladığı gerçeklik bu değildir. Babasının ayakkabısını alarak evden kaçtığını ve yetimhaneye yerleştirildiğini düşünmüştür.

Elif, cinsel kimlik karmaşası yaşayan ve Freudyen bakış açısına göre Kastrasyon Kompleksi olan bir bireydir. Babasından sevgi görmek ve dayak yememek için geceleri erkek gibi davranan Elif zamanla Yunus olduğuna kendini de inandırmıştır. Babasının ölümüyle boşluğa düşmüş ve gerçek kimliğini bulamamıştır. Onun sanrıları ve varsanıları da ikiz kardeşi olduğu yönündedir. Zihninde yarattığı ikiz kardeşini cinlerin yönlendirmesiyle öldürmek istemiştir. Çünkü cinler, kardeşini öldürürse sevilebileceğini söylemiştir. Cinlerin kendisine doğduğunda bir yanlışlık olduğunu ve ona ait şeylerin kız kardeşine verildiğini söylediğine inanmaktadır. Cinleri dinleyerek kardeşinin ölümüne sebep olmuş ve ailesine kız kardeşinin kıyafetlerini giyerken yakalanmıştır. Onu kız kıyafetleriyle gören babası çılgına dönmüş ve döverek hastanelik etmiştir. Hastaneden çıktıktan sonra da kendi kıyafetleri yerine kız kardeşinin kıyafetlerini alarak evden kaçmıştır. Onun kıyafetlerini giyerek ve onun yerine geçerek kendine ait olan şeylere tekrar sahip olduğunu ve sevileceğini düşünmüştür.

Melike'nin sanrıları babasızlık üzerine oluşmuştur. Üç nesildir babasız olan bir ailede dünyaya gelen Melike, hep baba özlemi ve eksikliği yaşamıştır. Hayatı güvенеbileceği bir baba aramakla geçmiştir. Tam birini bulduğunu sandığında da tecavüze uğramıştır. Bu elim olay onda travmalara neden olmuş ve cinperilerle arkadaşlık etmeye başlamıştır. Kendisini bir peri kızı olduğuna ve cinlerin ona peri gülüşünü kaybetmemek için erkeklerden uzak durması gerektiğini tembihlediklerine inandırmıştır. Sanrılarında anne ve anneanesi onun sihirli gülüşünü yitirmemesini kışkırdıkları için birbirlerini öldürmüştür. Ancak olayın aslı öyle değildir. Tecavüze uğrayan Melike, günlerce rüyasında babasını, yani babası sandığı kendine tecavüz eden adamı görmüş ve eskisi gibi ona sevgiyle değil korkuyla bakmaya başlamıştır. Babası ona bir haziran gecesini gördüğü rüyada her şeyin sorumlusunun Melike'nin annesi ve anneanesi olduğunu söylemiştir. Melike uyanır uyanmaz anne ve anneanesinin babasını kaçırdığını, onu baba sevgisinden mahrum bıraktıklarını düşünerek tıraş bıçağıyla ikisini de öldürmüştür.

Yeşim, Nemfomani diğer adıyla "Messalina Kompleksi" olan bir hastadır. Bu nedenle yaşı çok küçük olsa da sürekli cinsel ilişkiye girme isteği duymaktadır. Sık birliktelik yaşadığı için on dört yaşında hamile kalmış ve ilaç içerek çocuğu düşürmeye çalışmıştır. İlaçların etkisiyle baygınlık geçirdiği için hastaneye kaldırılan Yeşim, gerçekler ortaya çıktığında babasının ölümüne ve annesinin delirmesine yol açmıştır. Ancak Yeşim, cinsel ilişki yaşamaya devam etmiş ve her şeyin sorumlusu olarak da cinleri göstermiştir. Kimsesiz kaldığı için onunla ilgilenmeye başlayan anneannesine kendisine cinlerin bunu yaptırdığını söylemiştir. Halk arasında cinlerin musallat olduğu biri hacı-hocaya götürüldüğü için anneanesi Hayriye Hanım da Yeşim'i Ziya Hoca'ya götürmüştür. Fakat Hayriye Hanım, Ziya Hoca'nın Yeşim'e rahim gevşetici otlar verdiğinden ve sürekli olarak cinsel birliktelik yaşadıklarından habersizdir. Yeşim'in akli dengesi, Ziya Hoca'nın verdiği otlarla iyice bozulmuştur. Çünkü o otları kendisinin yaptığını, her şeyi iyileştiren bir cadı olduğunu ve hatta kendini anneanesi Hayriye Hanım olduğunu düşünmeye başlamıştır. Bir süre sonra iyice deliren Yeşim anneanesini öldürmüş fakat kendisini zaten Hayriye Hanım olarak gördüğü için bunu kabul etmemiştir. Onu da sanrılar görmeye iten ailesinin ilgisizliğidir. Yalnız ve kimsesiz bir çocuk olarak büyüyen Yeşim çareyi diğerleri gibi cinperilerde bulmuştur.

Son olarak Oğuz ise 1.70 boyunda olmasına rağmen kendini cüce olduğuna inandırmış bir hastadır. Annesi Gülsüm, kocası tarafından fuhuşa zorlanan bir kadındır. Bu baskıya dayanamadığı için de kocasını öldürüp hapisaneye girmiştir. O esnada Oğuz'a hamile olduğunu bilmediği ve bu nedenle de kürtaj dönemini çoktan geçtiği için hapisanede doğum yapmak zorunda kalmıştır. Gülsüm, Oğuz'u her fırsatta suçlamış ve büyüdüğünde onu öldüreceğini tekrarlayıp durmuştur. Küçük Oğuz ise öldürülmekten korktuğu için kendini alçaltma yoluna girmiş, cüce olduğuna dair sanrılar görmeye başlamıştır. Yaşamı boyunca hep tek ve sevgisiz büyümüştür. Bu da onun cinperilerle ilişki kurmasına sebep olmuştur. Bir haziran günü annesi ona büyüdüğünü söyleyince de paniklemiş, korkmuş ve öfkelenmiştir. Duygularına hâkim olamayan Oğuz, orada annesini öldürmüştür.

3. Dil ve Düşünce Bozukluğu

Düşünce bozukluğu, dil bozukluğu, iletişim bozukluğu veya konuşma bozukluğu gibi farklı terimlerle ifade edilen bu durum şizofreninin temel belirtileri arasında yer almıştır. Düşünce bozukluğu, düşünce süreci bozukluğu ve düşünce içeriği bozukluğu olarak iki kola ayrılmıştır. Ancak bu iki başlığın birbirinden tamamen ayrı olduğunu söylemek de yanlıştır. Bireyin beyninde, bilinçaltında ve zihninde meydana gelen kopmalar onun düşünmesinde ve düşüncesini yansıtırken de konuşmasında bozukluklara yol açmıştır. Arieti, “laf salatası” olarak adlandırılabilir olan dil ve düşünce bozukluklarının bazen hiç anlaşılamayacak kadar kapalı olabileceğini söylemiştir. (Arieti 2003: 75)

Şizofreniye sebep olan şeyler net olarak bilinmese de biyolojik, çevresel, amfetamin ve metamfetamin, kannabis (esrar) gibi unsurların şizofreni benzeri psikozlara neden olabileceği bilinir. Romandaki bireyleri idrak yanılmasına iten unsur ailelerinin sevgisizliği ve ilgisizliği olmuştur. Eserdeki kahramanlar disharmoni (karşıt fenomenlerin bir arada bulunması) nedeniyle gerçeklik algılarını yitirmiş, idrak yanılması yaşayan kişilerdir. Ruhun bölünmesi anlamına gelen şizofreninin romandaki asıl karşılığı kişilik bölünmesi yaşayan Samimi'dir. Doktor Samimi'nin hastaları olarak tanımlanan bölünen kişilikleri de idrak yanılması yaşayan kişilerdir. Dolayısıyla eserde çerçeve tekniği kullanılmıştır. Yazar aynı zamanda Melike'nin sanrılarında *Kırmızı Başlıklı Kız* masalına göndermeler yaparak pastiş tekniğini de kullanmıştır. Olağanüstü kişilere ve olaylara, imgelere, çoksesliliğe ve rüya tabirlerine yer vermiştir. Yazarın kullandığı dil şizofrenik dil özelliklerine sahip bir dildir. Bu dil özellikleri psikoloji kitabında detaylıca ele alınmıştır. Kesik, karmaşık, kopuk ve anlaması zor bir dildir.

Romanda Samimi'nin olayları algılamada, değerlendirmede ve dili kullanmadaki bozuklukları okuyucuya kademe kademe bir süreç halinde verilmiştir.

“Kaç kez kalktım tüm binayı gezdim. Sokağa baktım. Her yanı didik aradım. Sesler kokular hiç kesilmedi ama gözlerim sadece dünyada olup bitenleri gören gözlerim hiçbir şey göremediler. Biliyorum cinlerle periler... Beni delirtmek istiyorlar.” (Söğüt 2020: 33)

“Tuhaf. Yukarıdakiler korkunun da tam olarak farkında değiller. Sanki korkuyu ayırt edemiyor gibiler. Oysa her yer korku kokuyor. Cinperi korkusu... Buram buram Cinperi kokusu...” (Söğüt 2020: 60)

Doktor Samimi, Oğuz'un yazısını okumakta zorlandığını çünkü cümlelerin bir anda anlamsızlaştığını söylemiştir. Diğer bir örnek ise Samimi'nin çıkardığı yangın üzerine yazdıklarıdır:

"Tıraş bıçağı yok,

ayna yok,

ampul yok,

ama onlar varlar.

Buradalar.

Ölüm kokuyor her

yer.

Yangın kokuyor.

Kül

kokuyor..." (Söğüt 2020: 118)

Örneklerden de anlaşıldığı üzere Samimi ve hastalarının yani onun kişiliklerinin dili hastalığın seyriyle beraber değişim göstermiştir. Hastalık ilerledikçe düşünce ve aktarma kısmında bozuklukların meydana geldiği görülmektedir.

4. Rüyalar⁵

Rüyaların bireyle, psikolojiyle ve bilinçaltıyla ilişkisini ilk olarak Freud ortaya koymuştur. Yaptığı çalışmaların ardından da bilinçaltı dürtülerinin ve arzuların bastırılması sonucunda onların rüyada ortaya çıkabileceklerini ve rüya yorumlarının insanların kişilikleri ve nevrozları hakkında bilgi verdiğini söylemiştir. Freud'a göre rüyalar bilinçaltında yatan bilinçdışı simgelerdir. Bu nedenle rüyalar simgesel bir nem arz etmektedir. (Gençtan 2006: 23)

Jung (1875- 1961)'a göre rüyalar bireyin ego bilinci oluşmadan önce bile var olan ve ruha ulaştırılan gizemli kapılardır. Jung'a göre insan rüyalarda egosuzdur ve ayrıştırılmamış bir bütündür. Jung, rüyayı nesnel ve öznel yorum olarak iki şekilde ayırmıştır. Nesnel yorumda bireyin çevresindeki gerçek insan ilişkileri ele alınırken öznel yorumda figürler ve semboller rüya sahibinin kişiliği hakkında bilgi sahibi olmamıza vesile olmuştur. (Jung 2015: 68-69)

Adler (1870-1937), rüyanın duygularla arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmıştır. Rüya görmek bazı duyguları dürtükler. Bu duygulardan yola çıkarak da rüyanın amacına ulaşmış oluruz. Yani rüyayla insanın düşünce, ifade etme ve davranış tarzı hakkında bilgi edinebiliriz. İnsan, mantığıyla çözemediği bir sorun karşısında rüyaların meydana getirdiği duygular yoluyla çözebilmeye çalışmıştır. Ancak rüyalar kendini aldatma yoludur. Bu nedenle de dikkatli olmak gerekmektedir. Adler, rüyaları “duygu fabrikası” ifadesiyle açıklamıştır. (Gençtan 2006: 156)

Fromm'a (1900-1980) göre ise rüya insanın kendine, bilinçaltına ve ruhuna gönderdiği mesajlardır. Kişi bu sembeleri çözümlenerek kendini daha iyi tanımaktadır. Rüya ruhun yansımalarıdır ve sembollerle doludur. Bu nedenle de yorumunu iyi yapmak gerekmektedir. (Fromm 1992: 39)

Arieti, rüyaların ve sanrıların aslında birbirine çok benzediğini belirtmiştir. Biri uyku halinde görülen rüyalarken diğeri uyanıkken görülen rüyalar. Bu nedenle ikisi de gerçeklikten uzaktır. (Arieti 2003: 80)

Romanda ise hayal, kuşku, rüya ve gerçek romanda bir arada verilmiş ve karmaşık bir yapı oluşturulmuştur. Bu karmaşık yapı Samimi'nin ruhuyla özdeşleştirilebilir. Samimi, romanın asıl şizofren kişisi ve ana kahramanıdır. O, bölünmüş kişilikleriyle bir uyuma girmeyi reddetmiş ve olayların aslında kendi zihninde olduğunu anlayamadıkça hastalığının seyri kötüleşmiştir. Bunu da romanda gittikçe daha da bozuklaşan kesik ve kopuk dil ile açıklamak mümkündür. Romanın sonunda da Samimi bu duruma daha fazla dayanamayarak intihar etmiştir. Çünkü onun rüyaları ve gerçeği algılama biçimi artık onu nesnel gerçeklikten tamamen uzaklaştırmıştır. O da intihar yoluyla kaçışı sağlamıştır. Bu rüyalar Doktor Samimi'nin ve hastalarının hayatını büyük ölçüde etkilemiştir.

Rüya, romana adını veren ve temelini oluşturan unsurdur. Romanda sıkça rüya tabirlerine yer verilmiştir. Çilli bir kadın, öldürdüğü hayvanın içine girip uyuyan insan, cüce, ipek elbise, ayna, cadı, ayakkabı ve avuç içi görülen rüyalarından bazılarıdır. Romanda toplam yirmi iki rüya tabirine yer verilmiştir. Yazar, bu rüya tabirlerini romana ve olaya uygun şekilde kendine göre düzenlemiştir. Romanda görülen rüyalar da kişilerin hastalığına işaret eder. Görülen rüyalar algıladıkları gerçekliği göstermek için kullanılmış ve cinperilerle ilişkilendirilmiştir. Romandan rüya örnekleri verecek olursak:

⁵ Bakılabilir: Genç, A. (2011). *Rüya temaları ölçeği (RTÖ) geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması* (Doctoral dissertation, Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat).

“Rüyada kurdele görmek ölüme işarettir. Rüyasında kurdele gören kimsenin yakınlarından biri ölür. Ölür. Ölür. Ölür...” (Söğüt 2020: 42)

"Rüyada cinayet görmek, gören kimsenin kendine olan güveninin artacağı anlamına gelir... Rüyasında cinayet işlediğini gören kimsenin gözü, artık kuzgundan da karadır..." (Söğüt 2020: 76)

Romanda önemli bir yer tutan rüya tabirleri gerçek anlamlarıyla değil kurguyla uyum sağlayacak şekilde verilmiştir. Yazar, rüyaları hastaların rüyalarına göre yorumlamış ve yeni anlamlar katmıştır. Rüyalar; bastırılmış arzular ve duyguların yansımalarıdır. Psikanalizde bastırılan arzuların ve duyguların nevrozlara yani patolojik olaylara yol açtığı düşüncesi hâkimdir. Yazar da romanında bundan, Freud'un rüya analizlerinden, faydalanmıştır. Freud, rüyaları zihnin karanlık taraflarını aydınlatan şeyler olarak görmüş ve simgesellikten yararlanmış. Yazar da bu romanda rüyaların simgeselliğine dikkat çekmiştir. Romanda toplam yirmi iki rüya yer almaktadır. Romanda sözü edilen; çilli kadın, cüce, ayna, cadı, anahtar, avuç içi gibi birçok rüya tabiri, geçmiş, şimdi ve gelecek arasında bir köprü görevi görmüştür. Böylece hastaların hastalık seyrini gözlemek mümkün olmuştur.

5. Paranoya

Paranoya; başkalarının düşünce ve davranışlarını kötü niyetli olarak algılamaktır. Bu kişiler çevresine karşı güvensiz, alıngan, kuruntulu, savunucu ve kuşkucu bir şekilde yaklaşır. Kendilerini her zaman üstün gören bu kişilerde aynı zamanda eleştiri ve şaka kaldıramama durumu da görülmüştür.

Paranoid şizofren bireylerde düşünce içeriği bozukluğu yaygındır. Bunu başlarda belli etmeseler de zamanla düşünce ve davranış bozukluklarından doğan çelişki dikkat çeker. Paranoid şizofren bireyler çoğunlukla rahatsızlıklarını ve ortada bir sorun olduğunu kabul etmezler. Arieti, bu bilgilerin yanı sıra paranoid şizofrenlerin diğer şizofreni tiplerinden daha zeki olduğunu dile getirmiştir.

Kitaplarda genellikle paranoya ve paranoid şizofreni birbirinden ayrı düşünülmemiş, birlikte ele alınmıştır. Paranoya varsanı ve sanrılarla benzerlik göstermiştir. Bu kuşkucu ve güvensiz tavırlar yabancılaşma ve yalnızlık gibi sözünü edeceğimiz başka sorunlara da yol açmıştır.

Romanda Samimi'nin hastaları yani bölünmüş kişilikleri paranoid tiptedir. Kuşkucu, alıngan, güvensiz ve kuruntulu kişilerdir. Oğuz devamlı öleceğinden kuşkulananarak yaşamıştır. Bu nedenle de annesi ona büyüdüğünü söylediğinde korkup onu öldürmüştür. Onun kuşkuları temelsiz ve yersiz değildir aslında. Çünkü annesi Gülsüm, küçüklüğünde onu öldürmekle tehdit etmiştir. Yusuf, en net paranoyak kişilerden biridir. Babasının kendine tecavüz ettiğini söylemiş ve ardından gönderildiği yetimhanede zor zamanlar geçirdiğine inanmıştır. Elif -veya Yunus- cinlerin kendisini ikiz kardeşini öldürmeye zorladığına inanmaktadır. Oysa sadece ikiz kimliğe sahip olan ve cinsel karmaşa yaşayan biridir. Bir peri kızı olduğuna inanan Melike, anne ve anneannesinin onun gülüşünü kıskandığını düşünmüştür. Bu nedenle gülüşünün elinden alınacağından korkarak onları öldürmüştür. Samimi de aynı şekilde diğerleri gibi sürekli vesvese, endişe ve şüpheyle doludur. Cinlerin kötü olduğunu düşündüğü için de onlar kendisine zarar vermeden onlardan kurtulmak niyetindedir. Bu nedenle de onlara karşı bir savaş açmış, direnişe geçmiştir.

6. Obsesyon

Obsesyon, sürekli kendini yineleyen davranış ve düşüncelerdir. Bireyden istemsiz gelişen bu eylemler ve düşünceler konsantrasyon bozukluklarına da yol açmıştır. Bireyin benliğine yabancı gelen ve hayatını zora sokan bu düşünceler zaman zaman saplantı haline de gelmiştir.

Obsesyon (takıntı) da şizoid kişilerde sıkça görülür. Romanda da en büyük takıntı Samimi'nin annesi Gül'e olan takıntısıdır. Samimi yarattığı her karaktere annesinden özellikler yüklemiştir. İsimlerini bile onun ismine benzeyen şekilde seçmiştir. Samimi, kafasının içinde bulunan kişilerin hayatlarına da bu ismi "Gülizar, Gülendam, Gülsüm" şekillerinde serpiştirerek annesine olan takıntısını göstermiştir.

7. Yalnızlık ve Yabancılaşma⁶

Yalnızlık ve yabancılaşma birlikte ele alınması gereken iki ayrı konudur. Çünkü birbirlerinden beslenen bu iki özellik beraberinde mutsuzluğu da getirmiştir.

Fromm, yabancılaşma sözcüğünün toplumdan farklı olan akıl hastası kişiler için kullanıldığını ortaya koymuştur. Hegel ise tanrı ve insan arasındaki yabancılaşma üzerinde durmuştur. Ona göre, insan beden ve ruh arasındaki mesafe arttıkça yabancılaşma yaşamaktadır.

Yabancılaşan kişi aynı zamanda nevrotik kişidir. Dolayısıyla şizofreninin de önemli özelliklerinden biridir. Şizoid kişiler gerçeği algılama bakımında duyuş, davranış ve düşünüş olarak yabancılaşmıştır.

Yalnızlık ise kişinin kendisine ve çevresine olmak üzere iki şekilde soyutlanmasıdır. Yabancılaşma beraberinde yalnızlığı getirmiştir.

Sözünü ettiğimiz yabancılaşma ve yalnızlık ise roman kişilerinin ortak problemidir. Hepsi yalnız bir çocukluk geçirmiştir. Sevgiye ve ilgiye olan açlıkları onları bu noktaya itmiştir. Romandaki karakterler iç dünyasına dönmüş kendilerini dış dünyadan soyutlamışlardır. Böylece çevreye karşı yabancılaşmış ve çocukluklarında başlayan yalnızlıklarını sürdürmüşlerdir.

8. İntihar⁷

Birey kendini çıkmazda hissettiğinde, bir çözüm yolu bulamadığında kaçış olarak ölümü tercih etmiştir. Bu konu hakkında Schneidman (1918- 2009), bireylerin intiharı kaçış olarak gördüklerini söylemiştir.

Arieti ise intihar mevzusunun şizofrenlerde daha karmaşık bir durum olduğunu söylemiştir. Çünkü sanısal ve varsanısal nedenlerle bir anlık intihar girişiminde bulunabilirler. Aynı zamanda saldırganlaşan bu bireyler çevresindeki inşalara tehlike saçabilirler. İntihar düşüncesi taşıyan ve zaman zaman saldırganlaşan şizoid kişilerin hastaneye yatırılması gerektiğini söylemiştir. (Arieti 2003: 186)

Romanda ise intihar Samimi'nin apartmanı yakmasıyla gerçekleşmiştir. Çıkan yangınla birlikte Doktor Samimi ve bölünmüş kişilikleri yok olmuştur. Apartmandan çıkan tek ceset ise Doktor Samimi'nin cesedi olmuştur. Samimi'nin bölünmüş kişilikleri, Huriye Hanım'ın kedileri gibi sahiplerinin cesedine yani zihnine dönmüştür. Samimi'nin şizofreni tedavisi görmemesi onu intihara sürüklemiştir. Çünkü hastalığı çok ilerlemiş ve kontrol altına alınmamıştır.

“O sabah, o haziran sabahı havada sadece üçüncü gözü açık olanların duyabildiği bir yangın kokusu vardı. Çıkacak bir yangının kokusu. İlaç gibi, yaralara merhem gibi, tıpkı olması gerektiği gibi... Hazin bir son ve mutlu bir başlangıç gibi...” (Söğüt 2020: 120)

⁶ Bakılabilir: KIRMAN, T., & Hasan, A. T. A. K. (2020). Yabancılaşma: Kavramsal ve Kuramsal Bir Değerlendirme. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 279-295.

⁷ Bakılabilir: Atlı, Z., Eskin, M., & Dereboy, Ç. (2009). İntihar Olasılığı Ölçeğinin (İÖÖ) klinik örnekleme geçerlik ve güvenilirliği. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 12(3), 111-124.

Aynı zamanda esere Freudyen bir bakış açısıyla yaklaşacak olursak bütün kompleksleri Oedipus Kompleksi ve Orestes Kompleksine bağlamak mümkündür. Çünkü Doktor Samimi'nin hastalarının çeşitli kompleksleri olsa da hepsi Samimi'nin kişiliği olduğu için temel olan onun kompleksidir. Orestes Kompleksi; erkek çocuklarının annelerini öldürme arzusu anlamına gelir. Samimi, oluşturduğu bütün karakterlerde annelerin ölümüne sebep olmuştur. Hepsine kendi annesinden özellikler yüklemiş ve en sonunda da her hikâyede annesini öldürmüştür. Yani Samimi, hem annesine çok bağlı olduğu için herkese ondan özellikler yüklemiş hem de ona olan öfkesi yüzünden zihninde hepsini öldürmüştür. Romanın sonunda bulunan ceset de hem Samimi'nin hem de zihninde öldürdüğü annesinin cesedi olarak açıklanabilir.

Kısacası romanda şizofreni içinde şizofreni anlatılmıştır. Doktor Samimi, okuyucuya kendi bölünmüş kişiliklerini tek tek tanıtmış, en sonunda da intihar ederek hepsini kendinde toplamıştır. Hastaların hem algıladıkları gerçeklik hem de normal gerçeklik bir arada verilmiş, ardından da Samimi'nin notlarına yer verilerek ruhsal bozuklukları daha anlaşılır hâle getirilmiştir. Doktor Samimi'nin hikâyelerin ardından tuttuğu notlarla olaylara çok hâkim olması da aslında hepsinin kendi zihninde olmasından kaynaklanmıştır. Romandaki şizofreninin temel nedeni çevresel faktörlere bağlanmıştır. Hastalar; hezeyanlara, halüsinasyonlara, rüyalara, şizofrenik bir dile, kuşkuya, güvensizliğe ve ani hareketlere sahip kişiler olarak anlatılmıştır. Aynı zamanda hepsi içe kapanık ve toplumdan soyutlanmış kişilerdir. Yani romanda şizofreninin pek çok belirtisi anlatılmıştır. Hastalığın nedenlerine ve belirtilerine yer verilmiş, kişiler üzerindeki seyri gözler önüne serilmiş ve tedaviye başladıkları yani hastaneye yatırıldıkları anlatılmıştır. Asıl şizofren kişi, Samimi, ise tedavi edilmediği için intihara başvurmuştur.

Bu makalede şizofreni hakkında yapılan hastalık tanımlamalarının romana yansıyan tarafları üzerinde durulmuştur. Örneğin; hastalığın nedenleri romanda kişilerin yaşadıkları hep çocukluk travmalarına ve ailevi problemlere dayandırılmıştır. Dolayısıyla romanda şizofreni kurmaca unsuru olarak ele alınmıştır. Bir başka örnek dil üzerinedir. Romanda direkt olarak şizofrenik dil okuyucuya sunulmuştur. Samimi ve beş hasta ile şizofrenik dil örnekleri verilmiştir. Hastalık ilerledikçe daha da kopuklaşan bir dil oluşturulmuştur. Psikoloji kitabında, şizofreni hastasının rüya ve gerçeği ayırt edememesi söylenirken, romanda rüyalar üzerinde daha çok durulmuş, gerçek ve gerçek dışı bir arada verilmiş, yazar olaylara bağlı olarak rüya tabirleri yazmıştır. Bir diğer farklılık ise şizofreni hastasının çevresi ve ailesi konusudur. Romanda aile sadece hastalığa neden olan bir unsur olarak ele alınmıştır. Bazıları ise-Hayriye Hanım gibi- kendilerince tedavi yöntemleri aramaya çalışmıştır. Hayriye Hanım gibi ikinci derece akrabalarda istisnalar olsa da romanda genel anlamda aile ilgisizlik ve sevgisizlik duyguları üzerine inşa edilmiştir.

Bir başka nokta ise Freud'dur. Psikoloji kitabında, Freud'un rüyalar, bilinçaltı vb. çalışmalarına kısaca yer verilmiş ve şizofreni hastalığının tarihçesine bu çalışmaların katkısının olduğundan bahsedilmiştir. Romanda ise açık olarak sözü edilmese de Freud'un komplekslerine yer verilmiştir. Gerçeklik konusu ise psikoloji kitabında örnekler üzerinden hem hastanın algıladığı hem de normal gerçeklik şeklinde açıklanmıştır. Örneğin; bir hastanın doktoru babası sandığı söylenmiş ve bunun nedenleri açıklanmıştır. Romanda gerçeklik mevzusu çok boyutlu ele alınmıştır. Hem hastanın inandığı gerçeklik hem Samimi'nin günlüğündeki üstü kapalı gerçeklik hem de normal gerçeklik açıklanmıştır. Samimi'nin günlüğünde yer alan üstü kapalı gerçeklik hastaların olaylarına çok hâkim olması açısından karşımıza çıkmıştır. Doktor Samimi, hastaları üzerine yazdığı notlarda olayların aslında zihninde olduğunu belli eden ifadeler yer vermiştir. Örneğin; Huriye Hanım'ın hikâyesinin anlatıldığı bölümün ardından Samimi'nin kedi seslerini duyduğunu söylemesi, cinayet olaylarının anlatılmasının ardından cinlerin cinayet istediğini söylemesi ve henüz kimseyi öldürmediğini defalarca tekrar etmesi, Elif'in hikâyesinin ardından cinlerin onu kadın olduğuna inandırmaya çalıştıklarını söylemesi ve Melike'nin hikâyesinin ardından tıraş bıçağıyla ilgili sözler sarf etmesi hepsinin Samimi'nin zihninde yaşandığını kanıtlar niteliktedir.

Şizofreni; bireyin duygu, düşünce, davranış ve gerçeği algılayış şekillerinde bozukluğa yol açan bir hastalıktır. Ciddi ve kronik bir zihinsel bozukluktur. Şizofren hasta hem reel gerçeklik hem de sadece kendinin anladığı gerçeklik olmak üzere iki ayrı gerçekliği algılar. Düşünme, duygu ve davranış durumları normal insanlardan farklıdır. Bu hastalık; bireylerin gerçeği değerlendirme, iletişim kurma, duygu ve düşüncelerini kontrol edip doğru şekilde yönlendirmelerini etkiler. Kişinin sosyal ve mesleki hayatı üzerinde de önemli etkileri vardır. Ömür boyu süren bir tedaviyle hastalığı kontrol altına almak mümkündür. Erken teşhis ile başlayan tedavilerin sonucunun daha olumlu olduğu görülmektedir. Doğru tedavi ve düzenli muayene ile hastayı topluma kazandırmak amaçlanır. Çünkü şizofreni, kişinin kendini toplumdan soyutlayıp içe kapanmasına yol açmaktadır. Böylece içe kapanmaya engel olunmaya çalışılır. Hezeyan ve halüsinasyon gibi belirtiler de giderilmeye çalışılarak gerçeği algılayış biçimi normalleştirilmek istenir.

Mine Söğüt'ün *Beş Sevim Apartmanı- Rüya Tabirli Cinperi Yalanları* eserinde de Doktor Samimi, Oğuz, Yusuf, Yeşim, Melike ve Elif üzerinde şizofreni incelemeleri yapmak mümkündür. Romanda psikanaliz uzmanı olan Doktor Samimi'nin beş hastasını Beş Sevim Apartmanı'na yerleştirmesi ve onlarla cinlere karşı savaş açması anlatılmıştır. Yazar, bu hastalarda şizofreni belirtilerine yer vermiştir. Aslında Samimi'nin hastaları onun bölünmüş kişilikleri olduğu için romanda sözü edilen bütün her şey hastalığını gözler önüne sermektedir. Hezeyanlar, halüsinasyonlar ve rüyalar şizofreninin temelini oluşturduğu gibi romanında da temelini oluşturmuştur. Hezeyan ve halüsinasyonlar hastaların algıladığı gerçeklik kısmında ele alınmıştır. Rüyalar da aynı şekilde hastaların inandıkları gerçeklik kısmında verilmiştir. Yazarın verdiği rüya tabirleri hastalara ve olaylara uygun şekilde düzenlenmiştir. Samimi'nin idrak yanılması yaşayan hastalarının hepsinde rahatsızlığının temel nedeni çocukluk travmaları, ilgisizlik ve sevgisizliktir. Bunu da Samimi'nin ailesiz büyümüş olmasına bağlamak mümkündür. O, zihninde yarattığı bütün karakterlerde ve olaylarda annesine dair noktalara yer vermiş ve sonunda da ondan intikamını almıştır. Romanda ayrıca Freud'un pek çok kompleksine göndermeler vardır. Eserde Freud'un bir bakış açısı hâkimdir. Oedipus, Kastrasyon ve Orestes gibi kompleksler romanda yer almıştır. Yazar, gittikçe bozulan ve kopuklaşan şizofrenik bir dil kullanmıştır. Böylece Samimi'nin kötüleşen hastalığının seyrini takip etmek mümkün hâle gelmiştir. Romanın sonunda da Samimi tedavi görmediği için iyice ilerleyen hastalığı onun ölümüne neden olmuştur. Tedavi edilmeyen hastalarda ölüm düşünceleri oluşmaya başladığı için Samimi'nin intiharı da kaçınılmaz olmuştur.

Kısacası, bu makalede Silvano Arieti'nin şizofreni hakkında yazdığı psikoloji kitabından hareketle Mine Söğüt'ün romanı incelenmiş ve karşılaştırma yapılmıştır. *Bir Şizofreni Anlamak* isimli psikoloji kitabı temel alınsa da pek çok farklı kaynaktan yararlanılmıştır. Böylece *Beş Sevim Apartmanı- Rüya Tabirli Cinperi Yalanları* romanındaki şizofreni açıklanmaya çalışılmıştır. Karşılaştırmalı edebiyat sayesinde, edebiyat ve psikoloji disiplinleri üzerinden şizofreni özelinde bir çalışma hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

- ARIETI, Silvano. (2003). *Bir Şizofreni Anlamak*. (Çev. Aylin Eti). İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- ATLI, Z., ESKİN M., & DEREBOY, Ç. (2009). İntihar Olasılığı Ölçeğinin (İÖÖ) Klinik Örnekleme Geçerlik Ve Güvenirliği. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 12(3), 111-124.
- AYAN, Emine (2020). Mine Söğüt'ün Romanlarında Terk Edilmiş Kahramanlar Üzerine Bir İnceleme. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 5 (2), 354-367.
- BELENE, Emine (2009). *Şizofrenide Anksiyete Belirtilerinin, Pozitif, Negatif ve Depresif Belirtiler, İntihar Düşüncesi, İçgörü Ve Yaşam Kalitesi Açısından İncelenmesi*. (Uzmanlık Tezi).
- BRUNO, J.Frank (1996). *Psikoloji Tarihinin Giriş* (Çev. Gül Sevdiren). İstanbul: Kibele.
- BUTCHEE, James vd. (2018). *Anormal Psikoloji* (Çev. Okan Gündüz). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

- BÜYÜKSADIÇ ÖZŞEN, Pelin (2013). *Şizofreni Hastalarının Yakınlarının Şizofreniye Yönelik Bilgileri, İnançları ve Yardım Arama Davranışları*. (Yüksek Lisans Tezi).
- CÜCELOĞLU, Doğan (2016). *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- DİMDİK, Pelin (2013). Levent Mete'nin Şizofren Müzesi Romanına Dair Bir İnceleme. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(6), 173-193.
- EREN, Kenan (2006). *Şizofreni ve Cinsiyet Farklılıkları*. (Uzmanlık Tezi).
- FREUD, Sigmund (2001). *Sanat ve Sanatçılar Üzerine* (Çev. Kâmuran Şipal). İstanbul: YapıKredi Yayınları.
- FROMM, E. (1992). *Rüyalar, Masallar, Mitoslar*, (Çev. Aydın Arıtan-Kaan H. Ökten), İstanbul: Arıtan Yayınları.
- GENÇ, A. (2011). *Rüya temaları ölçeği (RTÖ) geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması* (Doctoral dissertation, Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat).
- GEÇTAN, Engin (1997). *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- GENÇTAN, E. (2006). *Psikanaliz ve sonrası*. İstanbul: Metis Yayınları.
- HARMANCI, P. (2015). Dünya'daki ve Türkiye'deki İntihar Vakalarının Sosyodemografik Özellikler Açısından İncelenmesi. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*.
- JUNG, C. G. (2015). *Rüyalar*, (Çev. Aylin Kayapalı). İstanbul: Pinhan Yay.
- KAS, Bilal (2018). *Mine Söğüt'ün Romanlarında Postmodern Unsurlar*. Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi. (Yüksek Lisans Tezi).
- KAYA, Serap (2007). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Ruh Hastalıkları*. (Yüksek Lisans Tezi).
- KIRMAN, T., & Hasan, A. T. A. K. (2020). Yabancılaşma: Kavramsal ve Kurumsal Bir Değerlendirme. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 279-295.
- KIZILGÖK, Merve (2015). *Mine Söğüt'ün Romanlarında Halk Kültürü Unsurları*. Muğla: Sıtkı Koçman Üniversitesi (Yüksek Lisans Tezi).
- KÖROĞLU, E., & BAYRAKTAR, S. (2010). *Kişilik bozuklukları*. Ankara: HYB Basım Yayın.
- MORGAN, T. Clifford. (2011). *Psikolojiye Giriş*. (Çev. Sirel Karataş, Rükzan Eski). Konya: Eğitim Kitabevi.
- NAYKI KORKUT, Nil (2012). Edebiyat Çalışmaları ve Psikoloji. *Pivolka*, 22: 9-11.
- ÖNER, Haluk (2016). Önce Kork Sonra İnanırsın: Beş Sevim Apartmanı. *Edebiyat Atöylesi Üç Aylık Edebiyat Dergisi*, 25: 105-111.
- SARI, Betül (2016). *Mad Women Of Literature: Gender And Narrative In Mine Söğüt's Writings*. Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi. (Yüksek Lisans Tezi).
- SEZGİN, Asiye (2012). *Abdülhak Şinasi Hisar'dan Oğuz Atay'a Türk Romanında Şizofren Tipler (1941-1975)*. (Yüksek Lisans Tezi).
- SÖĞÜT, Mine (2020). *Beş Sevim Apartmanı- Rüya Tabirli Cinperi Yalanları*. İstanbul: YapıKredi

Yayımları.

- SUMMAKOĞLU, Demet ve Barış ERTUĞRUL (2018). Şizofreni ve Tedavisi. *Lectio Scientific Journal of Health and Natural Sciences*, 1(2), 43-61.
- SUNGUR, Mehmet Z. (2000). Şizofreni: Mitler ve Gerçekler. *Klinik Psikiyatri*, 1, 5-12.
- TANRIVERDİ, Derya (2008). *Şizofreni Hastalarının Bakım Vericilerine Verilen Psikoeğitimin Bakım Yüklerine Etkisi*. (Doktora Tezi).
- TAŞKIN E. Oryal, ŞEN Firdevs Seyfe, AYDEMİR Öydemir, DEMET M. Murat, ÖZMEN Erol, İÇELLİ İlkin (2002). Türkiye'de Kırsal Bir Bölgede Yaşayan Halkın Şizofreniye İlişkin Tutumları. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 13(3), 205- 214.
- TURNA, M. (2020). Edebiyat ve Psikanaliz Üzerine. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 4(1), 1-17.
- TUZCUOĞLU, Necla (1995). Psikanaliz Kuramı ve Özellikleri. *M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*. 7, 275-285.
- ULAŞ, H., YALINÇETİN, B., BİNBAŞI, İ. T., KIVIRCIK, B. B., POLAT, S., ÖZBAY, D., ...& ALPTEKİN, K. (2015). Şizofreni hastalarında düşünce ve dil bozukluğunun Pozitif ve Negatif Sendrom Ölçeği ve sosyodemografik özelliklerle ilişkisi. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 16(5).
- YALÇIN ÇELİK, Sıddıka Dilek (2016): “1980 Sonrası Türk Romanı: Postmodernist Algı Biçimlerinin Oluşması”, *Türk Dili Kültürü ve Tarihi*. (Haz. Alev Karaduman ve Meltem Ekti) Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, sf: 9-36.
- YALÇIN ÇELİK, Sıddıka Dilek (2021): *Yeni Tarihselcilik Kuramı ve Türk Edebiyatında Postmodern Tarih Romanları*. İstanbul: Hiper Yayın.

İnternet Kaynakları:

- <https://docplayer.biz.tr/198359459-Sizofreni-hastalar-ve-akrabalar-icin-bilgiler.html>
- <https://www.simapsikoloji.com/sanri-ve-varsani-nedir-farklari-nelerdir/>
- <https://www.iremyalugulubil.com/tr/article/desc/46568/sizofreni.html>
- <https://www.ozanpazvantoglu.com/sanri-hezeyan-nedir>
- <https://dunyanismanlikmerkezi.com/sanri-nedir/#:~:text=Sanr%C4%B1%20veya%20di%C4%9Fer%20ad%C4%B1yla%20hezeyan,ra%C4%9Fmen%20de%C4%9Fi%C5%9Fmeyen%20yanl%C4%B1%C5%9F%20inan%C3%A7%20tan%C4%B1mlar.>
- <https://birikimdergisi.com/haftalik/9229/oedipus-karmasasi-xxiv-kastrasyon-i#:~:text=Klasik%20Freud%C3%A7u%20teoriye%20g%C3%B6re%20kastrasyon,bu%20fantazi%20temelinde%20%C3%B6rg%C3%BCtlenen%20karma%C5%9Fad%C4%B1r.>
- <https://www.acibadem.com.tr/ilgi-alani/sizofreni/#belirtiler>
- <https://www.medicalpark.com.tr/sizofren/hg-2126>
- <https://sagligim.gov.tr/ruh-sagligi/sizofreni.html>
- <https://www.psikolojisozlugu.com/castration-complex-kastrasyon-kompleksi>

<https://psikofiloloji.com/terim/Orestes-kompleksi>

<https://www.e-psikiyatri.com/cinsel-aclik-nemfomani>

<https://www.medicalpark.com.tr/nemfomani/hg-2017#:~:text=%22Mania%22%20ise%20%C3%A7%C4%B1g%C4%B1nl%C4%B1k%2C%20heyecan,yo%C4%9Fun%20bir%20cinsel%20d%C3%BCrt%C3%BC%20ya%C5%9Far.>

<https://kolektifpsikoloji.com/zaman-tanrının-ta-kendisidir-bir-mine-sogut-roportaji/>

Nagehan UÇAN EKE (2021) *SUYUN HAFIZASI / POSTMODERN ANLATI VE GELENEK (MURATHAN MUNGAN'IN HAMAMNAME'SİNDE GELENEĞİN YANSIMALARI)*. İstanbul: Kesit Yayınları, 280 sf., ISBN: 978 - 625 - 7698 - 38- 2.

Prof. Dr. S. Dilek YALÇIN-ÇELİK*

Doç. Dr. Nagehan Uçan Eke, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Esti Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesidir. Yazmış olduğu *Suyun Hafızası / Postmodern Anlatı ve Gelenek (Murathan Mungan'ın Hamamname'sinde Gelenegın Yasımaları)* isimli kitap, 2021 yılında basılmıştır. Yazar burada, postmodern bir edebiyat metnini ele almış, klâsik edebiyat üzerindeki birikimini modern bir yaklaşımla harmanlayarak yeni bir araştırma ortaya koymuştur. Bu bağlamda ortaya çıkan çalışma, dikkate değer bir bütünlük taşımaktadır. Özgündür, alana yeni bir bakış açısı getirmiştir. İddialı bir metindir.

Suyun Hafızası / Postmodern Anlatı ve Gelenek (Murathan Mungan'ın Hamamname'sinde Gelenegın Yasımaları), “Ön Söz”, “Giriş”, “Sonuç”, “Kaynaklar” ve “Dizin” dışında sekiz alt başlıktan oluşmaktadır. Bunlar: “Postmodernizm ve Gelenekten Yararlanma”, “Suyun Hafızası, Hafızanın Sesi”, “Zamandan Münezzehe”, “Mekândan Mülhem”, “İnsandan Müphem”, “Suyun Kıyısında Hayat”, “Esamisi Gaip Olan” ve “Tasvir-i Lisan”. Kitapta metnin yanı sıra görsel malzemeye (fotoğraflar, çizimler, gravürler..) de yer verilmiştir.

Kitapta, Murathan Mungan'ın *Hamamname* isimli çalışması merkeze alınmıştır. Murathan Mungan eserinde Osmanlı'daki su ve hamam kültürünü temel almış, bu geleneği modern bir bakış açısıyla harmanlayarak yeni bir çalışma ortaya çıkartmıştır. Murathan Mungan'ın *Hamamname*'sinin kurgusal yapısı postmodern nitelikler taşımaktadır. İçerik özelliklerine bakılacak olunursa metin hem geleneksel edebiyatımızdan birçok unsuru hem de çağdaş yaklaşımları kapsayacak bir konu bütünlüğüne sahiptir. Osmanlı'da su etrafında gelişen kültür, çeşmeler ve hamamlar, su sarnıçları, diğer su mekanları, Osmanlı toplumsal yaşamı, meslekler, toplumsal cinsiyet konuları, kadınlık ve erkeklik bilinci, eşcinsel söylem, bireysel tarih çalışmaları, yeraltı dünyası, cinler, periler, mantık dışı gerçeklikler, masallar, fantastik öğeler, Osmanlı sanatı, özellikle yazı, hat ve nakkaşlık, gelenek ve sanat, mitoloji, dini kıssalar, şiir ve yazı arasındaki ilişki gibi birçok alt başlık metnin dokusuna sinmiş durumdadır.

Giriş, postmodernizm ve gelenekten yararlanma biçimleri üzerine yapılmış kuramsal bir çalışma olarak düşünülmüş ve bölüme şöyle bir alt başlık eklenmiştir: “Postmodernizm ve Gelenekten Yararlanma”. Sonrasında yazar bu bölümde geleneksel yazı (bir divan edebiyatı metni) ile postmodern kurgunun (postmodern anlatı) sentezinin nasıl kurulabileceğini tartışmaya açmıştır. Murathan Mungan anlatısının dokusunu divan edebiyatı türlerinden mesnevi özellikle de hamamnameler açısından kurmuş, bu türlere ilave olarak divan şiiri geleneği, şairleri ve şiirlerinden de yararlanmıştır. Dr. Nagehan Uçan Eke, divan şiirindeki bu göndermeleri dikkatle kayda almış, gelenek ile bağını kurmuş ve sonrasında da Murathan Mungan'ın anlatısını bu bölümde genel olarak tanımıştır.

“Suyun Hafızası, Hafızanın Sesi” başlıklı bölümde, su kültürü çok yönlü bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Sadece İslamiyet'te değil, bütün tek Tanrılı dinlerde, kadim Türk kültüründe, Sümer, Çin, Hint, Mısır gibi eski kültürlerde ve mitolojide su önemli bir değerdir ve zaman içerisinde edebiyat, felsefe,

Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ve Sözlük Bilimi Uygulama ve Araştırma Merkezi Öğretim Üyesi, sdilek@hacettepe.edu.tr.

mitoloji ve sanatta bir metafor haline gelmiştir. Murathan Mungan eserinde bu metaforu, “Su Cini” şeklinde kurgulayarak bir bellek ve hafıza mekan olarak kullanmıştır.

“Zamandan Münezzehtir” alt başlığı altında Murathan Mungan metninin tarihi dokusu hakkında bilgi verilmektedir. Eserin yazılış süreci uzun sürmüştür. Mungan bu çalışmayı ortaya koyabilmek için yıllar süren bir ön hazırlık yapmış, malzeme toplamış, kendi zihninde bir olgunlaşma süreci yaşamıştır. Anlatıda, Osmanlı’nın özellikle son üç yüz yılı su kültürü ile bağlantılı olarak ele alınmış, ancak bu tarihi gerçekler kronolojik bir sıra içerisinde verilmediği gibi, resmi tarih anlayışına da bağlı kalınmamıştır. Resmi tarih içerisindeki boşluklar, bilinmezlikler yazar tarafından kurgulanarak yeni bir anlatı evreni oluşturulmuştur.

Dr. Nagehan Uçan Eke tarafından “Mekândan Mülhem” başlığı altında, mekan ve anlatı arasında kuramsal bir bilgi verildiği gibi metnin mekan algısının su üzerine temellenmesi konusu da tartışmaya açılmıştır. “Su mekandır” görüşü, bu bölümde detaylı olarak tahlil edilmiştir. Murathan Mungan’ın eserinde özellikle çok sayıda, farklı kimseler tarafından ve çeşitli yerlerde inşa edilmiş çeşmeleri ve hamamları anlatması, su sarnıçları ve su kemerlerinden söz etmesi, tüm bunların birer hikayesinin olması, kitabelerin nasıl yazıldığı gibi detayların izini süren araştırmacı bunlarla ilgili divan şiirin metinlerine, tarihi bilgilere, kişisel tarih anlayışına gitmektedir. Araştırmacı aslında mekan ve su arasındaki ilişkiyi anlatıyormuş gibi görünse de aslında kitabında tarih, mitoloji, şiir sanatı, resim, yazı ile kurgu, haritacılık, kültür araştırmaları gibi pek çok konu etrafında değerlendirmeler yapmaktadır.

“İnsandan Müphem” başlığı altında, Murathan Mungan özelinde, divan şiiri ve insan arasındaki ilişki irdelenmektedir. Divan şiiri nesnesinin erkek olması, yine divan şiirinde aşk üzerine yapılan tanımlamaların günümüz yaygın edebiyat anlayışı dışında söylemler içerisinde verilmesi, araştırmacılar tarafından sürekli tartışılan konulardan birisidir. Divan şiirinde birey yoktur dolayısıyla da bireyin şiirde yaşadıkları /yaşantıları, cinsel tercihleri, beğenileri, algıları ... ile metafor haline gelmesi günümüz algısının dışında bir gelişim göstermektedir. Murathan Mungan divan şiiri geleneğindeki bu boşlukların da farkındadır ve metinlerinde toplumsal cinsiyet söylemlerini divan şiiri söylemleri paralelinde ele alır.

“Suyun Kıyısında Hayat” bölümünde aslında Murathan Mungan metninde su kültürü etrafında gelişen yaşam biçimleri üzerinde durulmaktadır. Meslekler, esnaflar, çalışanlar, hizmet edenler ve hizmet alanlar anlatılır. Mesele biraz daha kapsamlı hale getirilir. Su ile ilgili bir yere gitme biçimleri, su etrafında gelişen gündelik yaşam biçimleri, yeme, içme ile giyme kuşam kültürü, hikayeler, masallar, fallar, anlatılar, yazı, minyatür ve nakkaşlık ile su arasındaki ilişki gibi birçok konu su kültürü ile ilişkilendirilerek ele alınır. Suyun yaşama can vermesi, sadece kültürel açıdan değil, tarihi, ekonomik ve sosyolojik açılardan da ele alınmaktadır.

“Esamisi Gaip Olan” başlığı altında Mungan metninden yola çıkarak su kültürü ve öteki kavramı tartışılmıştır. Bu öteki tanımı, resmi tarih anlayışı dışında kalan her şeyi kapsamaktadır ve dile getirilemeyenlerin bakış açısıyla verilmektedir.

Kitabın son bölümü, “Tasvir-i Lisan” başlığını taşımaktadır. Burada Murathan Mungan’ın *Hamamname* eserindeki dil konusu ele alınmaktadır. Metin çokkathmanlı ve çoğulcu bir yapıda kaleme alınmıştır. Dolayısıyla dil kullanımı açısından da çoğulcu ve çokkathmanlı bir dilden söz etmek mümkündür. Divan şiiri dili, gizli diller ve argo, meslek dilleri gibi metnin dokusuna uyan dil kullanımları araştırmacı tarafından tek tek çıkartılmıştır.

Suyun Hafızası / Postmodern Anlatı ve Gelenek (Murathan Mungan’ın Hamamname’sinde Geleneğin Yasımları) isimli çalışma, alanına hizmet eden önemli bir inceleme araştırma kitabıdır. Çalışma, Murathan Mungan gibi iyi bir yazarın, nitelikli bir eserini konu almakta, divan edebiyatı ile postmodern kurgunun kesişme noktalarını detayları ile tahlil etmektedir. Gelenek, tarihin kurgusallaşması, yenitarihselci bakış açısı çokkathmanlı bir yapıda örneklendirilerek metin bazında tahlili yapılmaktadır. Metnin açık okumaya hizmet eden yapısı ile araştırmacının birikimi ve çalışmaları bir araya gelince sonuçta ortaya önemli bir kaynak eser çıkmıştır denilebilir.